BX
3645
.Y8
B6
1867
IMS

Pontifical Institute of Mediaeval Studies
LIBRARY
Toronto, Ontario

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/schematismustopo00fran

SCHEMATISMUS

TOPOGRAPHICO = HISTORICUS

CUSTODIAE PROVINCIALIS

ET

VICARIATUS APOSTOLICI

IN

HERCEGOVINA

SUB

REGIMINE SPIRITUALI

FRATRUM MIN: OBSERV:

SANCTI FRANCISCI

PRO

ANNO DOMINI 1867.

SPALATI.
TYPIS ANTONII ZANNONI
1867.

Laudemus viros gloriosos, et parentes nostros in generatione sua.

Eccl. 44

Perdius et pernox memorias revolve, scrutare gentis tuae incunabula! res gestas et annalium monumenta observa: *turpe enim est in patria sua peregrinum esse.*

Cassiodorus.

The Institute of Mediaeval Studies
LIBRARY
DEC 16 1986
Toronto, Ontario

REVISORUM TESTIMONIA.

Ego infrascriptus legi opus, cui titulus est = Schematismus Topographyco = Historicus = ab Admod: Rendo; **P. Petro Bakula** confectum; nihilque in eo Fidei Catholicae, aut bonis moribus contrarium deprehendi. In quorum fidem.

Datum Mostarini 12 Martii 1867.

Fr. Nicolaus Šimonović

Lector Generalis Theologiae

Revisor *m. p.*

Ex Commissione A. R. P. Custodis Provincialis Petri Kordić perlegi Opusculum = Schematismus Topografico = Historicus = compositum ab **A. R. P. Petro Bakula,** ex Custode Provinciali; in quo nihil Fidei sanisque morum principiis contrarium reperi; quinimo utpote laudabili amoris patriae studio concinnatum, non modice utilitati, ac ejusdem Patriae nostrae celibritati profuturum. Idcirco quod typis mandetur dignum censeo.

Datum in Sirollibrig die 17 Martii 1867.

Fr. Paschalis Buconjić

S. Theologiae Lector Generalis *m. p.*

Fr. Petrus Kordić Ordinis Min. S. P. N. Francisci, olim Concionator, ex Magister Novitiorum; et ad praesens Custos Provincialis Custodiae Hercegovinae et humilis in Domino Servus.

Decretum

Cum opus, cui titulus = Schematismus Topografico = Historicus etc. = et nostra commisione ab Admodum R Patre **Petro Bakula**, Sacrae Theologiae Lectore Generali, jam Discreto Custodiae, ex Custode Provinciali, et Vicario Generali Episcopali, compositum, et a duobus Theologis jussu Nostro revisum fuerit, ac in lucem edi posse recognitum; vigore praesentium Facultatem concedimus, ut, servatis de jure servandis, illud praelo committere valeat.

Datum in Conventu Ssae:
Assumptae de Širokibrig:
Die 18 *Martii* 1867

L. ✠ S.

Fr. Petrus Kordić
Custos Provincialis *m. p.*

De Mandato Paternitatis
Suae Ad. Reverendae
Fr. Aloysius Radoš
Custodiae a Secretis m.

SANCTAM, CATHOLICAM, APOSTOLICAM ROMANAM
ECCLESIAM GLORIOSISSIME GUBERNANTE
OMNIUM FIDELIUM PATRE PIO IX: P: M:

NOSTRI TOTIUS ORDINIS GENERALI MINISTRO
DIGNISSIMO PATRE REVERENDISSIMO
RAPHAELE A PONTICULO.

PROPAGANDAE FIDEI CATHOLICAE PRAEFECTO EMINENTISSIMO
ET REVERENDISSIMO DOMINO ALEXANDRO BARNABO'
S. R. E. C.

Curia Episcopalis.

Illuss. et Reverendiss. Dominus D.us FR. ANGELUS KRAGLIEVIĆ Episcopus Metellopolitanus, et Vicarius Apostolicus in Hercegovina: natus in Cerigaj 1087 die 19 Januarii: Episcopus et Vicarius Apostolicus in Hercegovina denominatus 1864 die 7 Decembris: Jaderae in Dalmatia consecratus 1865 die 25 Martii: in civitatem Mostar solemnem fecit ingressum 1865 die 13 Junii: quem Deus diu servet incolumen!

A. R. P. Petrus Bakula: S. Theologiae Lector Generalis, Ex Secretarius Custodiae, Sexennalis ex Discretus Custodiae, ejusdemque ex Custos Provincialis, et Suae Domin. Illssae: Vicarius Generalis Episcopalis.

R. P. Nicolaus Simović Sacrae facultatis Lector Generalis, et Secretarius Curiae: Examinator.

Curia Custodialis.

A. R. P. PETRUS KORDIĆ L. C. Novitiorum, Normaliumque Scholarum quondam Magister, in Custodia Hercegovinae ex Commissarius Generalis Visitator; et nunc Custos Provincialis: electus a Deffinitorio Generali, praevia S. Sedis facultate, die 20 Septembris 1865.

R. P. Andreas Šaravanja L. C. Novitiorum et normalium scholarum Magister olim, ex Secretarius Custodiae, ejusdemque Discretus.

R. P. Petrus Knežević L. C. pluribus annis animarum Curator, et Custodiae Discretus.

R. P. Philippus Čutura L. C. quondam Novitiorum Magister, et Juvenum Instructor, Guardianus, Parochus, et Discretus Custodiae.

R. P. Antonius Duspara L. C. olim Novitiorum Magister, et Discretus Custodiae.

Praelaudati Patres aeque ac Custos per electionem Definitorii Generalis, annuente S. Sede, in Discretorum gradu constituti fuere.

R. P. Aloysius Radoš C. jam Novitiorum Magister, Lector Gentis: Philosophiae, et Secretarius Custodiae.

Amico Lectori.

In hoc meo, minus polito et exiguae molis, libello si multo pauciora quam reciprocis desideraremus animis perspexeris; si item quaepiam vix extremis tacta digitis; alia quoque vagis, atque incertis historiologicis documentis niti deprehenderis, minime succenseas mihi, obsecro: etenim non est in hominis potestate, accedentibus quoque amplissimae fortunae adjunctis, pleno lubitu desideratis perfrui: et quid si adversa praemimur sorte! Imo, si in eodem hoc meo libello duas extremas hujus Provinciae partes, orientalem, nimirum, et occidentalem, vix commemoratas, et veluti penitus neglectas dolueris; dolori tempera sapiens; etenim illarum Provinciae portionum Missionarii, patrio amore, non minus quam ingenio praedivites, descriptionem accuratissimam aut jam pridem in lucem protulerunt, aut sane in longas moras non trahent quin proferant. Meae autem Custodiae atque Missionis topographici limites, limites quoque isto meo labori si praefixerunt, nemini istud debet concitare iras. Ast quoque determinato, ut praefabar, et quodammodo particulari effecto hujusce laboris scopo; non me latet sane tuam solertiam etiam istius generis libros studiosa manu volvisse; in quibus aut nihil, aut vix aliquid tuis amplis desideriis defuerit in meo autem consimilem si nactus non fueris sortem, causae sane erit: quod non omne solum ubique aeque ferax esse potest. Et ne penitus meae imbecillitati totius culpae pondus adjicias, praemonitum te volo: me nempe, in tali regione (malo omine) natum, vivere, deque tali Europae parte scriptitare, de qua etiam in magni subsellii virorum, castigatissimis copiosissimisque historicis operibus vulgatis, vix aliquod frag-

mentum reperiri est. Novi, nosti plane et ipse, circa omnes res religiosas, et civiles hujusce infelicis Provinciae, teterrimas transactorum temporum tenebras condensari. Quapropter mihi, meisque Consodalibus, multo serius optato prognatis antiquarum rerum, et gestorum avara caritate afflictis culpae haud reddes, nihil si magnifici proferre possumus. Quid igitur ? ubi antiquis destituimur documentis, nihil impendemus ne nostri posteri destituantur nostris ! haud sane : nimium quippe honestum dedecet virum illud = dolce il non far nulla = . Estque sane etiam sero satius quam ad saniora rediisse nunquam : et in ipsa mea patria, licet exiguas adhuc superstites antiquitatis reliquias, ne penitus deleat dies, video eas, vel maxime, meo, meorumque patriotarum patrio commendari amori, solicitudini, labori. Ast ne et amor, et labor in cassum abeant, popularis *Traditio* conquisita unicum poterit praestare juvamen. Traditionem igitur haud surda aure exceptam, in antiquiorum rerum narratione librato gressu sequemur : cumque meliora desunt, tu benevole Lector, his utere mecum.

Quae vero, hac nostra aetate, gloriose in Missione atque in Custodia consurrexerunt, in exploratis habe horum memetipsum testem fuisse a visu, aut certe a non dubio auditu. Igitur recentiora quibus nitantur jam plene habes : antiquiora autem ubi narrari animadverteris, nullis tamen documentis consignari, istud ex popularibus locorum traditionibus, diligentissima Missionariorum conquisitione exceptum fuisse in verissimis habe.

In isto itaque meo libello, cujuscumque demum meriti, tuo humano judicio determinandi, nihil talium est insertum, quod inanis romanticismi, aut poeticae confictionis fallaces vestes praeseferat.

Verumtamen meus, meique rudi calamo exarati libelli scopus primarius, haud est alius, quam *religiosus*;

idcirco eumdem libellum civilia tractantem, si etiam minus foecundum videris ; neque hoc magnae mihi duces culpae ; longe quippe abest, ut ipse hac mea tenui opella completam hujus partis Europae historiam vulgatam esse opiner : cujus pariter mentis etiam te esse nullus dubito. Sed dato quoque mea jam cana desideria tandem effectui demandatum iri, completamque hercegovinensis Provinciae historiam aliquem de nobis sagaciorem vulgatam velle, immensa quis superaret obstacula ? Et ne videar gratis asseruisse, vel aliqua tangamus. Majoris molis volumina magnas quoque exigunt impensas ; et nos qui cum miseria perpetuo luctamur, quî vis ut magna audeamus ? An non hujus rei causa plures a conscriptione voluminum penitus abstinent ; vel non ne etiam quaedam conscripta tineis escam parant, in tenebris, ac pulveribus dejecta ? Huic radicali malo, aliud quoque accedit haud exiguum, typorum, scilicet, defectus nostris in partibus.

Adde nos, inter turcas, et schismaticos, zingaros, haebreos commixtim viventes integram hujus Provinciae populationem efformare : sed illi omnes quum nulla Registra habeant, aut cum habent eadem nosmet cautissime celent ; antiquitatum monumenta introspicere haud permittant ; qua via vel animosissimus completam historiam concinnare poterit ? Nihilosecius adhuc quidam urgent, nosque directe impetunt, ceu minus laboriosos, si non penitus desides ; sic illi : sed ego non absre commemorabo : nos paucos numerosi et dispersi catholici populi duces, quotidianis laboribus saepenumero ultra vires distentos, vix, aut ne vix nostris religiosis officiis satisdare posse ; et multominus *extraofficialibus* occupari. Sed esto alicui subinde quidpiam vacare temporis, un ideo, amabo, historiam texendi cujuscumque pedi calceus aptus erit !

Sed supersedeamus longiori enumerationi obstaculorum quae ubique terrarum scriptores praemunt, nos au-

tem penitus opprimunt ; fasque mihi sit edissere, in isto meo libello etiam si parca manu res civiles tibi conspiciendas exhiberi gratulatus fueris, grato, quaeso, animo easdem excipias ; et quidem eo magis quo difficiliores fuerant porrectu. Coeterum quantumcumque per arduas circumstantias licuit, nihil sane segniter gestum est, quo etiam in civilibus copiosior prodiisset libellus : et si etiamnum parvus comparet tu tua illum magna generositate excipe, et magnus erit.

Interim fusis tuis praecibus ad Deum, meliorem nobis sortem omineris, ut non modo libellos, sed magna volumina edamus ; quibus patriae necessitatibus providentes, tua quoque desideria penitus exsaturari valeamus. Sis sospes diu !

Dabam Mostarini in Hercegovina die 13 *Martii* 1867.

P. Petrus Bakula

Compilator.

I.

BREVIS DESCRIPTIO

VICARIATUS APOSTOLICI, ET CUSTODIAE PROVINCIALIS IN HERCEGOVINA.

Nomenclationes Provinciae.

Aut vix, aut fors nullatenus est invenire aliam Provinciam, quae tot habuerit nomina, quot Hercegovinae appingunt scriptores. *Humska*, et *Hlonska* antiquissimum est ejus nomen Illyricorum historiis consignatum. *Kelma*, *Kelmona*, *Zakulmia*, *Kelmum - Kuduergia*, a Porfiriogenito. (Cap. 30. de Ad. Pin.) et aliis appellata est. Sed hoc nondum satis: *Dalmatiam Superiorem* (Farl. t. 4. 149.) et *Ducatum S. Sabae* Hercegovinam vocatam fuisse constat, non minus quam *Dalmatiam Chrobaticam*, v: *Chroaticam*. De omnibus dictis nominibus nulla apud hercegovinenses memoria manet *Ducatu S. Sabae excepto*. Sanctum enim Archiepiscopum Miloševiensem (demortuum 1250, cujusque corpus ibidem a Sinan-Pascia 1595 igni combustum fuit; vita ejusdem Sancti Romae 1630 in Patronum Ducatus jam pridem deelegerat, hodieque praesertim schismatica gens pie colit. Duces itaque Ducatus S. Sabae usque ad ultimum appellabantur. Ultimus autem Ducum Stephanus, (ignoratur quibus de singularibus meritis) ab Imperatore Germaniae titulo *Herzog* donatus fuit. Titulum istum porro teutonica lingua Ducem, Principem imperantem signari in compertis est. Igitur ab illo tempore, et ab ipsa qualitate tituli teutonica lingua prolato; (nempe a seculo XV: haec Provincia *Hercegovina* vocari coepit.

Quapropter sententia quorumdam minus facto convenire videtur: dum putant Stephanum familiae cognomine Herceg jam pridem vocatum, dum in Ducem constitueretur, toti Provinciae suum imposuisse cognomen; quum enim evictum sit illum fuisse *Hranić* de *Kozak*, vel *Kossak*, jam pridem Comitem; dictum postea etiam *Košarić* vel *Kossarić* (Farl. t. 4. 189: Kačić 153.) Ubi porro sit locus iste *Kozak*, aud *Kossak* haud facile determinatu; turcae enim vix aliquod famosum antiquis nomen loci, antiqua in appellatione inter nos reliquerunt. Est autem una hora a Mostar in occidentem locus *Kozica* etiamnum dictus; et ab *Hum* supra Mostar vix tribus quadrantibus distat; habens vel aliqua antiquiora rudera; quem locum nativum fuisse Stephano *Herceg*, ego non facile dubitarem. In hoc me etiam satis confirmat proximus *Collis Hum*, a quo, ut diximus, tota Provincia, et gens ejus fuit dicta *Humska*. *Hum* autem insidens Mostar, suo tali nomine hodiedum a populo appellatum, ego minime dubito ipsissimum locum esse, a quo tota Pravincia denominationem sortita est. In hoc enim colliculo, et suis vicinitatibus etiam hodie prostant non ignobiles reliquiae antiquarum arcium, ad defendendam civitatem *Podhum* optime dispositarum.

Existit quidem in planitie Bišće (hora 1: Mostar) *Humka*, sed ibidem nullis civitatis, aut fortalitiorum existentibus signis, vix possibile ibidem fuisse aliquando locum principalem Provinciae; maxime cum certissimis signis constet planitiem illam Bišće antiquitus totam aquarum inundationibus patuisse; verum de his fusius, ubi de civitate Mostar, ac Blagaj sermo accesserit.

Extensio Topographica Hercegovinae; ejus qualitas.

Si recentiores quosdam Geographos sequamur, Hercegovinam ex parte occidentali non parum deccussam arbitrabimur, (*Jukić Zemljopis* (3) *Vezirluk Mostarski*) etenim nonnisi usque ad *Duvno* Hercegovinae longitudo pertingeret. Verum qualemcumque scopum habuerit dicta limitatio, nos nihil dubitamus ipsam plene

adversari et prioribus Hercegovinae vicissitudinibus, Duvnensem non solum, sed etiam Lienensem Districtum, ultra *Glamoč* ad *Krainam* usque pertingentibus comprehendentis; et non multo pridem denileationi geographicae a Clarissimo Domino Francisco Kružić, 1861: et a D. H. Kiepert 1853. publico judicio donatae, magnique habitae. Igitur ei si mea nihil plene intersit, sive recensita decussio vocetur Hercegovinae pars integrans, sive aliter nominetur; illud suaderem ut jam fixa, vulgoque nota nomina non immutemus; innixi forte hac insufficiente et penitus extrinseca nomini ratione; — quod illa superior Hercegovinae pars Mostariensi gubernationi non subjaceat = Alioquin discerptio Provinciae a turcicis gubernatoribus, inter Bosnam et Hercegovinam nostro tempore facta; et illa alia antiquior, quoad superiora Dalmatiae loca, cum Austriae Imperatore a turcis peracta, si sufficientes essent determinandis antiquae Hercegovinae limitibus, jam deberemus omnibus historicis talia tractantibus contradicere. Et sane, si turcarum Imperator 1831. non integram Hercegovinam, (quae vel tunc ejus in manibus erat) sed ejusdem majorem partem *Rizvanbegović* cessit, proque Veziriatu adsignavit, istud minime proreliquium antiquae Hercegovinae partes non egisse, sequitur puta; illam portionem quam p idem in orientali ora (1788) Mahmut Paša sibi addixit, et illam quae adhuc in *Neretva*, et *Rama*, sub Bosnensi Gubernatore existit; et in occidente Livnesem circulum constituentem. Hac in re, (quae contentiones non videtur mereri) audiamus Const. Porf: C. 30. 33, de Ad: Im: = A Ragnsio Zachlumorum Principatus initium habet... suntque in Zachlumorum territorio urbes babitatae, *Stagnun, Mokrišić, Jasle, Galumanič, et Dobrišić.*

Itaque ego ab antiqua longitudinali Hercegovinae extensione haud discedens, illum repeto a *Kraina, Scodrensem* usque circulum. Abuno ad alium dictum terminum rectilinealis longitudinis adjudico esse italica

milliaria circa 195. Latitudo autem maxima hujus Provinciae est inter *Konjic*, atque *Šebišina*, offertque italica milliaria 60.

Superficialis autem totius Provinciae extensionis 360. quadrata milliaria esse vix dubitarem. Conterminat autem Provincia haec ab oriente cum *Serbia* et *Albania*, a meridie cum *Cerna-gora* et *Dalmatia*: ab occidente item cum Dalmatia et *Kraina*; a Septentrione ubique cum *Bosna*.

Hercegovina autem est sub gradu astronomico longitudinis orientalis intra 35: et 37. 20 latitudinis autem septentrionalis intra 43. 50. Pars contermina hujus Provinciae cum *Bosna* propter plures montes crudo subest climati; pars autem meridionalis miti: et quidquid ad mare dalmaticum laboriosa potest producere manus, in meridionali Hercegovina nihil minores dare posset fructus; sed incurio gubernio, pinguissimae quoque auri fodinae sterilitatem, pallidamque famem parant. . . . .

Quod autem silvas spectat, hodiedum aliquas proceres arbores in paucis quibusdam montibus vix est invenire: maxima in parte signanter in meridionali, satis ex longinquo, et vix ipsa vilia ligna habere possumus, quibus ignem alamus. Succensiones integrarum sylvarum, ad effectum miserabilis inseminationis frumenti; excisiones interminabiles pro parandis carbonibus, proque excoquenda calce; excisiones item indiscretissimae arborum et ramorum ad paranda culmina, tempore hiemali animalibus porrigenda; his cum adjunxeris fabricationes permultas hoc nostro tempore efformatas, tumque interminabiles sepes; jam habebis plenam causam, cur nostri montes, collesque horrida calvitie laborant. Neque putes a nobis Religiosis et gubernio, et nostrae genti meliora non recordari de conservatione deque sylvarum implantatione; sed surdis canere frustra est. Interim, et maxime Provincia haec ob semper majorem sylvarum defectum majoribus aestivis siccita-

tibus aduritur; et borealibus ventis incessanter, et dire flagellatur. Sed jam quae sunt provincialia transigens, ad illam partem, Custodiam et Vicariatum, constituentem, sermonem coarcto.

Descriptio topographica Vicariatus Apostolici, et Custodiae in Hercegovina.

Haec nostra Missionaria Custodia, non solum non complectitur integram Provinciam Hercegovinae; sed neque integrum gubernialem Districtum ejusdem. Etenim, a parte occidentali in circulo Livno, 7 Paraeciae administrantur ab optime meritis meis confratribus Bosnensis Almae Provinciae: suntque omnes dictae Paraeciae intra actuales limites Vesiriatus Bosnensis. Verum vel in hoc ipso hercegovinensis Gubernatoris circulo, ultra Flumen *Neretva*, a Mostar versus orientem flectentem ad meridiem, 6 Parochiae a nobis haud administrantur. Hae quippe sunt de rationibus perantiqui episcopatus *Tribuniensis;* suntque sub spirituali directione Dignissimi Praesulis Episcopi Ragusini: administrantur autem a Missionariis partim nativis Praesbyteris saecularibus, partim autem ab alienigenis Franciscanis: et numerant omnes istae Paraeciae animas catholicas 9177; illae vero septem in occidentali plaga paulo ante commemoratae, animas 10,047.

Tres demum in Rama atque una in *Podhum* (Neretva) animas 7182.

Igitur ista nostra Missio incipit quodammodo a meditullio longitudinali Hercegovinae, et suam exporrigit extensionem versus occidentem, et civitatatem Livno. Flumen *Neretva* fere per medietatem transversalem Hercegovinam secat; et hoc ipsum flumen nostram a Tribuniensi Missione ceu dividit; neque nos habemus nisi paucos pagos ultra *Neretva*, nempe aliquos penes Mostar, et alios prope Konjic. Itaque incipiendo a *Neretva* usque ad fontem *Matina voda*, intra Grabovica et Livno existentem (in medio viae publicae) nostra pertingit Missio sua longitudine: et habet milliaria italica 90 a Malovan Metcovići usque. In tota praecitata longitudine integram Provinciae latitudinem nostra servat

Missio, Vicariatus aeque ac Custodia, estque lata milliaria 63. ab extremis confiniis Konjić usque ad Metkovićh. Itaque Vicariatus iste Apostolicus conterminat, ab oriente ferme ubique cum flumine *Neretva*, a meridie indiscisse cum dalmaticis locis = Metković = Vid = Vrgorac = Koz'ca = Imoski = Studenci = Ričice = Aržano = Bilibrig sub Livno: ab occidente cum circulo Livno: a media nocte cum Bosnae locis = Kuprcs = Rama = Sovići = Jablanica = Lisičići = Visočica. etc.

Clima et Qualitas soli nostra in Missione

Ut melius percipias dicenda, mihi vitio haud vertes, si quasi novitus a me tibi indicari audiveris *Partem* Superiorem *Nordicam* Vicariatus, et *Partem* inferiorem *Meridionalem*.

Prima porro constituitur ex sequentibus nostris Paraeciis = Pošušje = Rakitno = Seonica = Županjac = Roškopoglje = Grabovica = Šuica = Konjic seu Zaslivlje et Gradac = . Omnes praecitatae Parochiae plus, minusve montanos obtinent situs; solum proinde habent nequaquam sterile, sed certe minus ubertosum; et quibusdam procreationibus penitus ineptum.

Alteram vero inferiorem partem efformant: Mostar = Gabela = Humac = Veljaci = Ružići = Gorica = Široki Brig = Ljuti dolac in Blato = Čerin = Gradnići. Omnes istae Parochiae, et si non aequali in gradu, gaudent tamen multae fertilitatis solo et climate, ceu marino miti. Interna autem nostrae terrae viscera scrutata, praeter plurimarum specierum lapides, constructionibus et calci aptissimos, et ultra quam ulla exigat necessitas, praeabundantes, offerunt etiam pluribus in locis ferri metalla, sulfuris, carbonum fossilium, alicubi cupri, et in paucis locis etiam argenti et auri. Nonnulla flumina etiam quosdam lapillos non ignobiles efferunt. Terram rubram, pro cisternis, ac locis humidis aptissimam, magna in quantitate propinat nostrum solum; item omnis generis argillas, atque creetaeas terras, nec non calcareas, et sabulosas.

Interim, ubi de singulis Paraeciis et pagis agere coeperimus, tunc quoque singillatim indigitabimur cu-

jusque loci singulares productiones: haec nunc generatim dicta satis sunto.

De reliquo haec ipsa *meridionalis* portio, et si planitiebus non careat (uti inferius visuri sumus), generatim tamen asperitate lapidum praevalet parti *Nordicae*.

Montes Principaliores in hac Missionaria Custodia.

Velež supra Blagaj et Mostar = Prenj = Tissovica = Bielašnica = Kapa = Batievica (mons transitu periculosus, in quo videre est plura sepulchra viatorum frigore peremptorum) = Borašica = Crvanj = Ljubuša = Jelinak = Čabulja = Čvrstnica = Vran = Malovan = Jelavača = Zavelim = . Praecitati montes universim excellentissimis pascuis, herbisque medicinalibus abundant. Minores autem montes, et majores colles speciatim suis in locis indicabuntur.

Flumina in Missione.

Neretva = Trebižet = Buna = Jassenica = Radobolje = Potoci = Biela = Perutac = Drežanjka = Glogostica = Ostrožac = Ribičica = Raščica = Oraovica = Ugosica = Jesanica = Jušica = Biela Konjička = Ljuta (hoc est acidulenta) = Rakitnica = Krupac = Lodjanica = Vrpolje in Rakitno = Studena = Suica = Oštrožac = Brljevci = Lištica = Crnašnica = Žvatić = Tihaljina = Jaksenica = Studencica = Nezdravica = . *Neretva* quidem praeprimis, sed et alia omnia flumina bonae qualitatis habent pisces; maxime trutas.

Lacus.

Krenica (piscibus rarae pinguissimae speciei abundat) = Borci = Jezero Crnopolje = Čvrsnica (hoc est in summitate montis hujus nominis) = Blaca = Pokoište = Midena = Sinjac in Brina.

Fontes principaliores.

Crno-vrilo = Ošljak = Bandole, (numerat ad 60: fontes) = Grkuš = Slano-vrilo Barice = Brišnik = Blažuj = Matina Voda = Lepuv = Močila = Vronjače = Miakova česma = Česma in Vinica = Javorak = Žukokovica = Slavić = Česma ričina = Nova voda = Nožinac = Stuble goričke = Stuble sovičke = Dragovia = Grudsko vrilo = Topala = Gožul = Žabjak = Proboj = Goruša = Banja = Modroko = Borje = Kolovrat = Hrlonja

= Ploča = Studenac = Jutor = Lemiševac = Brist = Palačak = Buković = Svet-ivan = Bakri = Bubanjdolac = Čerin = Kripovac = Sritnice = in Gabela, Fratarsko vrilo = Slano vrilo, (et quidem correspondet suae denominationi aquis saliginosis) = Arapovci = Ćatića česma = Babun = Žabljak = Assanovac = Orôvnik = Studenac in Rasno etc.

Torrentes majores. Suhodô in Mostar = Mokrošnica = Ugrovača = Privalj = Topala = Brina = Ričina = Ričina in Duvno = Ričina in Grabovica = Lukoć etc.

Montes ingniores. In Mostar = Konjic = Buna = Blagaj = Sub Humac = Mlade = Lištica = Struge = Potoci = Grabovica = Prosoje in Drežnica = Glavatićevo — .

Sepulchra gentilitia et Acervi lapidum vulgo *Gomile in Hercegovina.* Nullibi locorum in Europa invenire est tantam multitudinem veluti consitam antiquorum monumentorum, et, ut ajunt, gentilitium sepulchrorum quemadmodum in Hercegovina. Est autem singulum sepulchrum circa corpus solide constructum, et saepissime etiam fornice, instar cubicelli, armatum ad terrae superficiem; tunque summa sepulchri plus minusque magno et plano praemunita lapide. Huic demum alium insidentem videre est, tam magnae grossiciei, ut reapse obstupescat etiam expertissimus vir; et maxime si cogitaverit tam immensam molem, quibus mediis transtulerint ad montes et colles non semel praeruptos. Ubi duos indicatos lapides demiratus fueris, haud non frequens etiam tertium secundo insidentem videbis, isque ad formam parvuli templi, aut domus figuram referens, diversa tibi embleemata praesentans, in aliquid magnifici tuam rapiet mentem. In hujusmodi enim lapidibus, sat affabre elaboratis, praeter familiarum stemmata, etiam regia de stirpe prodeuntium, multa alia est excisa ibidem videre; significantia qua occasione ibi sepultus occubuerit, vel quibus in vita speciatim occuparetur, Inscriptiones autem communiter glagoljiticae, saepissime in monumentis desiderantur: sed de istis sepulchris etiam mentionem facturi sumus in singulis

parochiis. Acervi autem lapidum inordinate accumulatorum (Gomile) etiam in Hercegovina ferme innumerabiles sunt; semperque in colliculis, et magis levatis locis congesti; magnitudine autem, et lapidum copia 1 o 4 ut vere stupefias. In fundo hujusmodi acervorum est invenire carbones, ossa humana, vel vasa cum cineribus, aut perpetui luminis. Igitur etiam isti acervi lapidum, sui generis sepulchrorum qualitates: de quibus sat esto innuisse.

Viae Regiae. A Mostar = Bilopolje = Selakovac, et tendit juxta fluvium Neretva per Jablanica = Konjic, ibidemque ut conjungatur cum Via Saraevio procedente a prima est via currulis, quae nostra in regione, a quo tempore turcis paret, extrui coepit (1863.) ex ordinatione quidem guberniali, sed maximo, et minime soluto, labare christianorum.

a) Item a Mostar — Bišće — Gubavica — Dubrave — (Stolac divergente ramo) Gabela — jungiturque austriacae Viae in Metkovići.

b) Item ramus ejusdem viae ex Dračevo post partem in flumine Krupa pergit ad meridiem, et ducit in *Klek*.

c) Item ejusdem viae ramus ex Bišće versus septemtrionem per Blagaj, ducit in Nevesinje.

Via quidem publica, ast ex indebita directione et structione minime currulis, a Mostar Bišće — Jasenica — Čule — Stritnice — Čitluk — Dubrava — Cerno — Ljubuski. Via pariter publica, ast non currulis a Mostar — Ilići — Žrovnjača — Blato — .

Istae omnes viae initae sunt post illam per Bilopolje; et vere sanguineo sudore catholicorum struebantur, et hodie pariter struuntur. Anno elapso (1866) haec nostra Provincia summa annonae caritate laborabat; et nostrates miserrimi multo plus fame enecabantur in publicis viarum constructionibus (quin bolum panis reciperent, aut minimum nummum) quam coacto immani labore. Pro hujusmodi miseris non semel a nobis

gubernio praeces substratae fuerunt; sed prorsus in cassum. Proh dolor! post tot excruciatus, si adminus curarent vias quibus vehi possit!!!

Porro viae *communales* in tota nostra Missione prorsus nullae sunt; et vel ipsis peditibus, ut plurimum, pessimus est incessus. Aliqui de nobis Religiosis in diversis sitibus Parochiarum, soleritia et impensiolis nostris quosdam ramos curavimus viarum communalium; sed hi relate ad totius Missionis necessitates parvae res sunt.

Gubernium Civile.

Totus hujus nostrae Missionis districtus, jam ab anno 1463. turcicae subest potestati. A praecitato tempore usque ad annum 1831: Hercegovina vesiriatus Bosnensis partem faciebat, in omnibus dependentem; ideoque gubernalis sedes a nobis sat distabat, difficilisque erat accessu. Atque ita partim ex isto fonte, partim autem quod isti nostri turcae pessimae indolis sunt, scilicet, Patareni et Schismatici, ac nequam catholici ad mahumedanismum conversi, nos pejora, et horribiliora sustinuimus quam in ulla Imperii parte. Sed neque ab anno 1831. meliore fortuna donati sumus. Ali Paša Rizvanbegović ab anno 1831. in Vesirii qualitate nobis praeerat usque ad annum 1850; et hoc quidem ad omne exitium christianitatis. (Vide: I Martiri dei Francescani in Herzegovina. Roma 1862. — et Hercegovina za Devetnaest Godinah Vezirovanja Alipašina. U Beču 1863.)

Post trucidationem Ali Paša usque ad annum 1867. habuimus diversos Visirios plus, minusve consistentes, sed christianitati faventes neutiquam.

Tandem anno 1867 incoeperunt loco Vesiriorum *Kajmekani*, hoc est Vesirii agentes vices; subjecti in omni negotio majoris momenti Vesirio Bosnae: sicve nos iterum sub bosnensem ditionem in civilibus, vel ex parte redivimus.

Kajmekan porro, et omnes alii majores dignitarii sedem habent in capitali civitate Mostar. Pro dijudican-

dis diversis generis causis, habet Kajmekanus quatuor species consiliorum, aut tribunalium: scilicet, *Civile*, *Criminale*, *Mercantile*, et *Religiosum*: *Militare* autem est penes ipsos milites. Consilio civili praeest ipse Kajmekanus: criminali Reiz! Religioso Kadì. In hujusmodi discutiendis causis etiam duo de catholicis, duoque de Schismaticis locum habent; item duo Episcopi, noster, schismaticorumque vocem habent; et istis quam illis loqui quidem pro justitia non inhibetur; potiri autem decisione debita in christianorum favorem, inter majoritatem turcarum judicum, vix continget, nisi in re aliqua etiam vulgo patente.

Igitur ista recens admissio christiani nominis virorum, ad ferenda judicia, apud nos nihil habet boni, nisi *speciem extrinsecam*: et ubi animo adverterimus christianorum adversus turcas testimonia floccipendi a dicentibus sententiam, jam abunde capies, quo pede res nostrae in judiciis incedant.

Religiones. In hac Missione, omnibus aliis, nostra numerositate praevalet Religio, turcica subinde, (*dominans*) tum schismatica, dein Zingarica, ac tandem, recens invecta, hebraica. Hujusmodi religionum sequacum numerum, respectivis in Paraeciis, tumve in summario complexu recipies. Concapita turcicae religionis sunt, *Mufti*, *Kadi*, *Kimam*, (qua Parochus) et *Mujezin*, (cantor): nostrae autem schismaticorumque duo respectivi Episcopi residentes: Zingarorum autem et hebraeorum religiosi duces non eminent. Sunt porro zingari vilissimae sectae turcicam referentis religionem: ideoque matrimonia coram Kadì contrahunt.

Non multo pridem etiam per nostros gubernatores cultus publicus *liber* proclamatus est; *liber* quoque transitus (declarata in judicio publico voluntate) ad quamcumque religionem. Interim, ubi contingat christianos ad turcicam transilire, nulla plane obstacula experientur; ast viceversa, etiamnum palam apud nos exequi id fere impossibile erit, sine immensis adversitatibus, periculisque.

Interim quod cultum *publicum* concernit, fas est verum fateri, nosmet ab ist ultimo bilustro a turcis minime impediri; et quidquid Religionem spectat, hodiedum Missionarii multo liberiores sunt, quam ullibi locorum in Europa. Religiosis causis Gubernium penitus non se immiscet.

Status psycologicus Hercegovinensium.

Hercegovinenses universim, maxime *superiorem* incolentes, solida corporis constitutione gaudent; statura ordinaria, pigmeum, aut monstruosum vix ullum invenies: formis corporis, faciei pulchritudine, uterque sexus commendatur. Si constanti sollicitudine ut viribus pollerent, etiam gravissimis laboribus ferendis aptissimi essent.

Indoles et Genium.

Irritabili indole donati sunt Hercegovinenses; ast non animo diu iras nutriente, aut vindictam ocultam meditante; de facili incenduntur ira et quacumque cordis emotione, sed etiam de facili sibi temperant. Voraces non sunt, ast potui lubentes indulgent. Ingenio pollent perspicaci, hilaritatis et poeseos sunt amantissimi; item historiarum.

Devotio.

Religionis, rerumque sacrarum hercegovinenses sunt tenaces; et in nonnullis religiosis disciplinis, etiam excedentes. Jejunio ac eleemosynis plurimum exercentur: hospitalitate autem delectantur quam maxime.

Conditiones Civiles

Respective ad totum nostrum populum, pauci sunt qui levi mercationis negotio occupentur; major autem numerus diversas exercet artes: et maximus ruri vivens, agricolarem, et pastoritiam transigit vitam.

Conditiones Æconomicæ.

In nostra Missione, et quidem ab istis ultimo elapsis duobus lustris, multos catholicos non est numerare suas qui habeat terras et domos: suntque proinde turcarum coloni, universim pauperes; et relate ad alias nationes, aegeni. *Superioris* hercegovinae incolae ex armentis maximam partem parcae sustentationis retrahunt: *inferioris* autem ex tabacho, vino, et frugibus.

Ritus, ac Linguae usus.

Nos Franciscani, uti ubique terrarum, sic pariter in Hercegovina, Sanctae Romae ecclesiae Latinum in omnibus Sacris functionibus Ritum, caeremoniasque servamus. *Rituale* igitur intra nostras manus est ispissimum Romanum: Missale quoque atque Breviarium pariter Romana sunt; salvis interjectionibus nostri Ordinis Sanctorum. Igitur quidquid ex Rituali aut Missali sacro ministerio agendum est, latine apud nos fieri debet. Verum conciones ad populum, decantationes diebus festis Evangelii, ac Epistolae, tempore parochialis sacri, item Processiones, et solemnes Benedictiones, tumve publicae orationes, lingua vernacula Slavica fieri consueverunt: sed celebrans Epistolam, Evangelium, Prophetias, Passionem, etiam lingua latina perlegere tenetur: eo quod nos Latini Ritus sola Slavica lectione nostris muneribus non satisfaciamus; quamquam nostrae nationis saecularibus Presbyteris, nostrae linguae usus in conficiendis sacris permissus est. Quoad sacras Confessiones excipiendas lingua italica frequentissimum habemus opus, advenarum causa; item ratione officiorum vicinae Dalmatiae. Linguam autem gubernii turcicam etiam nobis necessariam esse quisque percipit: sed neque teutonica, et gallica semper dispensari possumus. Igitur solius nostrae linguae notio pro nobis parum esset.

II.

RELIGIO CATHOLICA

ET CONVENTUS FRATRUM FRANCISCANORUM

IN HERCEGOVINA.

Quamquam in Hercegovinam, catholicam Religionem vel ab ejus primordiis introductam fuisse, contemporanee, scilicet ac in Dalmatiam, praedicante eam T to Pauli Discipulo, haud nimis dubitemus; ipsam autem postea Haeresibus, signanter Patareniana, tumque graeco orientali schismate dire defaedatam fuisse, certissimi sumus. Imo Religionem catholicam suis ab exordiis, calle non interrupto, ad nostra usque tempora pervenisse, nullus certis argumentis evincere potest. Si igitur in Hercegovina nostra Religio renata est, atque conservata, civilis quoque culturae germina, primum Deo, dein meis Confratribus summas tenemur referre gratias... Notum quippe est, (vide Schem: Provinciae Bosniae 1864) Franciscanos, Ordinis Institutioni fere coevos, primum qua Missionarios, dein in Magnam Vicariam coalescentes, ab illorum nido, et Assisii civitate evolatos, omnia ordine salutiferae Religionis praedicatione loca lustravisse. Nec video qui non praesumam, Hercegovinam utique pridem, quam remotae Panoniae, ac dissita Reni ad littora catholicam per Franciscanos redivisse Religionem. Est igitur in Hercegovina si nil antiquior catholica Religio, certe tantum antiqua, quantum et Franciscanorum in eam ingressus. Franciscani igitur

sunt nostri secundo missi Apostoli. Evangelii Praedicatores, strenui Religionis hanc usque diem Conservatores.

Fuisse autem, et in ipsa hodierna nostra Custodia, priscis temporibus tum Franciscanos, tumque eorum Monasteria, Historiae fragmentis etiam silentibus, existentia rudera, et vivum traditionale verbum etiam nolentibus ultro praedicant. Et ut praeteream duos antiquos nostros Conventus, *Ossignensem*, et *Ramensem* hodie extra nostrae Custodiae limites positos: tres alios indubiae quondam existentiae inter nos, utique indigitare est. Anno enim 1343: Odo totius Ordinis Nostri Minister Generalis Hercegovinam praesens perlustrans, sua in Epistola ad Nobilem virum Comitem, inclitae familiae Vladimirović Rodosium haec habet. « Similiter et » quatuor coenobia a dominatione Vestra fundata, ac » praediis propriis abunde dotata, in vestro amplissimo, » et praediviti Comitatu, Principatuque nimirum Na- » rentae in scopulo Ossignii quem locum (ut inquiunt) » designavit Noster Patriarcha Franciscus, occasione » qua visitavit Urbem Naronam, ac vestram Fulgidam, » primogenitamque ibidem in Fide catholica domum... » *Ljubuškae*, consecratum S. Catharinae V. et M. *An-* » *devii* vulgo *Mostar*, oblatum S. Antonio, et Konjicii, » dedicatum S. Joanni Baptistae » (Novin Lib. Honest: pag.: 15.)

Verum praeter supra recensita tria Monasteria, in hac ipsa nostra hodierna Missione; in superiori Broćno et in loco *Čerin* nominato, existunt Conventus patentissima rudera, conventualisque ecclesiae: et is an fuerit *nostrorum* Conventus, an potius Basilianorum, non est qui clara convinctione judicet; vulgus autem fert etiam ibi fuisse magnum Franciscanorum conventum. Item quod in Duvno, alioquin loco famoso, fuerit noster Conventus, rationes sat probabiles suadent; hoc ipsum quoque vulgo traditur; sed quonam in praeciso loco fuerit structus cognoscere haud potuimus.

Etiam in Broćno penes fontem *Ploča*, ad pagum Gradac, hodie extant neglecta turcicae Moscheae vilia rudera; et ibidem quoque Conventum fuisse, ecclesiamque in Moscheam a turcis conversam, localis traditio audit.

In Jialjna ad locum nunc inhabitatum a *Primorac* sub Malić, ab antiquis traditum est quondam ibidem Franciscanos parvum habuisse Monasterium, ideoque et vocari Franciscanorum vallem.

Verum enim vero turcicus furor, non solum incertae determinationis conventus absumpsit, sed etiam illos indubiae.

a) Conventus S. Joannis Baptistae Konjicii, 1534. (*Norin pag.* 42) a turcis solo aequatus fuit: de quo hodie vix aliqua rudera ex terra prominentia dolens inspexi.

b) Turcae persecutionis furore acti, Episcopum Duvnensem Fratrem Danielem Vladimirović insequentes, quum rescivissent illum ad Conventum S. Antonii in Mostar divertisse; et quum eum ibidem minime deprehendissent, Religiosos Conventum inhabitantes, lesae Majestatis crimine insimulant, morte crudeli eosdem afficientes, conventum in rudos converterunt 1570: (Norin. f. 43). Est porro Daniel iste Episcopus idem ipse inferius a nobis referendus: cui Ljubuškae turcae necem intulerunt.

c) Sed nec Ljubuškensis S. Catharinae conventus meliore quam alii sorte donatus est. Turcae enim hic Danielem Episcopum repertum, solito furore Martyrio afficiunt, conventum autem penitus devastant: et quidem eodem anno, eademque occasione, quibus et Mostariense subverterant Monasterium (Norin.) Atque sic proh dolor! ab illis infaustis temporibus, tota in nostra misera patria ad haec usque novissima tempora nihil plane videre erat de monumentis pietatis antiquae, nisi hinc inde inordinatam, et exustam lapidum congeriem.

III.

Origo Vicariatus Apostolici

IN HERCEGOVINA.

Antequam ad enarrationem actualis Vicariatus Apostolici constitutionem accedamus, aliquid de antiqua episcopali sede in *Mostar*, innuendum venit; item de illa in *Duvno*, praeclara hujus Missionis sectione.

Episcopi Mostarenses

In *Andricriensi* urbe, hodie Mostar, quo praeciso tempore sedes episcopalis erecta sit, quotque suos habuerit Episcopos, mihi sane non constat. Constat autem sequentes optimae memoriae viros dictam occupasse sedem: Norim: referente.

I.

FRATER JOANNES VLADIMIROVIĆ A NARENTA:
creatus 1432.

II.

FRATER JOANNES A MONTE MARTINO:
creatus 1434.

III.

FRATER PETRUS VLADIMIROVIĆ A NARENTA.
1525.

Episcopi Duvnenses.

Plures quam quos adferemus Duvnensem episcopalem occupasse sedem, urbis alioquin et antiquissimae, et potentissimae, non improbabilis conjectura est.

Ast ubi uberioribus destituimur documentis, arctis contentari oportet; et quos possumus Episcopos recensere.

I.

MALCUS, 590. MAGNO GREGORIO

conetmporaneus, uti ejusdem Gregorii Epistola testatur.

II.

Fr. MARIUS 1337.

III.

Fr. GUERRINUS 1347 Jadrensis.

IV.

STEPHANUS 1355.

V.

Fr. PETRUS FELICONIO = KAČIĆ 1394.

VI.

Fr. GEORGIUS 1406

Multa passus a Schis : et haeret:

VII.

GEORGIUS II. 1412.

VIII.

Fr. BLASIUS 1419.

Doctrina ac Sanctitate celebris.

IX.

Fr. NICOLAUS I. 1426.

X.

Fr. HUGO 1433.

XI.

Fr. HIERONYMUS. 1439.

XII.

Fr. NICOLAUS II. a Jadera 1460.

XIII.

VITUS 1490.

Iste etiam Macarensis praeerat ecclesiae.

XIV.

NICOLAUS III. 1540.

XV.

Fr. DANIEL VLADIMIROVIĆ a Narenta 1551.

XVI.

Fr. DANIEL II. 1590 Martyr in Ljubuški. *

XVII.

Fr. MARIANUS MAROVIĆ 1644.

ad Bosnesem translatus episcopatum.

XVIII.

Fr. MICHAEL JANKOVIĆ 1654

(Farlati Tom 4. fol. 170)

* « Hic 1563: die 10 Maji in Ljubuški a turcis martyrio affectus in cruciatibus occubuit; et in conventuali ejusdem loci S. Catharinae ecclesia tumulatus, vel ab ipsis turcis cautissime custoditus religiose colitur. (Norin: fol. 79) »

Sed notandum praefatae ecclesiae nonnisi tenuissima extare rudera; et ibidem nihil turcas religiose servare, exploratum nobis est.

Ast communiter vulgo ferunt: in arce Ljubuški Danielem martyrii corona donatum, in quadem arcis turre, a turcis gelosissime custodiri, ob quamdam invictam vim supranaturalem, prohibentem turcis in illam turrim ingressum.

Si vacaret, et praefixi scopi angustiis non coarctarer, diutius vellem ennarationem protrahere, giorelisam rem in Hercegovinae vicariatu concernentem; praesertim dum a Dalmatiae Antistitibus administraretur: sed cum horum etiam brevior relatio mei laboris excederet limites, ideo satius duxi hic illa omittere, et ad Clarissimi Farl: diffusum opus Illyrici Sacri lectores remittere.

Itaque ab illo tempore initia ducimus, a quo Vicarii Apostolici in Bosnia esse coeperunt, scilicet ab anno 1737. Turca etenim post Viennense bellum, sibimet exitiale, maximas, etsi ineficaces, contra nomen austriacum congessit iras; nihilque austriaci, suis in dominiis, pati potuit. Idcirco Episcopi vicinae Dalmatiae, non secus quam ille Diakovarensis, in Hercegovina atque Bosnia visitationibus sacris, et omni cura catholicorum abstinere vel inviti debuerunt. Atque sic miser grex, ne pastore orbatus, furibusque pateret, oportuit aliquos, quidem de turcicis subditis, episcopali gradu insignitos gregi praeficere. Hinc ergo Vicarii Apostolici, vastissimi et scabrosissimi Vicariatus Bosnae, atque Hercegovinae esse coeperunt. Tres igitur Episcopatus, Bosnensis, Duvnensis, et Mostariensis in unum coaluerunt Vicariatum Apostolicum; et sub *Septem*, gloriosae memoriae, Vicariis, recitata in fusione permanserunt.

Agente autem *octavo* Vicarii partes, scilicet, I. R. D: Raphaele Barišić; accidit illum cum Provinciae Franciscanis Patribus, equidem parvis scintillis excitatam, in magnae molis litem devenire: cumque nullum tribunal colitigantes componere posset, easdem separare, Sanctae sedis sententia necessum fuit. Barišić itaque, honorifico quidem titulo Visitatoris Apostolici donatus,

in Albaniam ad Archiepiscopatum Antivarensem sese contulit; Bosnenses autem, et Hercegovinenses sine ullo vicario Apostolico manserunt; nisi quod ille adhuc nomen retineret. Verum enim vero, in praecommemorata lite (vide processum Romae in Propaganda vulgatum, anno 1841.) ex Hercegovina oriundi Patres, aut se semet neutrales exhibuerunt, aut sane minus exarserunt; ideoque Vicario Apostolico quasi plene inoffensi erant. Alia ex ratione Vicarius Apostolicus vel aliqua parte sui vicariatus redonari desideriis addixerat. Tales duae circumstantiae ex cineribus evocarunt Hercegovinensium Patrum spem, nunc, scilicet, separatum a Bosnensi eorum in patria novum Vicariatum procreari posse. Sterilibus desideriis haud immorantur; Ill. Dno: Barišić, in Albania residenti, suis patefactis desideriis, eumdem inter eos in Hercegovinam venire instantissime invitant.

Is, transmissis hercegovinensium desideriis, suisque S. C. Propagandae fidei, ab hac benignum obtinet auditum; seseque, vergente ad finem anno 1843, in Hercegovinam confert: et quidem duplici potestate instructus, Delegati et Visitatoris Apostolici, junctae ordinariae Vicarii Apostolici: retinens quoque, et si inefficacia, etiam quoad Bosnam, eadem jura. Verum, anno 1847 18 Septembris, Bosnensis Religiosa Provincia per Apostolicum Breve suis restituitur juribus; hercegovinenses autem eorum adimuntur potestate; et in Bosnia, jam existente simplici Sacerdote, in qualitate pro Vicarii Apostolici, cum facultate confirmandi, A. R. P. Andrea Karačić; Illuss: Barišić ordinaria ac extraordinaria potestas ad solius Hercegovinae nostrae Missionariae confinia coaretata fuit. Atque hic *novi in Hercegovina* Vicariatus, initium videre est.

Praetermissis autem aliis oportunius dicendis, ubi de nostra Regularis Custodiae *Institutione* egerimus; hic ad annum 1852: et diem 9. Novembr: velut quodam facto saltu indicamus: ex Sanctae Sedis Decreto;

Illmi Barišić etiam in Hercegovinae finibus extraordinariam desiisse potestatem: ipsumque amado solius Hercegovinae esse Apostolicum *Vicarium*. Itaque ab anno 1852: et die 9. Novembris nos, diu optato, nostro proprio Vicario Apostolico potiti sumus.

I.

Vicarii Apostolici in Hercegovina.

Fr. RAPHAEL BARIŠIĆ ab Oćevje: factus specialiter pro Hercegovina, dempta eidem Bosna die 9. Novemb. 1852: Natus in Oćevia 24 Junii 1796: Ordinem amplexus Seraphicum 16 Aprilis 1817: Professus 16 Aprilis 1817: Episcopus electus 24. Martii 1832: Diakovae consecratus 30. Septem. 1832: Obiit inter suos fratres in Conventu de Široki — Brig die 14 Augusti 1863: et hic loci sepultus: facto corpori ejusdem magnifico sepulchro.

Ob celebritatem non ordinariam praefati defuncti Praesulis, Gallia eidem 1853 honorarii Praesidis Pii Africani instituti gradum contulit. A Turcarum Im. 1859. Equitis Honores accepit. Tandem 1861. ab Austriae Imperatore Coronae Ferreae II. Class. insignia accepit. Iste sane est primus Vicarius Apostolicus in Turcia nostrâ, quem Regnantium publici Honores decorarunt.

II.

Fr. ANGELUS KRALJEVIĆ A ČERIGAJ: promotus die 7. Decembris 1865: quem faciat Deus diutius sibi commisso praeesse gregi!

IV.

ORIGO

Custodiae Provincialis

IN HERCEGOVINA.

Verus amor, nullis parcens armis, vere omnia vincit. Si retroacta tum civilia, tumque religiosa mentis considerationi exposuero adjuncta, vel mihimetipsi non solum inconsideratum, sed plane impossibile apparebit, nostra in angusta patria *novum Vicariatum*, novamque Custodiam excitari potuisse: surrexerunt tamen; et facto omne est debilius argumentum. Superius tetigimus, nuncve repetimus, post bellum Viennense, non solum Austriacis Episcopis, sed Franciscanis quoque huc transitus a turcis inhibebatur. Qua de causa, non solum a Bosnensi Provincia Regulari Religiosos, qui in Dalmatia erant, alterius Provinciae nomine, et re constitui oportuit, sed etiam nullum de illis ad nos transmeare, nisi occultissime, saecularibus indutos vestibus, summoque cum periculo vitae. Sic igitur, intercepta communicatione inter Dalmatiam ac Hercegovinam, et manente catholico populo omni spirituali solatio destituto, Hercegovinae vel aliquis misereri sane debuit. Sed hujusmodi heroici, simul ac pientissimi officii partes, nemo erat qui posset praestare, nisi ipsi Confratres nostri, adhuc superstites in tribus Conventibus turcicae ditionis in Bosna i. e. *Kreševo = Fojnica*, et *Sutinska*. Cum porro Kreševiensi Conventui Hercegovina proprior sit, quam aliis duobus, hinc vel tunc deter-

minatum fuit, majori ex parte ex Kreševiensi Conventu Sacerdotes ad spiritualia in Hercegovina porrigenda officia transmitti opportunissimum esse; quod et praestiterunt indiscisse usque ad annum 1844. Interim Kreševiensis Custodia, ad prospiciendum in spiritualibus Parochiis Conventui addictis, ex Hercegovina aeque ac ex Bosnae sitibus, juvenes inter suos alumnos adsciscebat, futurosque Provinciae Patres, Missionarios autem populo, praeparabat sagax. Hinc igitur effectum est, ut plures in Kreševiensi Custodia ex Hercegovina oriundos numerare liceret. Verum, singulis eorum patriae amoris scintillam nutrientibus, hisque amica adhaesione coalescentibus, in tenuem desiderii consurrexerunt flamellam: scilicet, construendi in Hercegovina novi Conventus, et *quartae* Custodiae Provinciae addendae. Tali communi desiderio ardenti, plura suppeditabant materiam: patrioticus populus, scholis et omni sacra fabrica destitutus, desiderium vel aliquem resuscitandi Conventum loco destructorum in Hercegovina: difficultates ex Hercegovina Kreševium juvenes tenellos, Conventuique tam dissito eleemosynas transmittendi et cum Superioribus communicandi; quibus difficultatibus non erat eximenda Religiosorum frequens amotio incommodissima, nec minus expendiosa in itinere. Quibus etiam ubi junxeris: Vicarios Apostolicos ex Bosnia subinde etiam post lustrum in Hercegovinam descendere, superiorem autem Provinciae vix omni triennio, jam satis rationum habebis, quibus serio impellebamur ad novae Custodiae procreationem; posito etiam alibi prognatos, nostrae patriae atque nos arsisse amore.

Ast desideriis, licet plurimis rationibus convalidatis, valida quoque videbantur opponi obstacula. Sciebamus enim explorato, quod Kreševiensis Custodia et Provincia, lubens id nobis nunquam concesisse: nihil a Conventu Kreševiensi recipientes, vacuos nos descendere opportebat; nos alioquin pauperes inter populum pauperem, descendere opportebat: Romana Curia, Generalis

Ordinis, utrum nostris accederent desideriis, suspicabamur, timebamus: Gubernium turcicum, turcae hujates, novas excitari fabricas religiosas, an essent permissuri, valde anceps erat: item *immanes* sumptus, et nostri voti religiosorum paucitas, in intimis medullis nos terrefaciebant. Sed identidem amor, qui vel ipsam mortem spernit, obstacula etiam summa haud curat: estque quidem ipse qui nos ab omnibus Kreševii separatos, ad nudum patriae sinum vacuos ducit.

Interim egerant hercegovinenses Patres, medio Nuntio Apostolico, (tunc temporis) Viennae residente; quatenus eorumdem vota S. C. de Propaganda exponens, pro optata Facultate obtinenda, validus existeret intercessor. Is, sub die 31 Decembris 1843, litteris humanissimis ad hercegovinenses datis, eisdem, quidquid ad rem efficere posset, plene pollicetur: quod hercegovinensium spem haud parum alebat.

Decretum

SACRAE CONGREGATIONIS DE PROPAGANDA FIDE.

« Cum Fratres Hercegovinenses Ord. Minorum » **S. FRANCISCI** de Observantia Custodiae Kreševiensis in Provincia Bosnensi Sacrae Congregationi de » Propaganda Fide exposuerit ad fidelium necessitatibus » consulendum, quammaxime expedire ut novus in finitima regione Hercegovinae suis Ordinis Conventus » statueretur; ac propterea enixe postulaverint, ut illius » erigendi facultas tribueretur; cumque eadem S. C. » eorum votum probari comperuerit a R.mo P. D. » Raphaele Barišić, Vicario Apostolico, nec non a R.mo » P. Josepho M.a ab Alexandria, totius Seraphici Ordinis Ministro Generali, Missioni utilitati providere » studens, censuit, ac decrevit supplicandum SS.mo » ut petitam facultatem concedere dignaretur.

» Hanc vero S. Cong. sententiam, cum D. Joan-
» nes Brunelli Secretarius SS.mo Domino Gregorio Div.
» Prov. Papae XVI. retulisset, in Audientia habita die
» 14 Jannuarii 1844, SS.mus benigne in omnibus ad-
» probavit, ac per supradictum Vicarium Apostolicum
» Regularis Provinciae Visitatorem executioni manda-
» ri jussit. »

Datum Romae ex Aedibus S. Cong.
de Propaganda Fide die 6 Februarii 1844.

S. Ph. CARDINALIS **FRANSONIUS** Praef.

L. ✠ S.

Joannes Brunelli *Secretarius.*

Hoc Decreto nihil praeciosius ab Hercegovinensibus concipi potuit; et quasi nullae amplius ipsis difficultates minarentur,separationem, et e Krčeviensi Conventu egressum alacriter parant.

Anno itaque 1844 die 16 Maji nostrates Religiosi, Professi et Novitii, valedicto antiqua amicitia junctis, Kreševio efferunt pedes, Hercegovinam incunctanter petentes.

Huc consolati apud Vezirium Ali Paša Rizvanbegović, agunt pro opportuni Firmani benigna emanatione; qui sponte et ultro illis se promittit: sine ulla solutione Firmanum quocitius obtenturum.

Verum adventus istiusmodi Firmani, ultro quam conveniebat, videbatur differri. Tunc quidam turca amicum nobis suggessit consilium, ut nempe, Vezirii Filio Rustanbeg aliquod conveniens porrigeremus donum, et tunc quod extemplo Firmanum essemus habituri. Vel ex necessitate suasione arrepta, et mutuo acceptis aureis, quinque nobilioris conditionis coemimus mulos, hosque paulo post quam dono dedimus, etiam Firmano potiti sumus. Atque sic Ali Paša qui ni-

hil dixerat se accepturum, fecit accipi, et quidem relate ad nos plurimum...

Sed tandem, quamque modo utraque facultate instructi, jam explorabamus, ubi Conventum inciperemus aedificare. In domo parochiali de Čerigoj Novitii, Kreševio translocati, jam extabant, neque de coetero locus pro Conventu opportunus pluralitati Patrum visus est. Quaerebamus ig itur instantissime ut alicubi aliquis turcarum locum opportunum venderent; sed nullo pretio obtinere potuimus. Tandem quidam turca, *Amet Aga Kurt*, suae sectae fors minus devotus, nostris precibus, et magis excessivo pretio victus, collem *Široki = Brig*„ sylvas, miserumque agellum, adjacentis antiquo catholicorum coemeterio nobis pretio aureorum 145: pro Conventu et Ecclesia vendidit. Igitur hic loci, (prout inferius constabit) Conventus inceptus, constructusque est; et quamquam, nonnisi pedetentim, et sat tardius perfici potuerit, is tamen erat vel in suis exordiis actualis nostrae Custodiae prima vitalis radix.

Interim dum nos omnibus intensis nervis, et summa animorum concordia in Conventus, et Ecclesiae constructione desudaremus; Ills. D: Barišić etiam pro custodiali superiore nobis praeerat; scilicet a suo ad nos adventu ex Albania usque ad annum 1852. 9. Nov: quemadmodum supra porreximus. Verum nos ruminabamur, hujusmodi modum gubernii, esto pro nunc optimi, diu subsistere haud posse; nobis autem qua Religiosis etiam minus favere. Nec longe argumenta quaerenda erant: illo enim spatio annorum in *utroque* Dni: Barišic gubernii, plures scelectiores commilitones morte peremptos illacrymabamur: Barišić autem juvenes ad Ordinem haud habebat admittendi potestatem: atque sic nos ceu nondum natos ad interitum rui, nil dubitabamus.

Privatis in colloquiis, et maxime tempore Congregationum annualium, ad quas aliquos de nobis D: Vicarius invitabat, urgebamus quam instantissime, ut ejus

Illustrissima Dominatio Formalem nostri status determinationem a S Sede exposceret. Is autem nobis referebat, et se egisse et identidem acturum; sed tamen tempus evolabat et anni, nihil autem determinati videre fas erat; et jamjam desperationis moeror nostra praemebat corda. Ubi etenim hodiedum sunt quinque Sacerdotes, etiamnum populi necessitatibus minus satisdare valentes; tunc temporis vix erat unus et alter; et saepius minus valentes viribus. Igitur res erat in extrema ora praecipitii: quare nos (species vocalium) 1852: ab Ill: ad consuetam annuam Congregationem acciti, ab eodem expostulavimus, ut aliquem delectum sacerdotem Romam, pro obtinenda qualicumque demum determinatione mitteremus. Illustrissimus, ponderatis circumstantiis, nostrisque votis; nomine tum suo, tumque Religiosorum, ipsum *scribentem*, Romam ire dimisit. Romae autem extabat systemationis planum jam pridem ab Ill: porrectum, ast non adprobatum; extabat etiam Religiosorum hercegovinensium; sed neque hoc in omnibus ratihabitum.

Pro conciliatione igitur opinionum, proque tandem emergenda systematione, iteratas ad Propagandam Congregationes haberi oportuit.

Tandem post multum in utramque partem disceptatam rem; sequentes nostrae Custodiae systemationis Articulos fas mihi accipere fuit.

Decretum

S. CONGREGATIONIS DE PROPAGANDA FIDE.

Cum Decreto S. Consilii Christiano Nomini Pndo, diei 18 Sept. 1847. SS. Dominus Noster Pius PP· IX Missionem Bosnensem PP. Minorum S. Francisci de Observantia, prout ab Hercegovina distinguitur, ad regularis provinciae jura restituerit, ac visitationem A-

plicam universae Missionis Bosnensis R. P. D. Raphaeli Barišić E.po Azoti antea commissam ad solam Erzegovinam coarctaverit; cumque laudatus E.pus Azoti vicariam potestatem, qua ab Ap.ca Sede in Bosnam simul atque Erzegovinam instructus fuerat, jam ab anno supradicto 1847. quoad Bosnam renuntiaverit, illamque sibi in solam Erzegovinam, quatenus a Bosna distinguitur, reservaverit, tam idem Vicarius Ap.cus quam universi Patres in Erze.na degentes a S. Sede postularunt, ut Ap.cae visitationi finis imponeretur, atque ut Missio Ercegovinensis Ap.co Vicario ac religiosa familia constans ad ordinariam formam atque normam sacr. Canon. quantum loci ac temporis conditio patitur, exigeretur. Quamobrem Em.us ac R.mus D. Jacobus Philippus Fransoni S. C. de P.nda Fide Praefectus, nec non ininfra.ptus ejusdem S. C. Sec.rius, collatis consiliis cum R.mo P. Ministro Generali Ord. M'norum S. Francisci de Observantia, nec non audito R. P. D. Raphaele Barišić Ercegovinae Vicario Apco tam per literas, quam per R. P. Petrum Bakula ab ipso Vi.o Apco atque Religiosis Erzegovinensibus deputato, censuerunt supplicandum SSmo. ut ad rectam Missionis Ercegovinensis administrationem, atque ad regularem observantiam in eadem promovendam, quae sequuntur auctoritate Apca sancire dignaretur, videlicet:

1. L' Erzegovina, attese le particolari sue circostanze, e previa l' approvazione Pontificia, rimane del tutto separata dalla Provincia di Bosnia col titolo di Custodia, governata da un P. Custode avente i diritti e doveri di Provinciale, e da due Discreti (per ora) godenti come Definitori.

2. La Custodia Erzegovinese, una ed indistinta, dipenda immediatamente, come ogni altra Provincia e Custodia dell' ordine, dal Ministro Generale pro tempore: 1.o non pure per le elezioni Capitolari, e di Congreg.ni intermedie, e per l' approvazione delle med.e a norma dei Decreti Apci e delle costituzioni dell' Ordine; ma

2.o per la regolare osservanza ancora in tutto che ecceda i poteri Ordinarj del P. Custode, e dei PP. Discreti, talchè, salvo la prima parte, qualunque controversia si ecciti nella Custodia Erzegovina in fatto di Regola e dei statuti dell' Ordine, la prima cognizione di essa, o istanza sia prodotta innanzi al P. Custode e suo Discretorio, ed in caso di Appello non abbiano a rivolgersi ad altri Superiori e Religiosi semplici della med.a, che al Ministro Generale da cui solo attendersi la decisione, ed uniformarvisi, che sarà sempre legale.

3. A dare il voto tanto nel Capitolo per la elezione del P. Custode e dei Discreti (ar. 2.), che neile Cong. ni intermedie per elegersi altri Officiali della Custodia, previa licenza del Min.ro G.le: (art: prec.) non abbiano ad aver luogo altri per qualunque privilegio personale, da quelli esclusivamente in fuori che vi sono chiamati da lodati Decreti Apci, e dalle Costituzioni dell' Ordine.

Il Custode però pro tempore dovrà invitare rispettivamente con lettera particolare M.r Vicario; acciò si compiaccia di onorare colla sua presenza i Religiosi ragunati per Capitolo, o per la Con.gne intemedia, e ciò per viemeglio disporre di comun consenso i Parrochi e i Cappellani, e, salvo la libertà degli Elettori, per dare il voto consultivo nella sola elezione del Custode.

4. Il nuovo Convento sotto il titolo dell' Assunta Shiroki=Brigh, ridotto alla migliore osservanza possibile, avuto riguardo ai tempi, ai luoghi, alle circostanze, sia per ora dichiarato Noviziato della S. C. di Propaganda; e non potendosi per ora eriggervi una Cattedra di Filosofia, e di Teologia, potranno i giovani Professi, previa l' ubbidienza del G.nle, spedirsi, come ora, agli studj in Italia, dove, finchè non ascenderanno al Sacerdozio, saranno educati ed instruiti, purchè la S. S. somministri, per quanto sarà possibile, tutto che é necessasario per il vestiario, e recesso in Custodia.

5. Per la stretta vicendevole relazione di diritti e di doveri che ha la Custodia Erzegovina col Vescovo Vic.o Ap.co, non dovendo tra i due poteri Episcopale e regolare attendersi alla persona, sibbene alla scienza ed alla edificante morale della med.a, per l' esatto e conscienzioso servizio nella cura delle anime a torsi di mezzo ogni abuso o preponderanza da ambe le parti, e a mantener sempre mai l' equilibrio dei misti diritti e doveri su la Missione Erzegovina, tutto sia retto, regolato e governato a norma inalterabile del diritto comune del Concilio di Trento SS. 22. de Regularibus et monialibus Cap. 21 ed in specie dalla Costituzione *Firmandis* di Bened.o XIV, la quale previene e provede a tutti i casi, salve però quelle modificazioni richieste dalla specialità delle circostanze, per le quali si atterranno all' altra Constituzione del suenunziato Pontefice per le Missioni d' Inghliterra, che incomincia *Apostolicum Ministerium*.

6. Sia nella piena libertà il Vic.o Apostolico, colla buona intelligenza del Custode, di scegliersi tra i Religiosi della Custodia a Vic.o Gle chi più nel Signore gli sembrerà convenire, anche tra i PP. Discreti e tra gli Ex-Custodi, ma non mai il Custode: e solo nel caso che il Vic.o Genle sia attualmente Discreto, possa pel diritto di questa unica rappresentanza entrare col suo Consiglio e col suo voto (art. 3.) nei Capitoli e nelle Cong.ni intermedie, ed in qualunque altro Congresso particolare secondo il bisogno, e non possa negarsi se non per cause prevedute ed assegnate nelle Costituzioni dell' Ordine, di accedervi quando vi sarà citato dal P. Custode, sia con lettera particolare, sia Circolare. Se nel Capitolo venisse eletto a Custode il Vic.o G.nle, s' intenda immediatamente alla sua accettazione rinunziato all' ufficio di Vicario Generale, e sia libero il Vescovo di nominarsene un altro come sopra. In conseguente il Vic.o Ap.co, o Vesc.o, non possa esser mai Custode, e molto meno Discreto, e di tutta la Curia Vescovile solo potrà esser Discreto il Vicario Generale.

7. Il P. Custode e Discreti (da non vi avere ingerenza la Curia del Vescovo, se non nel caso e nella rappresentanza preveduta nell' art. preced.) sia in Capitolo, sia nelle Cong.ni intermedie discutano su dei meriti dei PP. della Custodia, e ne scelgano i più pii, più dotti e zelanti per presentarli al Vic. Apco (o Generale) a Parrochi delle varie cure della Missione Erzegovina, e sia libero il Vescovo (o il Generale) di quella libertà che gli concede il diritto comune, e il debito dello zelo pastorale di non li dovere approvare o rigettare per la *Persona*, come neppure proporsi per questo basso riguardo dal Discretorio; ma unicamente ed esclusivamente proporsi dal primo, ed approvarsi dal secondo per le qualità religiose e scientifiche, che li rendano degni pastori secondarii nella salute delle anime. La durata del Religioso nell' officio di Parroco in una Parrochia si rimette alla prudenza del Vico. Apco, e del P. Custode col Discretorio ; ma non sia tale durata meno di 6. anni, salvo la libertà di ambo i Poteri, come nella Costituzione *Firmandis* ed *Apostolicum Ministerium*.

8. Se tra l' anno succeda morte o rinunzia di qualche o più Parrochi, od anche privazione, sia cumulativamente da buoni Fratelli, sia a senso del § II. della Costituzione *Firmandis*, il P. Custode e i suoi Discreti si riuniscano in Congresso particolare per presentare altro idoneo Religioso (art. prec.) al Vicario Apco.

9. Sarà cura del P. Custode l' adoprarsi perchè i Parrochi, e Coadjutori e ogni altro Religioso, secondo la volontà del S. Fondatore, *sanctae orationis, et devotionis spiritum non* extinguant, e, per rieccitarsi a vero Spirito religioso, attendano ai ss. Spirituali esercizj una volta all' anno, Alessandro VII. *Cum sicut*, e se loro è possibile, negli otto giorni precedenti la solennità dell' Immacolata Concezione, o nei susseguenti la med^a., secondo che consentirà la specialità della Custodia e Missione.

10. I Parrochi e Coadjutori, ed altri Religiosi Professi della Custodia e Missione in servizio delle cure rammenteranno l' eredità dal Serafico Padre lasciata ai suoi figli, essere l' altissima povertà.

Quindi, lasciando nel loro vigore le concessioni Pontificie per la specialità del luogo, li esortiamo a provedersi del solo bisognevole alla vita, e tutto il superfluo sia mandato al Convento, a cui è soggetta la Parrochia. Il P. Custode poi e Discreti, con buona intelligenza del Vico. Apco, sistemeranno ciò, che si dovrá lasciare nelle case delle cure in caso di mutazione di soggetti, e ciò che potrà portarsi via al Convento come sopra.

11. In caso di contraversie Parrochiali, o estranee all' ordine regolare, la prima cognizione o istanza secondo il diritto comune si deduca al Tribunale del Vescovo, o suo Vicario Generale, e in secondo grado alla S. C. di Propaganda. Quanto poi alle querele o giudizii criminali dei Religiosi si osserverá perfettamente la costituzione *Firmandis* §. 8., informandone per parte dei Religiosi il Ministro Gle. *Apost. Minist.* §. 21.

12. Il Sigillo della Custodia sotto il Titolo dell' Assunta presenti questa iscrizione = Sigillum Custodiae Ercegovinae Missionis Regularis Observantiae S. P. N. Francisci.

13. Il Custode sia tenuto di visitare secondo le costituzioni dell' Ordine, riservata la terza visita al Ministro Generale, tutti i Conventi ed Ospizii dell' intiera Custodia (Apcum Minist. §. 19.) ma, in quelli ove sono le cure, abbia ad osservare nei termini precisi tutto scrupolosamente, che prescrive la lodata Costituzione Firmandis §§. 7. 8. 9. 10. Apcum Minist. §. 17). nel corso dell' art.o 5. Il Vescovo o Vicario Apco faccia, pure come e quando crede la sua visita nelle Parochie o cure nei termini med.i dell' encomiata Costituzione *Firmandis* : ivi sono sapientemente distinti i soggetti e gli oggetti da visitarsi relativamente ; e la medes.a direttrice di ambo i poteri in questo negozio manterrà mai sempre fra loro la pace.

14. Passato appena alla rimunerazione eterna delle sue fatiche il Vicario Apostolico; il Padre Custode riunirà i suoi Discreti, il Vicario Gle. e tutti i Parrochi e Curati o personalmente, o per scheda; e, dopo maturo, serio e conscienzioso consiglio, a voti segreti, sceglieranno 3. Padri, degni di succedere al defunto; e questa terna manderanno alla S. C. di Propaganda ed al Minist. Gle; affinchè questi possa esser pronto a qualunque richiesta, e comando in proposito della S. C. di Pnda; che se dentro otto giorni non sará combinata dai PP. la terna, il Custode sia tenuto di avvisarne la S. C. ed il Ministro Genle, il quale adoprerà d' ogni miglior consiglio ed accortezza per scegliere ed umiliare alla lodata S. C. tre specchiatissimi Individui dell' Ordine: la S. C. però si riserva il diritto non solo di prescegliere nella terna quello, che crederá più idoneo, ma ancora di prescinderne.

Haec porro, cum infrascriptus R. P. D. Alexander Barnabò S. Consilii Propagandae Fidei a Secretis SS. D.no N.ro Pio PP. IX retulisset, in Audientia habita die 15 Augusti 1852., Sanctitas Sua benigne in omnibus approbavit, rata habuit, atque in Erzegovina tam ab Ap.co Vicario *pro tempore*, quam a Religiosis ad eam Missionem pertinentibus in perpetuum servari mandavit.

Datum Romae ex Aed. dictae S. C. de P. Fide die 3. Octobris 1852.

S. Ph. CARD. **FRANSONI** Praef.

L. ✠ S.

Acceptis in Hercegovina praelaudatis articulis, aliisque Ministri Generalis opportunis instructionibus, nosmet die 9. Novem. 1852 primum Formale Capitulum celebravimus; tumque laetissimi Custodiam Provincia-

lem proclamavimus. Succrescente porro vel aliquantisper Religiosorum numero, Ad. R. P. Andreas Karačić, 1856. die 1. Aprilis, in secundo Custodiali Capitulo, Praesidis et Commissarii Gen.lis Visitatoris partes agens, ad majus Custodialis gubernii decus ac commodum, Generalis Ministri Auctoritate, alios duos Custodiae Discretos adjungi posse, et debere edixit. A secundo igitur nostro Cap.lo *quatuor* Discreti Cust.les esse coeperunt. Itaque a praecitato tempore, haec nostra Custodia more aliarum in Ordine Provinciarum regitur in omnibus; excepto quod *Custodem* in Provinciis inter Definitores existentem, habere non potest. (Vide quoque Breve Compendio storico di Ragusa 1853).

Sic igitur nos, Deo favente, jam firmato incedentes gressu, dubio abest, quin antiquae nostrae Matris Bosnensis Provinciae, bonas consuetudines, religiosasque servationes ad praxim nostram sumere inceperimus. Sed in nostra Custodia, novitus instituta, non modo Ministro Generali, et S. C. Prop.dae; Custodibus quoque ac Discretis indispensabile plane fuit, plures aut antiquas renovare ordinationes, aut etiam pro loco et tempore novitus eas excudere; praesertim quae Religiosa hospitia concernunt: item Religiosi Veletudinarii statum et directionem spectantia; Fabricae quoque, atque Sacrarii cassam, tum illam Conventualis Discretorii; et alia quam multa pro interna Conventus directione, tempestive, et oportune ordinata, jam non habent hic locum, nisi ut commemorentur· et quisque lector colligere possit, etiam nostram Custodiam nostri Instituti observantiones Provinciae strenue aemulari. Quod ut et nostri posteri, primis hujus Custodiae Fundatoribus grati, semper plus in Religiosis vivendi regulis adcrescant, summis desideriis ipsis adprecor.

Custodes Provinciales in Hercegovina.

I·

Fr. ANGELUS KRALJEVIĆ,

electus in primo Capitulo Custodiae 9. Novembris 1852

II.

Fr. ELIAS VICLOŠEVIĆ:
electus in Capitulo Custodiae die 1 Aprilis 1856:

III.

Fr. ELIAS VICLOŠEVIĆ:
Reelectus in Capitulo Custodiali die 19. Maji 1859.

IV.

Fr. ANGELUS KRALJEVIĆ:
electus in Capitulo Custodiae die 23. Aprilis 1862.

V.

Fr. PETRUS KORDIĆ:
electus a Definitorio Generali, praevia facultate S. Sedis, 20. Sept: 1865. qui nunc gubernat, cujusque laboribus abundantissime benedicat Deus!

V.

De Origine Novi Conventus

IN HERCEGOVINA.

Situs Descriptio

Est quasi in meditullio nostrae Missionis collis Široki-brig (hoc est, *collis amplus*) vulgo vocatus: ab *oriente* ad semi horam protensus, versus Blato: a *meridie* non nihil elevatus, versus *Mokro*, ac Čerigaj parum extenditur: ab *occidente* etiam medium quadrantem protensus, ad torrentem Ugrovača usque: a *septentrione* autem item, ad deflectentem Ugrovača et flumen Listica habens contiguos circa quatuor centum passus declivii, descensibilis, et minus praecipitosi.

Verum omnes illae collis protensiones, excepta ista ultima, haud quaquam sunt nostra in manu, sed in designato elevatiore loco (dixi nos emisse 141 aureo) habemus extensiones a meridie ad torrentem, et flumen, circa medium milliarium italicum; et ab oriente ad occidentem circa milliarii quadrantem.

Fere in centro hujus extensionis est jugum, aut mavis dorsum collis, in quo antiquum catholicum coemeterium situm erat.

Verum 1845, ementibus nobis praecitatam collis partem, ipsa fere tota vepribus, cespitibus, et ignobili sylva consita erat. Gremium autem terrae loci, avara laborat sterilitate; et praesertim jugum collis vix tenuissimo terrae stratu oppertum, ad immensam profunditatem continuam lapidis concretionem dimittit: adeo ut novae arbores sine ingestionibus terrae, nullatenus crescere possint. Toto enim hoc annorum spatio, a quo

situs nostrae subest potestati, in summitate, circa Conventum et ecclesiam, numerosissimis occupati sumus arborum implantationibus; sed tamen adeo exiguo emolumento, ut si antiquae arbores aceris, querci, carpini, et fraxini non subsisterent, omni ventui expoxitus Conventus pateret. Sed redeamus ad locum silvestrem, et incultum pro collocatione Conventus emeptum. (Superius dixi tunc temporis fuisse nobis impossibile a turcis feliciorem coemere locum).

Subtus collem ad meridiem, inter silvas eminebat una quercus: (ad angulum occidentalem horti, excissa) et sub illa, noster *primus* Guardianus P. Angelus Kraljević, suam stationem fixit: ibidemque sine lecto, per continuos quotuor menses substitit, quousque miserabilis domus (de qua hodie neque rudera manent) pro Religiosis strueretur. Ingressi, aut potius acervati et stipati, tam nos quam hospitantes, non est facile relatu, quam arcte angustiis praemeremur loci: saepe enim contingebat, deficiente in domuncula solo, in stabulo, (etiam tunc praeparvo) aut sub arboribus nos somnum capere; et cui contingebat unum habere centonem quo tegeretur, is jam lectis terniis bene provisus censebatur. Angustiam loci, etiam omnium aliorum domesticae suppellectilis caritas concomitabatur: etenim Kreševio nihil nos tulisse jam dictum est: nudi ergo nuda cum miseria luctari die ac nocte debuimus; neque est qui sibi legendo ad verum imaginetur, quantas tunc temporis miseriarum amaritudines vorare debuerunt primi hujus Conventus Fundatores. Sed cum talia ex rei natura, et circumstantiis debuissent sequi, alioquin nihil miraberis illa accidisse: sed potius est quod vel maxime admireris, divinae vocationis gratiae miraculo, ac patrii amoris portento adscribas; illo omnis generis angustiarum tempore nosmet fraterno amore, concordia, religiosa cofidentia, hilaritate eo compactos, et suffussos fuisse, ut nihil abundantius desiderari posset. Inter nos omnes, vix erat unus, qui de

successu futuro dubius, tristas mente cogitationes volveret, minusque comuni voto inhaereret. De coetero, quisque nostrum certatim contendebat, et gestiebat, quatenus alter alterum superaret in conferendis tum communitati necessariis, tumque in praeparandis pro novo Conventu materialibus: hocve adeo sponte per nos fiebat, ut alii non tam lubentes ad otium et substantiarum accumulationem advocarentur, ac nos ad labores, et impendia currebamus. Ita igitur, ex illa angusta domo abundantissime dilatato amore, et fervore nostro, materialia pro ecclesia ac Conventus parte, qua majori poteramus celeritate, parabamus. Etiam catholicus populus incalluerat, ut ejus quoque utilitate nostris donaremur intentis: ideoque et is, et si de coetero inops, in materialibus sane non nihil contulit. Atque sic ubi primum vel partem materialium ad locum conferre datum fuit, labori operosae manus admotae sunt.

Die itaque 23. Julii 1846 praesentibus, fere omnibus, tunc temporis in Hercegovina extantibus Confratribus, adstante innumera, prae gaudio gestiente populi turba, Illustrissimus Dominus Barišić, Ritu S. R. Ecclesiae, primum fundamentalem lapidem sacrans novae erigendae ecclesiae conventualis, Sanctissimae Assumptionis B. M. Virginis honoribus devotae, supposuit.

Quemadmodum per quatuor saecula populus noster neque ecclesiam, neque ejusdem fundationis caeremoniam viderat, sic etiam per tot saecula nunquam in Hercegovina consimili laetitia diffusa est.

Interim penes omnium nostrum fervidissima desideria, concordiam, et aemulationem, haud non clare percipiebant Patres se, suumque miserabilem populum, tot gravibus exactionibus turcicis exhaustum, nullimode optatum opus ad terminum perducere posse. Quare et si penuria sacerdotum conficerentur, coacti tamen eximunt P. *Philippum Corić*, eumque arduum opus lubenter acceptantem, in Italiam, conquirendarum gratia e-

leemosynarum mittunt. Is solers, et Deo piorum corda sua movente gratia, biennali sua circumitione nobilem in parato aere summam procurat, sacraque suppellectili ecclesiam haud parum ditat: et sane adhuc multo plura pro nostris necessitatibus acquisivisset, nisi tunc in gratia rebellionum turbationibus fuisset praepeditus.

Austriae Imperator ex suo peculio, item Episcopi ejus in ditiónibus existentes, ordinatis collectis pro Hercegovina, etiam juvamem tulerunt. Ipse quoque *scribens* Roma redux, (1852) Tergesti a benefactoribus, etiam Hebraeis et Acatholicis, egregiam summam pecuniae obtinens, secum in subsidium fabricae tulit. Sic igitur, et si pedetentim, labores tamen fabricae, opportuno tempore, nunquam interrumpebantur. Et ubi, ut non semel omni extraneo subsidio destituebamur; damnum autem fabricae ex procrastinatione immineret, congregabamur, et absentes litteris excitabamus atque nostri personalis vestiarii summulas jungentes operi impendebamus: adeo ut saepius contingebat privatos etiam summe necessariis carere, communi necessitati dum subvenire adlaborarent. Sic igitur, nec aliter, talibusque mediis, laboribus, sudoribusque nova ecclesia, novusque Conventus in Sirokibrig, hostibus etiam turcis eversionem minantibus, brevi annorum spatio, surrexerunt. Verum integrum Conventum, post ecclesiae erectionem, juxta sequentem descriptionem, ad semel aedificatum comparuisse minime credas; sensim enim, de anno in annum, faciendas partes partibus factis juxta arctas circumstantias mediorum adnectebamus: contenti ab initio vel quatuor cubicellis ecclesiae adjunctis: quo in negotio, an magis perseverantiam Patrum, an potius patientiam suspicere debeas, tu ipse dijudices.

Sed, mi lector, dum audis nos debilibus, et incertis mediis brevi tempore ad fastigium fabricam duxisse, nolim cagites; aliquid etiam parvi nos effecisse; non sic sane: et ubi meae narrationi insisteris, vel ipse altiora cogitabis.

VI.

Conventus, et Ecclesiae

DESCRIPTIO:

ITEM ALIARUM CONVENTUALIUM FABRICARUM, HORTORUM ET CLAUSURAE.

Eccelesia.

Firmanum Imperiale, (cujus fecimus mentionem) pro nostra struenda ecclesia, longitudinem, latitudinem, et ipsam altitudinem determinatis mensuris praescribebat; neque latum unguem ab assignatis terminis elongari, sub comminatione destructionis, permittebat. Erat porro in Firmano ecclesiae longitudo cubitorum 44: latido vero cubitorum 24: atque ideo nostra ecclesia, nobis frustra invitis, est sane parva, neque medietati concurrentis populi sufficiens.

Conventus Descriptio.

Conventus autem, (cujus fabricationi ut plurimum praeerat P. Philippus Ančić) cuiq. Firmanum nullas praefixerat mensuras, pro nostris circumstantiis sat abundans est: habet quique duos tractus, orientalem, atque occidentalem, triginta duorum metrorum longitudinis; latitudinis autem novem: tractus autem meridionalis etiam longior est, scilicet quadraginta trium metrorum. Ex hoc tractu recte ad meridiem exporrigitur neoadnexa ala, Novitiatum atque Culinam continens: estque longitudinis metrorum 25, latitudinis vero 10. Atque sic universim nos habemus in Conventu longitudinis, ceu unius muri, metros 164. et latitudinis 19: quas longitudines ubi aliquos quadruplicaveris, alios triplicaveris, septingentos viginti metros universalis longitudinis Conventus obtinebis. Latitudines vero quoties multiplicandae essent, sine magna molestia, nec ipse praesens enumerarem. Porro tractus

duo, occidentalis, et orientalis, sunt ad duas elevatas contignationes; tractus vero meridionalis, cum subtus vinocellario, atque horreis, ultra quam ad tres magnas contignationes.

Necessaria quoque ab occasu solis ascendentia ad ambas contignationes, sunt quidem juncta Conventui, sed septem metros exporrecta, constituunt distinctam a Conventu fabricationem, et expensas. Igitur Conventus noster, demptis duabus alis Novitiatus et *locorum*, magnum efformat quadratum, a septentrione habens ecclesiolam adhaerentem. In toto autem nunc subsistente Conventu, habemus cellas habitabiles 65.

Refectorium autem pro numerosa communitate, et officinae, aliqui supponuntur esse. Est porro Conventus per integrum solidissimae constructionis, neque hucusque vel minima scissura apparuit in toto lapideo mororum circuitu: est autem tectus nostralibus tequlis lapideis.

His, ubi addideris Ecclesiae non ignobilem suppellectilem, utensilia, et mobilia caenobitica, utique ad magnam expensarum summam ascendes. Sed nondum hic expensarum finis: in medio Claustri adest cisterna, alia extra claustrum, lato sensu dicta, ast in clausura utraque revera magna: puta, longitudinis cubitorum 24. latitudinis 12. et profunditatis cubitorum 16 —. Tertiam quoque pariter intra clausuram habemus cisternam, praedictis minorem. Dictae cisternae sine ullo populi juvamine sunt aedificatae, deserviunt autem tum nobis, tumque populo: has etiam cisternas parum constitisse reputes. Sed neque hic terminus: nos in filo muri clausurae habemus scholasticam popularem domum longam cubitorum 23, largam 16:, altam cubitorum 20; item decens cubile pro honestis hospitibus et benefactoribus.

Tandem *octo* commodas officinas, conductas saecularibus maercium venditoribus, lucro ecclesiae ejusque supplectilis sacrae. Sed ista quoque omnia dum exur-

gerent, haud parum impensum est. Interim nondum finis: adsunt quoque duo stabula simul ac foenilia; unum longum 18. brachia, largum 10. altum brachia 9. aliud longum brachia 21. latum 11. altum 10. brachia.

Habemus quoque clausuram, lato sensu dictam, hoc est murum circumcingentem omnes enumeratas fabricas, cisternas, silvam, pratum, et hortos.

Integralis longitudo hujus lapidei muri est nastralium brachiorum *(omne brachium est 26: unciorum venetarum, et ita ubique intellige ubi de brachiis dictum repereris)* 2316 altitudo autem muri exaequans illam humeri alti hominis.

Sed ultro: nos habemus abundantes hortos, (ob defectum aquae vivae minus foecendus) hosque non solum multis tractibus transversalium terram sustinentium murorum trajectos, sed ferme velut in silice, terrae altis aggeribus efformatos: qui etiam haud parum impendii absumserunt. Tandem sub horto a meridie prostat pratum, vel mavis sativum terrenum, *quindecem jugerum*: hocve ferme ad ultimum quadrantem liberatum a silvis, vepribus, cespitibus, lapidibus vivis, et lapidum magnis antiquis acervis: hocve pariter non minore solicitudine quam expensa nostra. Sed neque partem orientalem clausurae, a nemore occupatam penitus transigemus: circa enim ejus silvas expurgandas verum est nos multum non consumsisse pecuniae; sed etiam verum est nos in eadem silva nostris propriis manibus eo laboravisse, ut hodie intuentem plurimum delectent. Ad ingressum torrentis Ugrovača in Lištica amnem, habemus 3 jugera terrae, alioquin prius incultae, nunc autem muro circumseptae, cuique inaquandae, plusquam ab uno milliario aquam deduximus. Tandem molendini acquisitio, quorumdam sativorum, aut vitibus implantatorum terrenorum, sustentandae Comunitati pernecessariorum, etiam est non levis expensa.

Igitur ne multa alia minora enumerans taedio

aliquem afficiam, hoc unice lectorem rogo, ut recogitet quid nos tunc habebamus, dum primus noster Guardianus sub frondosa quercu omni inopiarum genere conficeretur, quidque nunc post annos viginti habere videt: et facta comparatione inter *nihil* et *tam multa*, divinae Providentiae apertum miraculum neget si valet. Verum ne cogitatio cuipiam mentem subeat, nos omnes experuisse vires ac impensas circa solum nostrum Conventum, et ad nos pertinentia; ego ubi singulatim de domibus parochialibus egero, haud non indicabo quid in unaquaque *hoc eodem* annorum spatio, nostra opera existentia donatum est, aut donari inceptum. Pro nunc satis tibi esto, nos, dum descenderemus Krešević, nullam ne modo ecclesiam, sed nec vel unicum licet perexiguum reperisse sacellum; nunc autem ubi tibi de novo condita indicata constiterint, jam tunc poteris tibimet persuadere solo neutiquam Conventu nos occupatos fuisse: sed videamus adhuc quaedam conventualia.

Disciplina domestica

In hoc nostro Conventu regularis disciplina, ut moris est, *nostrisque*, ac Pontificum constitutionibus conveniens servatur: cui praeest Custos, Guardianus, et conventuales Discreti; item Vicarius Convtus, atque alumnorum Magistri.

Scholae; et sustentationis mediorum defectus.

Ludos autem litterarios in Conventu habemus de lingua latina, humanioribus studiis, Philosophia ac Theologia. Philosophiam ac Theologiam hucusque non erat moris apud nos juvenibus Religiosis tradendi, sed ii ad charitativos Confratres in Italiam mittebantur; nunc autem, nostra mala fortuna, eversis in Italia nostris Conventibus, fratribusque dispersis, jam non est ubi nostros Juvenes extra patriam instrui curemus: et in hoc revera nostrae, nostrique totius populi cardo rei vertitur. Etenim, non habentibus nobis media sustentationis, nostro in gremio completis studiis, juvenes, educandi; deficiente autem loco aliorsum illos mittendi, jam non videmus viam, qua totius Missionis subversio

declinari possit. Nunc enim paucos habemus alumnos studiis addictos, videlicet 22: et tamen cum penuria, et debitis luctamur; sed ubi ex necessitate indeclinabili, etiam triplicatus fuerit alumnorum numerus, introitus autem idem fuerint, non erit certe possibile, ut sustententur.

Quapropter enixe rogamus quosquos charitas catholica urget, media autem ditant, ut nobis in ista gravissima angustia praesto sint. Dicemus etiam alibi, nos et ob hujus Conventus minorem necessario amplitudinem, et aliis justissimis de causis, hoc tempore, alterum in *Humae* incepisse studii, vel collegii Conventum; et dato quod ex collectis illum perficeremus, quid proderit, ubi sustentationis media non adfuerint?

Alibi in seminariis alumni vel aliquid pro victualibus annuatim conferunt; apud nos autem neque habent unde conferant, neque usus est vel obulum conferrendi; et dummodo Missioni prospicere velimus, pluribus annis plures pueros gratuita instructione non modo, sed etiam victualium porrectione sustentare cogimur: et utinam non saepius sine Missionis emolumento! Etenim frequentius contingit, ut postquam quatuor, et quinque annis, nobis subtracta alimenta pueris dederimus, ipsi tunc non nihil instructi et saginati, domum paternam repetant.

Inde intelliges, nos, et si non tam pro gravi Missione, plures tamen quam secus expediret pueros adgregare debere; scilicet, ut ex multis religioso statui valedicentibus, residui nostris necessitatibus sufficientes esse possint.

Familia Conventus.

Verum etiam dato, praesente familia nunquam numerosiorem exquiri; tamen etiam ista, non sane mihi videtur adeo, paucis annuis quod indigeat impensis. Etenim hodie in complexivo conventualis familiae 55. personae numerantur: hospites autem habere quotidie cordicitus gratulamur. Interim Conventus superior hospitibus honestam tractationem, nec non Familiae

*

praestare haud non debet. Item Religiosae familiae preter victum, et omnia necessaria, annuum quoque personale Vestiarium singulis professis tribuere tenetur.

Sic enim fieri necesse est, sicve status nostri Franciscanici leges exigunt. Sed rogo, de anno in annum an putas parvam praefatis impendi summam?

Ast neque in solo Conventu nostrae omnes terminantur expensae: etenim praeter plurium fabricarum reparationes, nos stabula quoque, et plures equos epiphiales, ac clitellares pro Missionis, Conventusque usu, omnino cogimur habere: praeter alia Communitati necessaria armenta. Pro pabulo, proque equorum apparatibus, an putas nos annuatim minus expendere, quam alibi pro numerosa conventuali familia?

Introitus Conventus.

Sed si de expensis constat, etiam de introitu constare debet: et hoc certe; licet nostrum aut alienum aes expendamus. Interim, ne ex magnis expensis magnum etiam introitum nostrum deducas, haec tibi candide referam.

Nemo nostrum bona immobilia possidet; sed neque mobilia, nisi quod illis ad superioris voluntatem uti queat. Communitas autem, ex indulto Apostolico, (de duodennio in duodennium confirmando,) potest quidem possidere; et de facto quidquid hucusque licitis viis acquirere potuit, illud sane possidet; Administro pro tempore Guardiano, vices agente Syndici Apostolici. Attamen, ut nudam apertissime fateamur veritatem, quidquid suis de possessionibus annuatim retrahit Conventus, id sustinendis ejusdem expensis vix pro uno mense sufficeret.

Eleemosynae pro sacris celebratis, aliqui sunt introitus: sed primum animoadverto; Sacerdotes in Conventu haud esse omnes; secundum autem istam eleemosynam unius Lirae austriacae (numquam majorem porrigunt) non esse tam pinguem, ut ex illa multum nobis promittamus. Conventus habet sibi addictam Parochiam. Guardianus enim noster etiam Parochus est; et Jene sic. Ast quemadmodum nullus nostrorum Pa-

rochorum juribus parochialibus stolae fruitur, sic neque ille conventualis: omnia enim per nos fieri debent gratis omnino quocumque titulo. Quid igitur ? Conventuales parocchiani solent in materialibus libere et spontanee sustentationis subsidia conferre; hoc est, suo pro lubitu, nobis eleemosynas tribuere: certum. Sed esto omnes porochianos magna aestuare charitate erga suos Patres et Pastores, non ne pauperes quales sunt, parum quoque porrigent, et accedente annuali defectu frugum, non ne etiam nos dimittent prorsus vacuos ? Tandem singuli Parochorum ad sustentandam in Conventu juventutem concurrere debent: hoc quoque certum est. Ast ubi Parochus a suis parochianis parca exceperit manu ; cum Conventu certe abundans esse non poterit. Atque sic examinatis omnibus nostri introitus mediis, non tam debilia quam incertissima sunt.

Itaque velit, nolit aliquis credere ; nos in exploratis habemus, sine alienis auxiliis, nostris solis introitus mediis, juventutis educandae sustentationi minime rerum sufficere posse. Aeconomia stricto in sensu utimur, parce viventes, paucis sane contentamur; sed tamen vel ipsis summe necessariis non sufficimus.

VII.

NOVAE

RESIDENTIAE EPISCOPALIS IN MOSTAR

ORIGO.

Historia. Antiquitus Mostarienses Antistites ubi praecise suam haberent Residentiam, in Conventu S. Antonii an seorsum, nulla extat memoria. An etiam illi priores Episcopi nostri suam haberent Cathedralem ecclesiam, vel potius illa conventuali uterentur, hoc quoque alto praemitur silentio, tum historico, tumve traditionali. Sed neque mirum hac in civitate multo minus quam alibi traditiones rerum nostrarum conservatas fuisse: etenim centum retro annorum non modo nulla hic reperiebatur catholica antiqua familia, sed neque advenae catholici, nisi perpauci: et quidquid suo loco videris a me in hac civitate catholicarum numerari familiarum, nullam antiquiorem uno saeculo habeto. Igitur quemadmodum hic, excedente turcico furore, Catholicismus intersectus fuit, sic quoque religiosae traditiones interierunt. Verum ad excitandum et fovendum catholicum ignem dudum sopitum in Mostar, nihil tam opportunum videbatur, quam si ibidem episcopalis sedes restitueretur. Hoc exemplo in eadem civitate existente, abunde confirmare erat; videbamus enim ex eo vel maxime, quod grecoschismaticorum Episcopus in Mostar sedem fixisset, suam gentem et numero, et substantiis magis, magisque in dies eminere; nostram autem velut inopem orphanam languescere. Etenim pauci illi Catholici non modo Episcopi praesentia non animabantur, sed vel ipsos Missionarios, quatuor horis distantem suam stationem habentes, raro, cum periculis, et

timoribus inter se habere poterant. Non multis retro annis, nostra aetate ac memoria, in hac ipsa civitate palam et de die, et aliquo turca non comitante, catholicos nostros invisere nobismet nefas sane erat.

Res igitur tum religiosa, tumque civilis gentis nostrae vehementer expostulabat episcopalem in Mostar Residentiam. Sed frementibus rabie turcis adversum catholicos, magis adversum sacerdōtes, et maxime adversus Episcopalem characterem, quis unquam speravisset Residentiam ibidem aliquando erigendam fore!

Adfuit tamen, et adfulsit divinae inscrutabilis Providentiae juvamen; ex quibusque homo nihil noverat sperare, novit Deus ex eisdem mira producere. Non enim coeco et vano casu Illuss. Dom. Barišić Hercegovinae Apostolicus Vicarius constitutus est: Deus enim arcano suo consilio hasce praeparaverat vias: quae etsi multis humana opinantibus, malae viderentur; noverat tamen Deus iis quoque stupenda educere bona.

Separari enim Hercegovinam a Bosna, et illi aliquem non dico minus zelo refertum, sed etiam animi robore, constantiae fortitudine destitutum, aut minus habentem praefigi; mehercle aut parvae utilitati nostrae, aut nullae sane fuisset. Duo igitur, Vicariatus divisio, et hominis animosi praefixio, expostulabantur; et haec praecise duo uno tractu placuit divinae Providentiae connectere.

Etenim Dominus Barišić, praeter quod pro Vicariatus divisione haud parum sudavisset, multaque obstacula superare debuisset; multo majus eum manebat certamen, quousque in Mostar Residentiam fundasset. Sed strenuus vir quaeque molitur, et audet: Barišić enim erat tam heroico donatus corde, ut nulla pericula nosset timere.

Rarae matres foecundantur tam strenuae fortitudinis animi filiis, ac illa Barišić foecundata illo fuit. Sed nemo diu fortis nisi etiam prudens: Barišić proinde, qui experto noverat Mostariensium turcarum phanaticum

furorem reprimi haud posse, ni Imperialis accederet manus: hanc solicitus implorat. Impensis et si gravibus, haud parcit; noverat enim ille magnam auri vim; qua comite, struendi sibi in Mostar domum, Imperiale haud non obtinet Firmanum. Sed hoc etiam ad manus Decreto, an putas Mostariensium turcarum concussum furorem resistentiae? Neutiquam: imo tunc vel maxime ebulliunt in iras, arma capiunt, Episcopo mortem minantur. Ast ille impavidus arreptam terit viam, mori promptus, aut intento potiri.

Curaverat interim perspicax Antistes ab Imperatore Vesirio Alipaša stricte praecipi, ut Catholicorum Episcopo in Mostar locus pro extruenda domo cederetur, ipseque Vesirius nullis mediis parcens, pro domus constructione serio adlaboraret.

Sed quibus auri summis Episcopus, aut Vesirius pro struenda domo a turcis hujatibus fundum emere poterunt? nullis certe: incassum omnes mundi thesauros obtulissent. Turcae erant obstinatione tenacissima obstricti; neque in habitata civitate locum obtinere fas fuit. Aderat quidem pars parva terreni ineptissimi in valle Vukodô, jam pridem miserabili pretio empti a Patre Stephano Karlović, Gradacensi Parocho.

Cum igitur Episcopus nullibi pedem figere posset, domum tamen in Mostar fieri omnino vellet, *Vukodô* designare coactus fuit. Rumorem hujusmodi turcae avida excipiunt aure; vocesque tumultus, terroris ac minarum sic spargunt: se potius omnes necem subituros ad unum, quam *infidelem domun* fieri permittere velle. Excipit etiam talia Barišić, ast minime pavet: et acceptis ad decem vesirialibus armatis viris, per mediam civitatem, ab uno ad aliud traversalis lineae punctum, inter civium arma ex fenestris prominentia, Barišić impallidus transiens, in Vukodô dirigit gressus.

Ibidem adveniens, dum omnes ejus pallerent periculo, ipse nihil pallens suo; alacer ligonem arripit,

novaeque residentialis domus fundamenta designat. Tunc Vesirio, vesirialique homini, fabricarum inspectori, domus suae executionem, velut imperiale opus stricte commendans, *Seonicam* in Duvno incolumis, et vero triumpho coronatus, rediit.

Tempus fundationis.

Anno itaque 1847 Episcopalis Residentiae in Vukodô fundamenta jacta sunt. Et revera, non sine similitudine, potest hic illud usurpari, quod una manu opifices gladium tenerent, alia autem opus faciebant; etenim, nisi jugis Vesirialis hominis assistentia adfuisset, haud quaquam vidissemus consurrexisse domum. Sed portenta sunt ista magni pectoris, magno divino juvamine roborati!

Descriptio topographica loci.

A centro civitatis, infra meridiem et occidentem, ad distantiam mediae horae, est locus vulgo dictus *Vukodô: (vallis lupi)* ab extremis autem civitatensibus domibus decem minutis distans. Vallis ista ab oriente magno colle *Hum* obsternitur, qui elevata et continua juba, totam vallem, etiam a meridie et occidente, circumsepiens, fere a sola medianocte angustam sinit planitiei, et civitatis intuitionem. Est ergo in concavo, trilateraliter a colle obducto; ascendentem leviter a civitate habente ingressum. Itaque, excepto vere ac aestate, solis radiis paucis horis delectamur. Porro domus residentialis est adhaerens decliviei vallem cingenti ab occasu solis, et est veluti in intenebricoso sinu vallis angustae, deponentis saepissime praecipitosum torrentem: qui hortum nostrum, viam ducentem domum, item vicinitates satis molestat. Collis autem undique cingens, si salviae abundantia non tegeretur, nihil aliud intuereris, nisi horridas rupes. Non multo pridem tota vallis magnis quoque arboribus ditabatur; sed hodie fructiferis exceptis, nec locus dignoscitur ubi quondam fuissent arbores. Fundus autem terrae, cui nostra domus, et alia aedificia insident, item hortus ac vites, est qualitatis alioquin infelicis; nempe, ex congeriebus arenae ac lapidum a torrente dejectorum; et

quidem alte stratorum. Sub fundamentis domus, licet ad magnam profunditatem, frustra terram solidam quaesivimus; retia proinde magnorum trabium substernere opus fuit. Circa hortos vineamque majorum lapidum expurgatorum, magni undique acervi prostant. Hortus ac vinea, alioqui in declivie, a transversantibus quam multis muris sustentatur. Habes igitur ita descriptum locum, multis de rationibus minus convenientem scopo: ast, ubi meliora negabantur, etiam isto scrupeo angulo oportuit contentari. Haec autem minutatim descripta, multorum praevenient interrogata = cur hic et non alibi Residentia formata est ? = scilicet: quod alibi possibile non esset.

Descriptio Residentiae et aliorum.

Residentia frontispicium, ingressumque a meridie habet. Ejus longitudo brachiorum nostralium 24. ad mediam noctem porrigitur: latitudo autem brachiorum 21. orientem ac occidentem respicit. Ab oriente ob declivium terrae, cum subtus vinocellariis, plusquam ad tres altissimas contignationes est, ab occidente autem ad duas aeque altas. In medio longitudinali domus magna porta ingressui patet ad inferius planum introducens.

Ibidem ad dexteram tria cubilia ac sacrarium totam longitudinem, quinque autem brachia latitudinis occupant, reliqum totum spatii pro sacello deservit, in quo visuntur sex solidae columnae atque arcus superiorem murum sustentantes. Sacellum unicum hebet altare: tria confessionalia, baptisterium, multis adornatum imaginibus, coelumque coloribus vel aliquid depictum. Ad sinistram magni ingressus, scala patet ad superius tabulatum ducens. Tota scala ad magnam domus aulam introducit: aula autem larga 7 brachia totam domus longitudinem trajicit: habetque ad utramque extremitatem a summo ad imum duas magnas fenestras, rostrorum instar. Ex utraque magni coenaculi parte cubilia in ordine posita extant, quatuor per singulum latus. Magnae autem adhaeret domui culina, suis cum neces-

sariis locis, ac hiemali parvo Refectorio, a parte collis occidentalis.

Dicto autem Refectorio, culinae ac domui altera peristylo jungitur domus: continens subtus terram vinocellarium fornice instructum; supra autem in unica contignatione, Sanctissimi Sacramenti permanentis sacellum, ad unicum contiguum cubile. Est autem haec domus longitudinis brachiorum 16, longitudinis 10. Intra mox dictam, ac magnam domum, in medio areae cisterna pluviales aquas de tectis receptas usibus reddit. A meridie, extra ingressum in atrium domus, muro aulae adhaeret domus popularibus scholis aedificata anno 1852: est ad duas contignationes, habetque longitudinis brachia 10, longitudinis 9.

Ab oriente, subtus magnum marum atrii ingressus planum sustentantem, ac Scholam in hortum et vineam ducentem, parvo interjecto atrio, est stabulum atque foenile, longum 16, latum 11 brachia. Huic, post parvam aream a septentrione, assidet porticus, domesticis jumentis, ac in casu hospitum confluxus, equis usum praestans: et est longitudinis brachia 15, latitudinis 6. Omnia ista aedificia tabulis duri lapidis tecta sunt: et omnia, (Schola dempta) tumque hortus ac vinea solido, ac alto obducta sunt muro.

Et ne longior evadam in describendis agris, et vineis, ab Illustrissimo Barišić emptis, et implantari curatis, episcopalis usui mensae: jam sola aedificia ad magnam expensarum summam te provehent: rebellis enim natura loci non nisi spartano pectore, ingentis pecuniae vi superari potuit.

Si novisses asperitatem loci, (prout ego, qui Residentiae aedificationi praeficiebar,) et nunc praesens ibidem elaborata conspiceres, summa sane admiratione perculsus haud non diceres: — Maximum heroem attestatur opus!

Episcopalis Resi- Illustrissimo Domino Barišić nihil tam cordi erat, quam Religionis vindicanda libertas. Eapropter etiam

dentiae in fluxus.

antequam huic soli, devoveretur Vicariatui, cum turcis privatis, judicibus, et ipsis Vesiriis, pro religiosa libertate, proque catholicorum minus infelici sorte, nunquam cessabat a certaminibus, saepius non minus periculosis, quam impendiosis. Sed vel unum ut commemorem, vere excellentissimum. Ab occupatione turcica usque ad annum 1839 judices turcae, Episcopo et Parochis non modo inconsultis, sed etiam contradicentibus et protestantibus, malos catholicos proprio marte Matrimonio passim copulabant; vel omni adhibita vi, Parochum compellebant, is contra canones ut copulet. Tyranismus iste, quam esset intollerabilis, quantorumque seminarium malorum, non est qui plene intelligat, nisi is qui experiebatur. Quare Barišić, ut et Parochos a crudelissimis vexationibus, populum autem a faedissima corruptione liberaret, nihil sinit intentatum: et post alioqui multa impendia auspicatissimum obtinet Firmanum 1839: quo turcis judicibus, nobilibus, Vesiriis et quibus a iis, omne jus adimitur, et strict'ssime prohibetur, se se quoque modo intromiscendi in catholicorum Matrimonia; aut in ullam aliam rem illorum Religionem concernentem. Firmanus iste spiritualibus et temporalibus erga catholicos tam amplis refertus est bonis, ut si nihil aliud magni procuravisset Barišić, hoc vel solum magnae ejus sufficeret gloriae.

Antequam in Mostar Episcopus figeret sedem, vix et rarissime in Hercegovina contigebat ex aliena ad Catholicam Religionem aliquam transire personam; ast postea haud ita raro: et, ubi dabatur occasio, Illuss: Barišić nullis parcebat impensis, periculis nullis, quo minus desideranti hanc Religionem amplecti liceret.

Libertatis Religiosae studiosissimus, campanae pulsum, cadaverum publicam delationem, Processiones, Viatici solemnem administrationem, domorum benedictionem inter medios Religionis osores, sagax introduxit.

Et licet sub Residentiali domo non adeo exiguum haberet sacellum; hoc enim et populi commodo, et Ba-

rišić magnifico animo praeangustum apparebat. Quare is, omni innita via, totus ocupatur, ubi tandem magnam ecclesiam populo necessariam, struere daretur. Ardentibus ejus desideriis tandem se amicam exhibet fortuna. Occasione capta adventus in Hercegovinam Excelentissimi Domini Omer-Paša, militarium copiarum supremo duce, hunc haud ignobili Barišić sibi devinxerat amicitia: cui miseri populi angustiae exponens, eumdem obtestabatur, pro valida sua apud Imperatorem intercessione, et alicujus in civitate loci pro catholicorum ecclesia assignatione.

Amica sponsione haud parum Barišić exhilaratur animus. Hinc spe, inde etiam timore incerti eventus agitatus, tandem praeconceptam spem maxima eventus laetitia coronare sibi datum fuit. Anno 1862, 29 maji, Imperiale Decretum in Barišić manibus jam est: quo quidem Decreto, non modo concreditur facultas ecclesiam sibi construendi, sed vel ipse amplissimus locus, in tota civitate inprimis nobilis, pro ecclesiae fundo, aliisque ecclesiae et populo necessariis, gratis omnino concreditur: turcis autem inhibetur ne vel minimum obicem adducant. Et tanquam hoc parum fuisset Omer-Paša intercessioni, Barišić gaudiis, Imperatoris autem magnanimitati, Imperator ipse magno aliud jungit donum: 2500 scilicet florenos, struendae inpendendos ecclesiae.

(vide Parochia in Mostar)

Mirabilis sane et iste est Barišić Episcopi triumphus!

Quod vero statum aeconomicum et civilem catholicorum in Mostar concernit, in hos quoque Episcopi Residentiam magnopere influxisse, nullus haesites. Etenim antequam haec Residentia fundaretur, et antequam (1852) Episcopus, relicta Seonica, in Residentiam se conferret, in tota civitate hac vix erant catholicae familiae 12; miserabilium servorum, et artificum: neque adfuerat qui, licet miserrimam, mercantilem officinam haberet. Nunc autem licet pauperioris conditionis, numeramus catholicas familias 398 eorumdem negotiantes 55

quique sibi ab illo tempore proprio aere tectum procurarunt, haud paucos. Igitur bonus influxus innegabilis est.

Introductione autem in Mostar tum vernacula, tumque turcica lingua Scholae, nationi nostrae parvum accessisse emolumentum quis opinabitur? Paucis etenim retro annis, de nostris tota in civitate neque unum invenire erat, qui legere, scribere, rationesque ducere nosset; nunc autem de junioribus, qui id non calleant, vix aliquem invenires.

Linguae quoque turcicae notitiam, qua omnes guberniales actus evolvuntur, nedum utilem, imo et necessariam esse, quisque sibi persuadebit. Fatendum igitur cum omnibus peritis, ac intelligentibus: sicuti ubique, ita apud nos quoque per Catholici Episcopi, suorumque consortium Sacerdotum praesentiam, magnum Religiosum, et civilem incoepisse progressum; majoremque in dies sperari. Qnod si istud nunquam aut vix contigisset, ni divina Provindentia magnanimum in Hercegovinam ac Mostar Barišić adduxisset, ideo sane Deo maximam gloriam; Barišić utem laudem vere magnam quisque cordatus ultro dabit. Magnis igitur ille suis beneficiis in posterorum quoque cordibus aeternum vivat!

Sed neque ingrati irrecordatum relinquemus Ad: R. P. Marcum Kalamut, ex Custodem Provincialem: is quoque Illustrissimi Barišić 25 annis a secretis, eidem quoque in omni etiam periculosissimo casu indivisus strenuusque comes existens, nullis pepercit incommodis, majora hercegovinenses ut consequerentur bona: quae et ipsi retribuat Deus!

VIII.

De Parochiis in Specie.

NOTA.

a) De Parochiis in specie nunc acturus, nemo mihi vitio reddat, si non alium ordinem sequi potero, quam quem mihi descriptiones ocyus, aut serius habitae permiserint.

b) Alioquin ob merita Franciscanis per tot saecula aequo communi judicio attributa, signanter autem istis nostris in partibus, Religionis conservatae, civilitatisque introductae gratia, gratiam et perantiquum summorum Pontificum privilegium, usu nunquam interruptum tale est retributum: ut nobis Paraeciarum jus patronatus sit veluti haereditarius. Igitur pro quibuscumque Parochiis, aut Capellaniis Localibus Sacerdotem Episcopo, et Vicario Apostolico praesentandi, mediante Custode, suoque Venerabili Discretorio, nostrum plane est. Istud porro privilegium nedum in nostra matre Provincia Bosnae Argentinae, verum et in consororibus dalmaticis Provinciis aeque exercetur.

I.

ŠIROKIBRIG:

PAROCHIA SS. ASSUMPTIONIS B. M. VIRGINIS.

= Conventus et conventualis ac parochialis ecclesia =
Vide numerum V.

Parochia haec, quae quondam cognominabatur de Blato, antiquior est, quam probare possumus. Sunt

qui recensent quondam Missionarios in Blato, in loco autem nunc ignoto moratos fuisse: ideoque Parochiam de *Blato* nomen sortitam. Ast vero satis ab antiquo hujus Parochiae Parochos in pago *Pribinovići*, tum in *Dobrkovići*, et postremo in *Čerigaj* commoratos fuisse evictum habemus. Tamen ex domus incendio, aut alio nobis ignoto fato, Parochia haec non nisi ab anno 1753 matrices offert; sub nomine Parochiae de Čerigaj: quo in loco etiamnum duae domus parochiales subsistunt in fundo Kraljević: antiqua una, a P. Jacobo Kraljević aedificata; altera autem recentior a P. Nicolao Kordić. Itaque haec Parochia usque ad annum 1848 de Čerigaj vocabatur; tuncqe, translato ejus nomine atque protocollis, Parochia *Širokibrig* vocari coepit. Matrix est ferme in extremitate orientali ejusdem Parochiae, unicum ad ortum solis pagum Ugarići habens. A meridie vero Jurčinovići, Mokro, Čerigaj, Bukovo, Rasno, Dušice, Ledinac. Occidentem versus: Medvidovići, Mamići Dolac, Kočerin, Podkraj, Podvranić, Rujan Crnelokve, et Ljubotići. Ad septentrionem = Britvica = Izbično = Crnač gornji — Crnač donji = Dobrkovići = Okloji = Lisse =

Parochiae contermi-nae.

Ab oriente Ljuti dolac in Blato: a meridie Čerin ac Ružići = ab occasu Pašusje = ab aquilone Rakitno, Gradac.

In hac Paraecia sunt rudera duarum ecclesiarum, quarum memoria extat: in cacumine collis supra Buhovo *Ozrnje* S. Georgii = in Mokro *Podgradinom*, ignoti titularis.

Coemeteria Antiqua.

Plus minusque insignia sepulchra gentilitia in 17 locis numerantur: scilicet *Trn* in matrice, Okloje, in Mokro duo Coemeteria; et unum de illis *Podjelinak* habet aliquot sepulchra magna, ac magnifica. In uno illorum ad formam templi facto, haec tantum edax tempus posteriora verba Cyrillice scripta legenda reliquit

= *Plemenitomu Gospodinu* =

In summitate plani Blato, ad radices collis et pagi *Uzorići*, in quatuor distinctis locis sunt magnifica gentilitia sepulchra, sed in loco *Šarampuvo* duo adsunt stupendae magnificentiae. Utrique magno, plano, et horizontali lapidi alter ad formam casulae insidet, et servata proportione magnae grossitiei, ad hominis altitudinem summitas casulae alioqui pertingit. Sunt porro ex utraque laterali casulae parte *quinque* largi = bicipites gladii, suis cum manubriis ab alto, acuminibus autem ad solum conversis, sat accurate insculpti.

In utroque pago Crnać in Dobrinj extant gentilitia sepulchra. Čerigoj in *Privalj*, in Mamići, in Kočerin, in Vranić, in Buhovo, Rasno, et Ledinac: sed in hoc coemeterio sunt quinque sepulchra habentia stemmata regio sanguine prognatorum.

Arces dirutae.

Lisse in *Borak*, supra fontem Lištica in Mokro, Cerigaj in *Magonik*, Buhovo in Ozernje.

Haec Parochia duabus gaudet minus amplis terrae planis, fertili Mokro, et Privalj. Fruitur uno flumine Lištica, ad cujus scaturiginem, et inferius prope pontem, habet multa molendina perennis laborationis. Ugrovača, Mokrošnica, Privalj, sunt ejus torrentes. In Šarića Dubrava habet ferri metalla, lintantricem autem penes Lištica ad Stari Ćemer. In gornji Crnač in amena et faecundissima valle Dobrinj ad multam extensionem reperitur metallum ferri, vel etiam cupri: sic quoque in Resnice. versus orientem. In *Biele stine* supra Crnač gornji. atque in *Pomet*, reperitur fodibile album *Marmor*.

Uzarići sat bonis uvis gaudet, tunc minus bonis Ledinac, Trn, Povranić, Dužice, Rasno, Čerigaj, Olalaje, Lisses Mokro.

PAROCHIAE DE ŠIROKIBRIG ANIMARUM SUATUS.

R. P. Philippus Čutura, Discretus Custodiae, Guardianus Conventus, et Parochus.

M. V. Pater Blasius Jerković Vicarius Conv. Socius Parochi.

V. P. Elias Jukić Soc. Par.

V. P. Laurentius Sesar S. P.

Et in casu necessitatis, quotquot in Familiae Tabula Sacerdotes numeraveris, tot Parochum habere Socios scias.

Residen: Par:	Familiae Catho.	Anim: Catho:	Distantia.
Širokibrig	50	364	0 ---
Turćinovići	20	215	hor. 1
Uzarići	49	366	» 1
Mokro	26	248	» 1/2
Čerigaj	36	239	» 1
Buokovo	43	253	» 2
Rasno	32	238	» 2
Dužice	46	310	» 2
Ledinac	12	226	» 2 1/2
Medvidovići	20	138	» 2
Mamići	17	132	» 1 1/2
Dolac	12	76	» 1 1/2
Podkraj	21	135	» 2
Podvranić	3	33	» 2 1/2
Rujan	21	176	» 3
Kočerin	28	185	» 2 1/2
Crnelokve	27	216	» 3 1/2
Ljubotići	44	305	» 1 1/2
Britvica	35	179	» 2 1/2
Izbično	11	112	» 2 1/2
Crnač donji	33	247	» 1
Crnač gornji	33	316	» 2
Dobrkovići	39	241	» 1
Okloje	17	158	» 1/2
Lisse	24	171	» 1/2
25	689	5209	25

Familiae.

Porro transversalis recta, tum longitudinis tumque latitudinis, hujus Parochiae est horarum *quinque*.

Sunt autem 20. catholicorum Coemeteria, ut plurimum muro cincta; de quibus 18 habent sua sacella altaris, ubi sacerdos diebus Festis cum suo populo Deo libat. — Nota —

In hoc vero loco pro omnibus nostrae Missionis Catholicis coemeteriis sit dictum; nempe in eis, habito respectu ad ecclesiarum defectum, Sanctae Sedis indulto omnes illas indulgentias lucrari posse, quas comuniniter ecclesias visitantes lucrari consueverunt. Sunt porro quaedam coemeteria, puta in Grabova Draga et Gradac, quae etiam particularibus indulgentiis gaudent. Hoc ipsum intelligendum est de unoquoque altari domestico nostris in domibus parochialibus.

In hoc ipso coemeterio adsunt duae magnae cruces, transversalibus minus protensis, quam apud latinos est moris; ambae sunt stupendae magnitudinis, ac molis, signanter autem una vero, sensu colossalis; superans duabus spitamis quemque altissimum hominum. In istis ambabus crucibus, ex utraque parte longitudinis verticalis, extant superius commemorati quinque gladii bicipites, nihil diversi ab illis aut minores. Igitur, consueto magno saxo sepulchrum premente, ad cujus occidentalem summitatem dictae cruces plantatae sunt, indubios nos reddunt *paganos*, ad christianam Religionem conversos, antiquae suae nobilitatis insigna etiam cum novae Religionis monumentis conjunxisse. Est qui opinetur, christianos ex jam extantibus gentilium sepulchralibus monumentis sibimet cruces efformasse, relictis tamen *gladiis*: sed res penitius examinata, neque decori publico christianorum, neque elaborationi crucum convenire videtur: quod, si cui mea opinio minus placet, monumentorum examen accuratius ne displiceat.

II.

CAPELLANIA LOCALIS LJUTIDOLAC

IN BLATO:

NATIVITATIS B. M. VIRGINIS.

Avulsa a sua matre Širokibrig 1864, a quo tempore etiam protocolla habet.

Mostarsko Blato est una de famosioribus in missione planitiebus: longa horas duas, lata unam: faeno procreando, ac segetibus plurimum ferax. Hinc aliqui in geographicis descriptionibus ac Tabulis *Mostarsko Blato* nomine locum depingentes, aberrant; fors quod aliquis eorum viator hiemali tempore transiens (ut solet fieri) planitiem ab aquis inundatam, lacum putaverit. His porro ab aquis planities aut ex integro, aut sane maxima in parte liberari solita, fruges ac foenum annuatim egregie praestat. Distat a Mostar ad occidentem duabus horis: inclinat ab occidente in orientem: ad cujus fundum aquam voragines recipientes, fontem *Jasenica* flumini parant.

Blato a media nocte per totam longitudinem habet non nihil elevatos diversi nominis colles, quorum radices, ferme usque ad summitatem plani, non habitantur: a meridie autem, infra silvas continuas *Irtre* et planitiem, continuatis incolis populatur. Est igitur plaga ad meridiem faecunda quam plurimum uvis bonis, et multiformis generis fructuum. Singularem haec planities epocham sumpsit ab adventu in eam Vesirii *Paša Kukavica* 1760.

Ad summitatem hujus plani occidentali nordicam, et in loco *Žvatić* tanta vis borealis ventus fieri potest, ut similem in Hercegovina non experieris. Est porro

circa hoc extraordinarium phoenomenon vulgaris traditio: in illis viciniis quondam missionarios Jesuatas vel Jesuitas, Religionis Catholicae causa, a Turcis trucidatos fuisse. Constat vero ex Farlati narratione, vere aliquos Jesuitas in istis partibus cecidisse; sed an accurate in *Žvatić*, hoc liquido non patet. Ad plagam meridionalem, quasi in meditullio longitudinali, est locus dictus *Kraljevine* — Regalia —: et senes habitatores traditione acceperunt, ibidem Regem (ignotum) cum turcis acerrimum comisisse bellum, ipsum regem ibi peremptum et sepultum, nomen reliquisse loco. Addit Traditio etiam tunc quemdam Paša cecidisse, et putant se indicare tumulum ei ibi conditum. Verum quidquid sit in re; sepulchra tamen ibidem christiana et turcica per multa sunt: quaedam quoque magnifica. Alia autem traditio, est utut historiae fragmentis consentiens: *Kraljevine* ideo vocari, quod Regis filius, inter alia loca sibi in pheudum data, etiam illum possideret: quisque amplectatur, quam praeadamaverit sententiam.

Interim non ommittam etiam hodie in illis coemeteriis subinde reperiri arma, remotioris temporis cum cadaveribus sepulta.

In ista plaga tam fertili et amoena, coemeteriis item veluti consita, nullius antiquae ecclesiae rudera, et memoriam reperiri, certe mirum est: et multo magis etiam nihil traditum extare, ubi loci missionarii Parochi de *Blato* suam haberent residentiam. Est qui opinetur extantia ibidem turcicae moscheae rudera ecclesiae fundamenta praemere; sed nihil certi determinari datur. Interim Capellaniae Localis domus, de qua loquimur, in uno de commemoratis fertilibus, et amoenis pagis sita est, scilicet in *Ljutidolac sub Blato*. Septem habet villas: Biograci et Jare ab occasu; Podgorie, Šelišta, Čule, Krivodô, omnes ab oriente: ex qua parte etiam conterminat cum Mostarensi, et Gradnićensi Parochiis; a meridie item cum ista, et illa

de Čerin: ab occidente cum Širokibrig: et a media nocte, trajecta tota planitie. cum Parochia Gradac.

Tradunt *Ljutidolac* (vallis acida) non multo pridem vocatam fuisse *Zlatodô* (vallem auream:) ob fodinas auri, quas ferunt a turcis praeclusas fuisse; nomineque prisco vallem vacari inhibuisse.

Arces dirutae

In Ljutidolac extant praemagnificae arcis abundantissima rudera, in quibus saepius diversi generis arma reperta sunt. Hic loci, nempe inter coem et viam Regiam, anno elapso, P. Michael Nikolić excepit sclopeti ignitabulum (čarato) libellas *duas* ponderans, etiam sine quibusdam partibus deficientibus, et a rubigine exaesis. Magnae fortitudinis erant sane similia qui tractabant sclopeta.

In Biograci quoque arcis rudera magnificentiam operis antiqui, et praegrandis indicant.

Antiqua Sepulcra.

Sub Podgorje extat numerosum coemeterium, dictum vulgo *Krvia*: (locus sanguinis.)

Ferunt, juxta nationis consuetudinem, (non multo pridem extinctam) in loco Krvie hostes in sponsae traductionis comitivam irruisse, ut illam raperent, et certamine inito, magnum terrae spatium cadaveribus constratum, ibidem sepulturae dedisse locum. Lapides sepulchrales sunt plures magni, et magnifici; et in quibusdam incisiones vere traditionem confirmant

De sepulchris in Ljutidolac *Kraljevine*, jam innui: et addere lubet in quibusdam eorum femoris ossa reperta esse *quatuor* magnarum spitamarum; item crania et dentes tam magnos, ut stuporem injiciant. In Biograci quoque duo antiqua coemeteria numerosam quondam, et praedivitem populationem produnt. In Krivodô extat antiquae manus opus *Cisterna*, extraordinariae magnitudinis et soliditatis.

CAPELLANIAE LJUTIDOLAC
IN BLATO
Animarum Status.
V. P. Matthaeus Bulić Cap. Loc.

	Pagi	Familiae Catho.	Anim: Catho:	Distantia.
Ljutidolac mat:		51	299	0 ---
Biograci		31	180	hor. 2/1
Jare		35	316	» 1
Podgorje		16	76	» 1
Selišta		11	84	» 1 1/2
Čule		8	79	» 1
Krivodô		18	136	» 2
7		170	1170	

Longitudo totalis Capellaniae h. 3.
Latitudo autem 1.
In hac Capellania suum habentes domicilium:
Graeco Schism; 3
Zingaricae 2

Reperiuntur autem in hac Capellania catholica coemeteria, suis cum sacellis *quinque.*

Quemadmodum antiquitus, sic etiam successivis temporibus, pagi in Blato existentes a Parochis de Dobrkovići, Pribinovići, Čerigaj, demumque de Širokibrig administrabantur. Verum, justis de causis, anno 1860 Religiosa Communitas in Ljutidolac agellum unum, cum horto, et medietatem parvae domus a quodam turca emit. Et ibidem, Sacerdotibus in angustissimo terriculae angulo subsistentibus, anno 1864 domus ecclesiastica inchoata fuit, accedente summa florenorum 750: ex collectis factis a Fratribus missionariis in alienis regionibus

tandem juvante aliquid etiam populo in materialibus. Domus est longa 16. brachia, lata 15. habens subterraneum vinocellarium, ed in tabulato cellas 3: ac Oratorium pro populo. Muri domus terminati tectum petunt.

In Jare est fons Blaževo vrilo: et praetenditur ibidem fuisse templum s. Blasii: et in vicinia est antiquum christianum coem. Milanovac —

III.

PAROCHIA GRADAC

SS. NOMINIS JESU.

Parochia haec ab immemorabili est: habet vero sua protocolla ab anno 1748. Post catholicismi devastationem in civitate Mostar, Missionarii Parochi in pago *Com* subsistentes, vicinias Mostar, tumque pagos montanos, actu Gradac subjectos, administrabant; et ut sacerdotes facilius turcicam persecutionem diclinantes, etiam montanis catholicis prospicerent, alteram domum in Podivaz prope Goranci conficerant: et tandem anno 1797: P. Nicolaus Iliić in turcico solo *Gradac* parochialem exiguam domum, solidam tamen, construxit, loco antiquae in eodem pago. Ast etiam huic subinde *quarta* domus adjungebatur in *Gostuša*; ubi Sacerdotes semet abdebant, persequentibus eos turcis. Igitur quondam erant quatuor domus Parochiales loco unius hodiernae de Gradac.

Est porro domus sub meridionali summitate monticuli calvi *Bile*, difficilem ad omnem suum pagum habens accessum, Grabovadraga, ac Polog exceptis.

In omni eventu rerum, Gradac usque ad annum 1849 etiam actualem Parochiam Mostar, ut poterat administrabat: et habebat longitudinalis extensionis plusquam *duodecim* difficillimi, et periculosi itineris horas. Gradac alioquin in extremitate occidentali, et respective

meridionali, subsistens, quousque Sacerdotem in Grobovica exmitteret, duas dies pro accessu, et duas alias pro regressu impendere debebat. Perpende igitur, quam istud negotii gravissimum fuerit tam Sacerdotibus, tumque populo inter montium sinus abdito! Sed prosequamur actualem Parochiam Gradac.

Residentia etiamnum est in extremitate occidentali et meridionali Parochiae: habens ab ortu solis Grabovadraga — Polog — Vlajnići: ad meridiem et planum Blato usque, Donji — gradac — Knežpolje — Dobrič Provo: reliquas autem omnes, quas tibi tabella porrexerit, plus minusque ad mediam noctem habet. Confinat vero ab oriente cum Parochia Mostar, a meridie cum Ljutidolac citra Blato; ab occasu cum Sirokibrig; a media nocte cum Mostar, et Rakitno: item Konjic.

Antiquitates.

Željetus; tempore belli viennensis, tradunt etiam in hoc pago Religiosos Franciscanos suam habuisse domunculam: incendio dein vastatam, quemadmodum et alias saepius alibi existentes: turcae enim retro temporis hoc facinoris indulgentiae atque gloriae sibi ducebant.

Giubrane: nostro in coemeterio collossalis Crux extat, altitudinem hominis superans; in qua sat perito celte sculpta est virilis majestosa imago, habens in digito anulari anulum, etiamnum bene distinguibilem: et loci vulgus refert ibidem Episcopum tumulatum fuisse.

Goranci donji: in nostro coemeterio *Podjela* 1814. quidam Stanislaus Knezević, peste tunc grassante, puerum dum sepelire vellet, et quodam antiquissimum sepulcrum aperire adlaboraret, inopinato ipsi contigit, ut ibidem ex optimo albo lapide sarchophagum detegeret. Rei prius invisae novitate in admirationem adductus, vulgari ex persuasione opinatus, thesaurum in illa magna cista tutatum esse. Quare operculum affabre aptatum celer dimovens, magna cum spe aperire desudat. Ast ubi licuit illum intento potiri, tunc velut emortuus

prae timore in terram cadens, vel aliquid temporis ex pectore dum sibi fuit, quousque animum vireque colligeret. Cadaver enim puellulae, circa 15 annorum, in statu plenae integritatis tum carnium, tumque vestium dominalium, et albi in capite bireti, Stanislao abs dubio timorem incussit: neque id mirum.

Tandem, ubi primum Stanislaus se colligere potuit, et attentissime cadaveris pulchritudinem admirari, quasdam fundendo preces, operculum suo restituit loco; et juxta idem sarchophagum puerum a se delatum sepeliens, stupens abiit, aliisque quoad vixit recensebat: preter quam quod non longe abessent a loco pastores, dum Stanislao factum accidisset. Hodie nemo est qui praecisum locum facti tangere nosset . . .

In amoenissima, parva planitie *Podružje* extant ad viginti putei, antiquissimae, ac praesolidae, non minus quam extraordinariae constructionis: scilicet, planum et largum habentes fundum, muros autem sensim arctatos usque ad angustum ostium. Putant quidam illos puteos quondam pro horreis inservisse; sed hodiedum, scaturiente in eos aqua, vix possibili alteri rei illos inservisse quam aquae.

Goranci: habet planum montanum non grande quidem, sed aspectu delectabilissimum; et, quatenus rigidior aura sinit, summopere faecundum. Antiquae permultae cisternae, item coemeteria valde numerosa, tum nobilium, tumque plebis, indubios nos reddunt, Goranci quondam fuisse majoris momenti, nec non multae populationis.

Knežpolje (comitis campus) in summitate boreali Blato locum apricum, amoenum, et summe feracem occupat. In isto pago permulta palatiorum rudera, locum fuisse quondam magni momenti, certo indicant. Idipsum praestant copiosissima, et magnifica antiqua sepulchra. Ecclesiae quoque rudera (s. Joanni dicatae) et alia circa eam existentia, semper magis antiquum loci splendorem in mentem reducit. Est qui adserat se audivisse:

Parochos de Blato hic loci suam habuisse residentiam: opinioni circumstantiae forent, neque ego inficiari auderem.

Polog: ad radices monticuli *Bile*, ab ortu ad accasum, circa mediam horam, planities insignis faecunditatis protenditur. Antiquos quoque sua attraxisse feracitate, multa et magnifica sepulchra, tumque plebis coemeteria, omne abscindunt dubium. In extremitate occidentali, ad famosum fontem *Grkus*, arcis praenobilis existunt rudera; nomine *Zvonigrad*. Arcem autem istam fuisse nobilis Familiae *Zvonimir*, v. Zvonimirović, vulgaris opinio est.

PAROCHIAE GRADAC

Animarum Status. V. P. Martinus Mikulić Cooperator.

	Pagi	Familiae Catho:	Animae Catho:	Distantia hor:
	Gradac Resid.	37	277	0
	Donji Gradac	28	220	» 2
	Knežpolje	29	180	» 2 1/2
	Dobrič	14	126	» 2
	Provo	6	35	» 1 1/2
Filiales.	Vlasnići	9	73	» 3
	Polog	23	247	» 2
	Grabovadraga	21	229	» 1 1/2
	Gostuša	13	80	» 3/4
	Bogodo	19	183	» 2
	Goranci	62	549	» 2 1/2
	Vrdi	26	255	» 4
	Drežnica	2	24	» 6
	Željetus	8	53	» 4
	Podivač	13	97	» 4 1/2
	Sirge	10	63	» 5
	Domazeti	8	45	» 6 1/2
	Giubrani	19	151	» 7
	18	347	2887	58

Longitudo hujus Parochiae a Giubrane ad Gostuša h. 10
Latitudo a Knežpolje in Dreznica 9 3/4

Sunt autem in Parochia catholica septa coemeteria, suum habentia sacellum N. 13; quinque autem obsoleta.

In tribus Parochiae pagis:
Vlasnici — Polog — Željetuš — Turcicae domus 15
In sex pariter pagis — Dobrič — Vlasnici — Bogodô — Goranci — Željetuš — Domazeti Schismaticorum familiae sunt 35.

— NOTA —

Omnem hujus Parochiae pagum etymologice aliquem involvere significatum, scito nostrae linguae ac consideranti, facile patebit. Ex quo casu, alibi passim haud reperibili, mihi inferre tuto licet, istis in artibus non modo linguam *Slavam* jam dudum introductam fuisse; sed etiam turcas supervenientes locorum nomina minus quam alibi deturpavisse.

— BROĆNO. —

Nota

Antequam de duabus Religiosis residentiis, in circuitu Broćno existentibus, singilatim sermonem instituamus, quaedam praemittendi non inopportunum censeo.

Broćno: a singulari productione *rubiae tinctorum,* (broć) vel etiam a procuratione vini summe rubri, suam inter slavas sortitum fuisse denominationem, nihil ambigerem. Broćno, miti aere donatum, solo guadet excellentissimae faecunditatis: omnis generis colonalium, hortensium, et frugiferorum procurationi egregie se praestat. Colliculis amoenis, hinc inde ex planitie assurgentibus, delectabilitatem oculi plurimum commendat. Majus planum ab *occidente Amzići*, ad *ortum*, et fere ad flumen Neretva per Blizanci, quatuor horis se extendit; latitudine autem ab uno quadrante, ad unam

horam. Planities ista, et pagi circumcirca continuato ordine positi, totius denominationis Broćno medullam absumunt: alia remotius jacentia loca et si faecunda, plus tamen soli petrosi habent. Igitur a summitate Amzići, reparante colle silvoso a vento boreali planitiem, ad Neretva usque, apricitate linea gaudente, praeprimis nobilia vina, tumque tabacha producit. Longitudinalis autem ad meridiem ab oriente posita, abunde porrigit quaeque; ast qualitate superiori parti utique cedit. Pridem quaque universim Broćno, maxime vero partem nordicam plani inter faecundissimas terras habitas fuisse, antiquorum nobilium opidorum, tumque hinc inde sparsorum palatiorum insignia rudera, antiquitatum frequentes detectiones palam ostendunt.

Post tot saecula ac nequissima fata, ab Ozrnje supra Amzeći Neretva usque, adhuc est numerare, et admirari plusquam 150: solidissimas domorum fornices; quos sane solae magnae divitiae condere poterant. Item et frequentia, et magnificentia sepulcrorum, in Broćno aeque ejus eminentiam loquitur: sed jam nunc particularibus demus locum.

IV.

ČERIN IN BROĆNO:

Capellania Localis
S. Stephani ProtoMartyr.

A matre Gradnići avulsa 1863: a quo anno et protocolla ducit, Capellania haec minorem medietatem Broćno occupat. Ogragenik mali, ac Blatnica, orientalem Capellaniae partem; Ogragenik veliki, Cerno, et Drogićina meridionalem; Druzići ed Grljevići occidentalem, Čalići vero borealem conficiunt.

Ab oriente conterminat cum Gradnići, a Meridie cum Humac et Veljaci: ab occasu cum Ružići, et Sirokibrig; et ab aquilone cum Ljutidolac.

Čerin est ad radices apricas collis silvosi *Irtre*; amoenissima gaudet parte plani famoso fonte *Čerin*, torrente *Lukoć*, et plnribus vivae acquae puteis. Capellanialis domus in colliculo prope Fontem sita est, et totam orientalem extensionem Broćno, delectabili aspectu intuetur. Solum occupatum ab aedificiis, et agellus ex collectis eleemosynis empta sunt. Domus porro atque stabulum, (mox convertendum in ecclesiam) 1865 intia et terminationem obtinuerunt, diligentia et patientia vere singulari P Mariani Miletić; concursu populi item praelaudabili; impendiis autem religiosarum collectarum: de quibus impensi sunt floreni 900. Est porro domus longa brachia 18: larga 15: subterrancum habens vinocellarium, quatuor cubilia, et oratorium in scholam vertendum; item refectorium.

Stabulum longum brachia 18: largum 9: altum fere ad duas contignationes, diem expectat, ut sibi adjecta majoris altaris capella, in ecclesiam convertatur, cum qua intentione etiam aedificatum fuit. .

Antiquitates.

Čerin etiam priscis temporibus capitalis districtus hujus locus fuit. Etenim a fonte Čerin ad orientem, nullum terrae spatium civilium domorum ruderibus stratum est. Item singularis multitudo, et magnificentia sepulchralium monumentorum hic existentium, nobilem quondam fuisse locum certo indicant. Loci incolae putant, *Čerin* quondam fuisse sat magnam civitatem et Arcem *Gradina* in suam defensionem.

Ne vero singularia sepulchra penitus praeteream, vel aliquid de his proloqui expedit. Nullibi in nostra Missione mihi obeservare licuit, tam multas *cruces*, diversarum magnitudinum, sepulchralibus lapidibus insculptas, uti hic passim occurrunt.

Alibi stemmata diversae compositionis sunt; hic autem ferme omnia constant — sucto, gladio, et stella in medio scuti, — Alibi ninphae circa lapidem choreas ducunt; hic vero de multis a me examinatis vix in uno, aut altero nymphas reperi. De reliquo, quemad-

modum alibi, ita hic quoque sepulchrorum magnificentia inscriptionibus orbatur. In unico quaedam goticae antiquae litterae illegibiles deprehenduntur: quod quamquam non sit de majoribus, ejus a me dimensam magnitudinem referre lubet.. Jacet prope novam domum Capellani, in recente Catholico coemeterio. Longitudo lapidis est venetarum unciarum 94:

Latitudo 75:

Altitudo orizontalis 23.

In uno sepulchrorum hujus loci cranium humanum repertum est, medietatem abundantem venetae unciae sua crassicie exaequans: item molares dentes transversali crasitie *unciam* referentes: crura autem tibialia tres spitamas, aut novemdecim uncias longitudinis. Vulgus noster saepius consimiles extraordinarias magnitudines in sepulchris deprehendens, dicere consuevit — Antiquos graecos sic collossales fuisse. —

Interim in vicinitatibus Čerin in quinque locis numerosa sepulchreta existunt.

Ex parte orientis, proxime Fonti, adjacent copiosa et insignia rudera tum ecclesiae, tumque civilium aedificiorum. Inter plurimos bene elaboratos lapides, quosdam deteximus excellentioris qualitatis, nostra in regione haud existenti sicuti videre est ad ingressum nostrae novae domus. Haec species lapidis, referentis candidissimum marmor, in capella circulari majoris altaris ecclesiae prominebat; apparentibus in eo quatuor capitibus quadrilateratim dispositis; ast plurimum destructis: vulgo censebantur quatuor evangelistae.

Sed adhibito a me circumeffossionis labore, et liberato lapide, primum cognovi lapidem, et si nunc magnum, multo quoque majorem fuisse; secundo didici quatuor evangelistas haud referri. En illorum accurata descriptio.

A parte (ut inventus est lapis) occidentis, et fontis, vel mavis etiam longitudinis ecclesiae, in uno latere quadrato, lato uncias 27, alto 32 prostat majestose

vestitus thorax; capite minus distinguibili, veluti *Senecae philosophi*, constans. A latere autem meridionali est incisus masculus, penitus nudus, ambos pedes in uno compede habens; ex cujus compendis auriculis, ad malleolos pedum positis, binae catenae hinc et inde tensae, unaquaeque sibi corespondentem manum protensam ad solum, mediante circulo post pugnum obstricto, adligatam solide tenet: estque patiens dorso veluti muro haerens, cervice quoque penitus erecta.

Ad dexterum incatenati pedem, cujusdam animalis collum, et decussi capitis, sola auris dextera distinguibilis extat. Animal istud fors singularem canis speciem refert.

Ex parte orientali: superbo, ac nobili equo, celeriter incedenti, homo insidet, cujus nihil fere distinguere est nisi manum habens dirigentem, et pedem usque ad malleolum: equus quoque capite caret. In plano, ad pedes equi venatilis canis soluto cursu pergit.

A boreali latere: item integer et mutus vir prostat, dorso ad murum converso, capite autem elevato; manu dextera lateraliter velut extenta, et supra prominentem tabulam deposita; sinistra autem etiam extenta, aliquod folium scriptum supra palmam police premente.

Inferior praerupta pars lapidis, eleborato insedisse pedistallo apparet, sed quantum alto haudquaquam constat. Supra capita quoque adhuc laborati lapidis fuisse, decussionis reliquiae pariter porrigunt: et quid hoc fuerit ?

Non multis ab hinc annis ecclesiae campana, circa centum librarum ponderis, in loco proximo inventa fuit; et ab indiscretis rusticis in Metković vendita.

Ecclesia (vulgo S. Stephani) tumque adjacentia aedificia, sine dubbio igni combusta sunt; palam testantibus signis. Quodam hucusque latus aedificii detectum, angustas affert cellulas, solido muro intersectas, circumcingente eas angusto transitu, lapidibus laboratis stra-

to. Ad angulum unius cellae, ossa humana, et septem crania, velut in cumulo, interque incendii vestigia reperta sunt. Signum hoc indubie loquitur, in aedificio habitatores praeclusos igni enacatos fuisse: sed quinam ii fuerint monaci basiliani? franciscani? collegialis capituli membra? fortuna destituimur ut respondeamus. Alias dixi, ac repeto: localem traditionem vigere, in Čerin Franciscanos suum habuisse Conventum: neque aliud certius occurrit, quod referam.

Supra saepius laudatum fontem Čerin, insidebat ab immemorabili, lapis de illis nobilioribus, supra memoratis: leoninis pedibus *suffultus*. Is alioquin naturae sat bene scindibilis ferro, lactantibus faeminis optime se praestabat votis. Faeminae enim, etiam a remotioribus locis occurrebant, et abrasi lapidis pulveres, ad defectum superandum lactis, veluti miraculosum medicamen, cum aqua sorbebant. Quod an omnibus profuerit, prudens dubitarem; sed etiam si nulli profuisset, certe per tot saecula, tamque constans rei usus, non fuisset. Interim, de dicto lapide nunc temporis pro ecclesia loci *pila* aquam lustralem continens excisa est: manentibus tamen decussionibus reservatis, populi ex communi desiderio, apud loci Sacerdotem. Denique, communiter ferunt de isto quodammodo miraculoso lapide: quo bis, aut ter nobilis turca Kreić, laudatum lapidem ad suum in Gradac palatium devehi curaverit, usui prophano destinatum; quodque idem lapis, nemine vehente, toties ad suum pristinum locum Čerin restitutus comparuerit. Alium quoque hic erutum habemus lapidem; Adamum et Evam in Paradiso fructus prohibitos ex arbore cerpentes referentem.

Amzići duobus significantibus fontibus gaudet, *Kripovaz* et *Sritnice: (confortans, fortunatae.* Circa hos Fontes multi existunt antiquae manus labores: sed ad Fontem *Kripovac* est quod admiremur opus. Linter adaquandis animalibus, lavandisque vestibus destinatus, est sane eximium vas, in solidissimo albo lapide exci-

sum, habens logitudinis brachia 3: latitudinis 2: latitudinis orizontalis 1: et quadratae vacuitatis brachia 4: 3/4: Ad unam lateralem oram sex habet, choream ducentes, nymphas: ad aliud latus majestosum equitem, perlonga lancea cervum confodientem; et a summitate ad fontem conversa, tres comparent robusti viri, diversi generis arma tenentes, quasi diceres in defensionem fontis: et illi *tres* utique erunt omnium circa fontem extructorum generosi auctores. Pagus Amzići antiquitus *Kripovo* vocabatur; Amzići autem a turcis Amzići, qui in Kripovo suam commorationem fixerunt.

Apud alterum Fontem *Sritnice* in Amzići extant amplae arcis rudera: item in Dugangie. Coemeteria autem antiqua, in Čalici 1. in Dragićina 3. in Dugangie 1. in Ogragenik veliki 2: et quidem magnifica in *Bakri* Blatnica 1. etiam magnificum: in Lipno 2: in Cerno 1. apud Kripovac nobile unum.

Blatnica metallisferri abundat.

CAPELLANIAE LOCALIS
ČERIN
Animarum Status.
V. P. Marianus Miletić C: L:

Pagi	Familiae Catho.	Anim: Catho:	Distantia.
Čerin Resid:	6	62	0 ---
Ćalići	14	53	hor.
Amzići	59	390	» 1/2
Dragićina	19	154	» 1/4
Ogragenik mali	19	151	» 1/2
Ogragenik veliki	23	232	» 3/4
Cerno	14	113	» 2 1/2
Odaci	30	275	» 1/2

Filiales

Pagi	Familiae	Animae	hor.
Blatnica	14	150	» 1 4/1
Grljevići	13	94	» 2
10	211	1676	8 1/4

Longitudo totalis Capellaniae Čerin h. 5
Latitudo ejusdem » 3
Coemeteria Catholica cum suis sacellis » 10
Familiae turcicae in hac Capellania sunt » 7.

V.

GRADNIĆI IN BROĆNO

Parochia S. Blasii E. M.

Parochiam, antiquitus in historiis denominatam *Broćno*, ipsam esse hodie *Gradnići* dictam, nullum dubium est. Sed prisca illa Parochi residentia an esset in *Čerin*, vel ubinam praecise, evincere haud possumus. Certi autem sumus in *Gradnići* recentius domun parochialem fuisse: scilicet circa annum 1429, eratque domuncula multum miserabilis, stramine tecta.

Etiam certa traditione scimus: antequam Familia Zubac — *Radmanović* angustum in Gradnići parochiali domui cederet fundum, Parochos *Broćno* in Dabroselo, dein in Vidovići longam traxisse commorationem; et a se aedificatam ibidem cisternam, Fratrum nomen ferre hodie quoque confirmatur.

Vidovići erat quondam situs desertus, spississimis et magnis silvis consitus; et ideo vel maxime pro Religiosis, turcicam iram fugientibus, aptus: hodie autem in Vidovići vix est aliquis juniperi *rubrae* cespes. Antiquam Parochiam Broćno latissime patuisse ex Farlato, et aliis fragmentis, colligimus; sed quae praecisa essent

ejus confinia, ignoramus. Verum istis nostris temporibus, et me in Gradnići Parroco, *Broćno* Parochiam Gabela, et Čerin complectens, enormem habebat extensionem; Dioecesis potius quam Parochiae et quibus hodie *quinque* sacerdotes spiritualia praestant solatia, tunc saepius soli *duo* quam *tres*. Interim praesens Parochia Gradnići occupat majorem medietatem orientalem Broćno: et ab oriente conterminat cum profluente Neretva; a meridie cum Gabela; ab Occidente cum Čerin; a media nocte cum Mostar, et Blato Ljutidolac.

Domus nostra, Gradnići in meditullio actualis populationis sita, apricas radices collis Trtre premit. Destructa illa veteri casula, actualis, et cisterna, ab, optimae memoriae, Patre Francisco Kraljević, propria industria, et populi juvamine aedificata fuit 1825.

Est vero domus longa brachia 24. larga 14 duobus tractibus gaudens. Verum anno 1855 alterius novae domus, (in loco ceteroquin durae rupis) fundamenta, et muri ad tractum primum, supra subterraneum vinocellarium, a me facta fuere, relictis multis materialibus : opus autem perfectum fuit a R. P. Philippo Ančić 1861. Est porro ista domus longa brachia 22: larga 12: alta supra vinocellarium ad tres tractus. Primum planum pro Schola populari destinatum, nunc duo cubilia occupant: in superiore vero in integrum est ecclesia, cum unica ara. Huic quoque aedificationi populus in materialibus *tantum* conferebat.

Villae autem hanc constituentes Parochiam, relate ad matricem sic jacent: ab ortu Paoča — Vidovići, — Biletići — Blizanci — Krućevići = a meridie — Gradac, Šurmanci, — Vionica — Biakovići — Medjugorje, — Sužanj — Žuranj. = ab occidente Čitluk (antiquis *Karlovac*) Gornja Blatica = ab aquilone: — Sritnice — Dobroselo — Tepčići — Slipčići. —

Pagus a turcis dictus per excellentiam *čifluk*, (Karlovac) et *čitluk*, hoc est, *possessio*; maxima loci amoemitate, tumque fertilitate nobilitatur. Ejus vineae

Krvavci in vini productione plurimum excellunt.

Karlovac — Čitluk hodie quoque conspicienda offert magnae arcis rudera: item ecclesiae non multum distanti a fonte *Svetivan*: (Sancti Joannis) unde intelligi datur, ecclesiam quoque S. Joannis fuisse.

Karlovac, ubertate et amoenitate alioquin numerosos attraxerat habitatores nobilis genere, divitiis potentes, uti ibidem fere innumera civiliuu domorum rudera, item praemulta, praemagnifica sepulchra testantur. Quaedam numismata, et anuli in Korlovac reperti, etiam sunt testimonio dominali conditioni incolarum; sed neque hodie Čitluk nobilium turcarum domibus caret.

Dobroselo antiquae ecclesiae rudera deplorat; et ubinam quoque Parochi residerent, digito prodit. Ad locum antiquae Parochi residentiae, est insigne mortarium, in magno sepulchrali lapide elaboratum; ad tres palmites profunditatis: vocaturque — Mortarium fratrum — Dobrosélo unum habet antiquum nobilium coemeterium; cisternas autem antiquas plures. Dobroselo — pagus bonus — alioquin debuerat essse aliquando talis; sed hodie si feracitatem pro bonitate accipiamus, minus bonus erit.

Gradnići, a Gradina vocatur, hoc est, ab exiguae molis arce, quae quondam sibi adjacebat, alioquin in rudus facta. Nobilia sepulchra pauca habet; ignobilia vetusta multa. Ferri metalla abundantia possidet; et a meridionali conspectu non nimia, sed fertilissima, planitie gaudet: fontibus autem insignibus *Studenac*, ac *Sumor*. Medjugorje, (cui meridionali longitudine adsidet collis *Crnica*) quondam magnis obtegebatur silvis, *Dubrava*: quas, ab anno 1843, coloni fere ex integro in agros atque vineas converterunt; putantes fore, ut eruti terreni ipsi laboratores domini meneant, juxta saepius manifestata gubernii promissa: quod utinam illis ex sententia succedat; neque fiat inanis gubernialis adlectatio, prout fere ubique hucusque fuit in Hercegovina, a quo hujusmodi splendida promissa promulgata sunt.

Srebrenica (argentina) est locus in Medjugorie magnae quondam ecclesiae, ac aliorum circum circa multorum ruderum: item magni nobilium plebisque antiqui coemeterii. Hoc in loco saepissime, et a multis testibus, lux copiosissima et valde rutilans observata est: et vulgus, juxta consuetum, magnum ibidem thesaurum reconditum flammas emittere censet. Adsunt quoque nobilia sepulchra in *Rastkrstje*, atque famosa duo in *Štanjevac*. Arces dirutas nominatim numerat Medjugorje — *Miletine* — *Žuželj* — *Šipacva* — et *Beden* prope Cerno. Possidet ad viginti antiquas cisternas.

Vionica (locus vini) habet in tribus locis magnifica antiquorum sepulchra.

Gradac ab arce derivatum nomen; cujus hodie quoque copiosa cernuntur rudera. Gradac sine dubio fuit quondam, si non civitas, sane oppidum praenobile; etenim, prope *Krein dvor*, ad multam extensionem terrae, palatiorum rudera copiosissime absternuntur. Ibidem in loco *Grudine* (lapidum acervi) extant ultra centum nobilium, et magnatum sepulchra. Ecclesiam quoque ibidem fuisse et traditio, et superstites affabre secti lapides palam eloquuntur. Imo tradunt nobilem dominum *Ivanović*, nunc autem Kreović turcam, duo sua existentia palatia, ex integro de sectis ecclesiae lapidibus construxisse: quod non modo a catholicis, sed etiam a turcis excepi. Crescit autem ratio asserti; ubi circumcirca palatia observaveris, et in multis lapidibus signa alterius prioris fabricae deprehenderis; translatos non negabis.

Gradac praeter magnum antiquum coemeterium *Grudine*, adhuc tria nobilia antiqua numerat — *Ploča*, ad contiguitatem fontis Ploča, et ibidem existentis turcicae moscheae. Ehic loci ad unum antiquorum nobilium sepulchrorum est Crux quatuor brachiorum et dimidii altitudinis; transversalibus tamen a turcis decussis: ex lapide nostrali albo, durissimo, in cujus sola verticali

sunt decem exarati gladii bicipites in signum nobilis tumulati. Aliud nobilium coemeterium copiosissimum est Kruska: (pyrus) in quo non tam magni, quam singulariter elaborati lapides deprehenduntur.

Isto in coemeterio duo singularissima adinveni; Crucem S. Andreae in uno parvulo sepulchro; et in alio sequentem latino sermone ac litteris inscriptionem. «L. Livio. Rufino. Filio. Pia. Elia.» Verum ibidem singularitatem non effugit unica crux antiquitatem referens, et christianorum more tumulo nobili infixa, habens ab imo ad summitatem arborem, velut serpentem tortum, per medium longitudinale, ac laterale transversalium; cujus in vertice est quodam magnum pomum, ad extremitates autem duorum ramorum transversales occupantium, duae pulcherrimae stellae adnectuntur: et in medio crucis isti arabici numeri» 1216, quibus si Redemptionis annum significatum volueris (ut est prudens praesumptio) crux alioqui de recentioribus non erit. Tandem quartum antiquum nobile coemeterium est ad fontem *Lemiševac*. Igitur tam multa, tamque magnifica coemeteria, antiquam in Gradac numerosam ac divitem populationem sine dubio indicant.

Est porro Gradac amoenitate, fertilitate, fontium perennium copia inter primarias in Broćno terras.

Paoča a famoso Fonte Paočak, vel Paločak; item ab uno nobilium copioso coemeterio nobilitatur: item ab excellentis productione vini *Biletići* antiquum unum exiguum nobile coemeterium habet. Sed in plano hujus pagi *Biletićko polje*, ad ripam Neretve, est unica Crux sepulchralis, quinque brachiorum altitudinis: sine ullis nobilitatis signis.

Tepčići pariter in plano ad Neretva est copiosissimum, et summe magnificum nobilium coemeterium, cum multiformibus stemmatibus familiarum.

Blizanci pulcherima, et fertilissima extremitate Broćnensis plani fruitur. Ob pauca in hac villa nobilium sepulchra, non improbabile est antiquos in continuo

Gradac habitatores, etiam in Blizanci suas sativas solum habuisse possessiones. Verum, et si levioris armaturae, existunt tamen etiam in Blizanci rudera trium arcium: — Ćasak — Ripnoglava — et in *Obala*; hoc est supra Narentam.

Krućevići: antiquis *Kruch;* suo quondam proprio gaudens Comite. Pagus iste hodie in aspero colle situs est, antiquitus vero ad planitiem secus flumen Neretva habitabatur; uti perplura ibidem rudera testantur.

In loco dicto *Krućevići*, ubi turca Ciahja suum non multo pridem aedificavit palatium, praeexistebat nobilium antiquorum praemagnificum coemeterium, a dicto turca penitus sublatum. Supra dictum actuale palatium, in loco *Draga*, non spernenda arx extabat.

Item infra palatium ad meridiem antiqui habebant fabricam terrae laterum, hodie dictam *Peć* (fornax) scilicet locus ubi excoquebantur lateres et tegulae: generatim autem locus vocatur Dunajac, a fonte *Šurmanci*, in suo plano ad Narentam magnifica habet nobilium sepulchra: et in summitate collis *Crnica* arcis rudera, tumque magna cisterna conspiciuntur. *Šurmanci* atque *Krućeviči*, praeveniunt omnia alia in Broćno loca, in excellentissima tabachi qualitate; Blizanci autem in egregii vini productione.

STATUS ANIMARUM

Parochiae Gradnići

in

Broćno: S. Blasii Episcopi et M.

Ob reiterata priscarum domorum incendia, Parochia haec non nisi ab anno 1775. parochialia possidet protocolla.

A. R. P. Andreas Koračić, Lector Jubilatus, Parochus.
R. P. Josephus Cigić ex Discr: Custo:
V. P. Michael Nikolić Cooperator.

Filiales.

Pagi	Familiae Catho:	Animae Catho:	Distantia hor:
Gradnići Ma:	32	247.	0
Srtnice	16	87	ho. 1 1/3
Dobroselo	44	391	» 1/3
Slipčići	37	281	» 2 1/2
Tepčići	26	190	» 1 1/2
Biletići	10	92	» 1
Blizanci	32	290	» 1 1/3
Krućevići	15	134	» 2
Šurmanci	29	188	» 2
Biakovići	30	207	» 1 1/3
Medjugorie	51	480	» 1 1/3
Vionica	19	125	» 1/3
Gradac	31	295	» 1/2
Čitluk	41	366	» 1
Služanj	25	108	» 1
Obćuš	9	49	» 1/3
Žuranj	20	150	» 1/3
Padalovina	3	24	» 1/2
Vidovići	14	121	» 1/3
Paoča	11	108	» 1/2
20	495	3923	22

Longitudo hujus Parochiae a Krućevići in Svetivan in Čitluk est horarum trium cum dimidio: latitudo autem a Srtnice in Biakovići horarum trium.

In 17 catholicis coemeteriis hujus Parochiae, totidem extant sacella, in quibus sacrum celebratur. In hac Paraecia non nisi quatuor sunt schismaticorum familiae, sed turcarum sunt in diversis pagis viginti octo domus.

VI.

GABELA CAPELLANIA LOCALIS

S. Stephani Protom:

Avulsa a sua matrice Gradnići 1852: a quo anno et protocolla habet.

Gabela est vox italice data huic loco tempore occupationis venetae, ob confinaria vectigalia, quae ibidem exsolvebantur inter turcam, atque venetam Rempublicam: prius autem cum antiquissima civitate *Narona* coalescebat, cujus Gabella suburbium erat. Gabellum flumen Neretva ab ortu, atque a meridie lambit: et quia *Neretva* etiam ultro ad Gasovćiči usque navigabilis est, Gabella quondam fuit locus sat mercatilis: uti refert Petrus *Gorzoni*, in Historia Reipublicae Venetae: pagina 157: et alibi: quod etiam fieri posse nihil vetat.

Gabella ab oriente pagi, vel mavis oppidi, sat splendidi Fortalicii moenia habet, adhuc non undequaque detrita. Constant diversis turribus irregularibus. Anno 1559. fortalicium hoc naronense reparatum auctumque fuit de mandato Sulimani Sultani: id ipsum curavit fieri de duabus turribus in occidentali parte pagi, quae jam pridem vocabantur turris S Stephani, et S. Antonii. Fortalicio et turribus Solimanus dederat arabicum nomen — *sedeislum* — *(Ager musulmanicus)*. Eadem occasione etiam turris in Citluk, hoc est citra flumen *Krupa*, reparata, atque munita fuit; et universim tum huic loco, tumque hodiernae Gabellae nomen Čitluk a turcis positum fuit. Verum, antequam praefata exequerentur, in Gabella jam extabant tres ecclesiae S. Stephani Protomartyris in colle occidentali, S. Antonii in meditullio pagi; S. Mariae prope arcem. Turcae illam S. Stephani devastarunt; alteram S. Antonii in Moscheam verterunt; tertiam quoque S. Mariae dejecerunt. Adfuit vero tunc quidam turca loci, ceu propheta, qui di-

xerat — Sulimanum non diu Fortalitiis potiturum quae ecclesiae lapidibus reparaverat — Verum quidquid de natura praesagii opinandum; anno tamen 1694: Delphinus venetarum militarium copiarum Generalis, Gabellam tum obsidione, tumque strenuis armis militaribus turcis praeripuit. Hac occasione turcae in singulis nominatis fortalitiis, ac in terra supra *Struge* exitialem receperunt plagam: de qua multis millibus, vix pauci mortem effugerunt. (Gorzoni qui supra).

Pons quoque lapideus in *Struge*, ne turcis effugio esset tunc, temporis demolitus fuit; et nunquam amplius de *lapide* consuerrxit. Interim Delphinus, non minus armis quam pietate praestans, omnes praecitatas ecclesias antiquo sacro catholico restituit decori; et quartam parvam militarem ecclesiam (ignoti titularis) in ipso fortalitio de novo aedificavit; aucto quoque moeniis fortalitio, tumque turribus reparatis, et omnibus egregie dispositis, Gabellae multiplicem adjunxit splendorem.

Ex albo marmore *Leo*, qui principali arcis insidebat portae, cum consueta inscriptione » Pax tibi *Marce* Evangelista Meus » etiam hodie ad limen portae dejectus cernitur. Sed licet Gabella multis annis sub *leone* a turcicis vanis conatibus tuta, advenit tandem ipsam itidem ad turcarum manus devenire; sub quibus etiam nunc est. Turca, post viennense bellum, pacem universalem vel invitus quaerens et obtinens, Gabellam suis dominiis readnecti confiniorum signatione recuperavit. Verum loci sorte aeque iniqua ac prius: ecclesias enim S. Stephani, ac S. Mariae destruens; alias duas in moscheas vertit: quemadmodum hodierna earum rudera testantur. Ante aram majorem S. Stephani est sepulchrum nobilis Familiae *Santić*, suo cum stemmate inciso. Gabella igitur multo ampliora habet in historiarum fragmentis, tumque in extantibus ruderibus suae antiquae specialitatis famosae vestigia, quam ut nos recenseamus: erat quippe antiquissimae, ac potentissimae Illyrii capitalis civitatis *Naronae* suburbium: et hoc me

dixisse peritis satis esto. De reliquo nomen Gabella non modo determinato, ac paucis descripto loco vulgo adnectitur, sed toti planitiei, hodie a turcis in Čitluk occupatae, aeque applicatur; quamvis singuli pagi, singularia quoque nomina habeant: et ubi volueris *indicare* opidulum *Gabella* ad distinctionem aliorum in Gabella, oportebit connectere — *Stara* = *Gabela* — omnia illa sunt, de quibus praefati sumus. Distat a Metkovich una levi hora; a Mostar autem horas septem. Pagus apricas radices collis occupans, abundantibus Narentae aquis circumfusus, campi autem singularissima fertilitate donatus, multis de rationibus se commendat. In eo toties destructa, et readificata ecclesia S. Stephani, nunc demum est populi ac sacerdotis solertia in ampliata (ab antiqua) constructione. Domus autem parochialis est in Stara = *Gabella*; aedificata populi concursu, ac P. Simonis Martinović cura anno 1855-6: duas habet contignationes. Demum ista extremitatem meridionalem occupans, omnes alios pagos sibi adnexos ad mediam noctem habet, excepto unico Cruići supra Vid ad occasum. Conterminat autem ob ortu cum Parochia Dubrave citra Narentam: a meridie cum Metković: ab occasu cum Vid, ac Humac: et ab aquilone cum Gradnići.

In Stara = Gabela ac suis pagis, non nisi pauca numeramus antiqua nobilium sepulchra. Arces autem antiquae erant supra Goricam — supra Čapljina — et in Dugangic. Čapljina est opidulum, majori ex parte a catholicis poppulatum. *Trebižet*, alias *Novoselo*, usque ad annum 1846 erat locus palustris, prorsus inhabitabilis: quem Ali Paša Rizvanbegovič, allectis christianis terreni promissione; item vi quoque compulsis, sativam reddidit terram: fertilitatis abs dubio insignis. Verum Ali Paša, turcarum more, promissis haud stetit; totamque planitiem, longam ad horam, largam autem uno quadrante, statim ac vidit ex palude agrum effectum, et muro circumductum, nulla colonis remuneratione facta,

suae usurpator proprietati addixit; pro quo non assem unum, sed plurimum christianum expenderat sudorem, nec non quorumdam etiam vitam (vide *Hercegovina*). Terra igitur ista et dolo, et tyrannide faecunda effecta, hodie Ali Paša posteritati, una cum ibidem constructo palatio, fructificat. In Trebižet, Čapljina, Dretelj, Struge, Gorica, Stara = Gabela planities adjacens in procreatione tritici singularis est: alii autem pagi, sub aspero collis *Crnica* et aprico jugo, siccitatibus ut plurimum exuruntur. In *Dugangie* Crnica suo aperto sinu parvum exhibet lacum praestantissimae aquae, dictae *Pećina*. Item Dugangie ac Zvirovići praenobili gloriantur tabacho.

STATUS ANIMARUM
CAPELLANIAE LOCALIS
G A B E L A.

V. P. Martinus Ljubić Capellanus Localis.

Pagi	Familiae Catho.	Anim: Catho:	Distantia.
			hor.
Gabella Residen.	78	474	0 ---
Struge	10	38	» 1/2
Gorica	22	129	» 1/3
Grabovina	9	61	» 1
Čapljina	43	269	» 1
Dretelj	19	134	» 1 1/2
Crnići	4	24	» 1 1/3
Trebižet	34	342	« 1 1/2
Prćavci	7	58	» 2
Zvirovići	14	122	» 2 1/3
Bitunjani	5	38	» 2 1/3
Dugangie	3	52	» 3
12	248	1741	19

Filiales

Turcarum	Domus	Animae
Gabela	1	4
Struge	23	80
Čapljina	35	165
Dretelj	15	85
Dolaz	20	114
Žuberić	1	5
summa	95	453

Scismatici

Gabela	25	107
Struge	9	24
Čapljina	16	64
Dretelj	1	5
summa	51	200

Zingarorum

Dretelj	1	9
Struge	1	7
In Čapljina	1	5
In Gabela	1	6
summa	4	28

Longitudo hujus Capellaniae a Nerenta tangente Metkovich ad Dugangie usque, est horarum quatuor: latitudo a Crnići in Struge horae unius cum dimidio.

In hac capellania sunt 10. Catholica Coemeteria, cum totidem sacellis. Schola privata normalium est in Dretelj.

The Institute of Mediaeval Studies
LIBRARY
Toronto, Ontario

VII.

PAROCHIA MOSTAR

SS. Petri et Pauli Apost

Mostar est civitas Capitalis totius Provinciae Hercegovinae, et unica vero nomine Civitas in toto districtu nostrae Missionis.

Mostar est nomen compositum: *Most* (pons) et *star* (vetus) Ponsvetus. Cum antiquissima sit in his partibus Slavorum existentia, illique sua lingua pontem in medio civitatis existentem *veteris* nomine compellaverint, haesitare haud possumus pontem hunc certe esse perantiquum. Verum equidem est, in antiquioribus historicis fragmentis, Mostar civitatem *Andricriensem*, et *Andevium* appellari; sed etiam verum est pariter ex historiis *Mostar* ultroquam a quinque saeculis vocari: atque proinde si jam tunc pons *veteris* nomen acquisiverat, multo antiquiorem fuisse quis dubitabit? Est proinde insubsistens turcarum praetensio, qua ingerunt se hujus pontis auctores: scimus quippe qua infausta epocha Hercegovinam occuparunt. Verum, et si exploratum est turcas pontis hujus fundatores non fuisse; etiam inter gnaros incertum est, quis demum posuerit hoc magni moliminis opus: aliquem fuisse Romanorum Imperatorum omnes consentiunt; sed quinam fuerit iste, nemo novit tangere. Interim arcus, acuminata constructio, stylum potius Bizantinum, et Goticum quam Romanum indicat: nihil tamen repugnante etiam hoc stylo a Romanis pontem aedificatum fuisse. Interim quisquis sit ejus auctor, est illi certe magnae gloriae, tot saeculis confirmatae. Et cum de isto ponte, (cui similis in tota europea turcica possessione non invenitur) sermo incurrerit, eumdem brevi descriptione perstringamus. Pons iste suis collossalibus basibus eis et ultra Narentam solidissima praemit antra. Omnis, et singulus

in eo lapis, etiam fundamentalis, albus et durissimus, est summa peritia sectus atque perpolitus; ita ut connexiones vix distinguens, unum potius, quam plures lapides intuearis. Unico constat arcu, alto *nonaginta* pedes romanos. Ad quatuor latera quaternis turribus pontis bases strenue sustentantur. Igitur iste majestosus pons, si quem habet defectum, is est ex ejus plus aequo acuminato arcu. Interim nimia exuberantia Nerentae etiam istum defectum fors tenuem reddit: etenim non multum retro contigit, ut ascendente alluvione, et arbores ex Bosna devehente, totam arcus altitudinem occupaverit; dumque pons minaretur ruinam, audacem quemdam in corbe appensum deponere oportuit, qui serra quosdam arborum ramos recidens, pontem a tristi casu liberavit: audax autem ille erat Antonius Ančić de Mostar.

Igitur pontis auctor etiam consimiles casus videtur praevidisse in elevatione arcus.

Est porro iste pons ceu anima civitatis, tenens non modo in communicatione civitatem bipartitam a Neretva, sed etiam pro communicatione totius Bosnae cum Metcovich. Ejus pernecassariam subsistentiam etiam turcae magni ducunt: idcirco arenis jugiter ejus supernos lapides, ne tritione consumentur, obtegunt; et, ne vel concutiantur, nihil sinunt curru vehi per pontem. Pontem istum, cum suis quatuor turribus, inter quos sunt binae magnae portae hinc et inde, vulgo *grad* (arcem) vocant. Turres sunt ad quatuor contignationes; (a fundamentis autem ad plures) serviuntque partim pro duris carceribus, partim autem pro pulveris pyrei promptuariis. Turres certo certius ab suis exordiis ad actualem supra pontem altitudinem. non fuerant evectae: superior enim labor manus nobilis; postremum, et fors turcicum signat opus: interim nos alia arripiamus.

Civitas Mostar est veluti in faucibus montis *Velež*, et magni collis *Hum*. Velež ab oriente, Hum autem ab

occasu adjacentes, hinc et inde angustam relinquunt secus Neretva planitiem, civium domibus consitam. Ab oriente meridionali angustia loci, inter montes atque amnem, vero sensu est talis ad pontem usque, sive meditullium longitudinale civitatis; non sic autem ex aquilonari parte ad occasum inclinante; ubi et Velež et Hum circumvergentes, majori planitiei Bilopolje, ac Cerničkopolje dant locum. Igitur civitas Mostar non nisi ab occidente, et partim ab aquilone apertum et pulchrum habet conspectum: cujus pars pulcherrima est *Carina*: hoc est *vectigalium* locus.

Ejus longitudo a meridie ad mediam noctem protenditur proxime ad unam horam; latitndo vero circa mediam horam. Unicum habet suburbium *Zahum*, tendens ad occasum versus Iliići.

Distat a Metkovich horas 7: a Konjic 12: a Nevesinje 7: ab Imo a 6: Imoski 11 horas. Velež atque Hum, horridam calvitiem salviae abundantia tectam, civibus minus exosam offerunt.

Verum Velež apricae radices vineis, fructibusque feraces alioquin propiorem conspectum amoenum reddunt; non sic autem praeruptus collis Hum. Clima vero mostariense inter mitiora Hercegovinae, mitissimum est: ad planum Mostar vix et rarissime nives est videre; sicut et levem congelationem.

Mostar duo flumina habet, Neretva et Radobalja. Neretva precipitoso, profundissimo, et salebrosissimo defluit alveo; atque ideo praeter quod bonos porrigat pisces, ac devehendis ex Narenta trabibus deserviat, potionem quoque saluberrimae acquae propinet; de cetero si non saepius exundans magno damno praecipitatur, nullo sane alio humano emolumento transfluit. Ab ingressu in mare ad Počitelj usque vel minoribus naviculis subest; sed ab illo loco per quinque horas usque ad Mostar est plane innavigabilis; et similiter talis usque ad suas scaturigines; quae sunt supra Nevessinje post montem Visočita; et nequaquam ad ra-

dices *Bitovnja*; prout quidam scribunt, sumpto de *mala Neretva* aequivoco. Neretva, suis millenis contortis fluitionibus, antequam ad mare pertingat fors plusquam nonaginta italica milliaria conficere debet.

Radobolja: (insana) exiguus fluvius supra Mostar in *Cim* ab occasu, de sub colle Mikuljača prosiliens. Juxta aetimologiae explicationem a me datam, Radobolja vulgo censetur minus salubris; maxime pro extraneis non assuetis. Neque ipse multum abssem ab hujusmodi opinione; Radobolja enim materiis calcareis praesatura, minus limpida, toophum copiosissimum producens, facilis callefactu ac refrigeratu; alioquin salubritatis minus habebit. Interim aqua haec in ratione multiformis communis utilitatis praestantissima est, suis faecundantibus irrigationibus; item molendinis permultis, ac aliis fabricis aquarum subministratione. Ab sua scaturigine, antequam in Narentam influat, ad angulum occidentalem *pontis veteris*, parvum habet tractum semi alterae horae spatii; sed nullibi inutilem. Est quoque ex hoc ipso flumine desumpta aqua quae deducta, etiam ultra Nerentam, civium usibus deservit. Praetendunt hanc aquam eamdem esse cum illa de Ličtica, scaturiente ex altera parte occidentali collis; interim Ličtica et limpidior apparet, et plus piscibus abundat. Supra Carina ad fundum Bilopolje, habemus fontem — Divojačka voda — *aqua puellae:* nempe, eo quod quaedam puella suis impendiis dictam aquam in sua scaturigine in ductum colligens, et ad viam regiam deducens, perenni fonte viatoribus beneficium praeparaverit.

Capitum, et qualificatorum tum civilium, tumque Religiosorum hac in matrice urbe residentiam esse, jam pridem innui. Quod munditiem, et plateas civitatis spectat, ab isto ultimo biennio sufficienter bene coeperunt suam decentiam. Domus in civitate ut plurimum sunt antiquae turcicae constructionis, solidissimae quidem, sed minus convenientis artis regulis. Alto ex omni parte, maxime a viis publicis, vallatae sunt muro

turcicae domus; atque diceres monialium conventicula: et quia hujusmodi areis atque hortis passim intersecantur, hinc fit ut civitas multum occupet spatii, domos autem relate paucas habeat.

Verum istis ultimis annis, praeter Christianos, etiam quidam minus phanatici turcae elegantioris dimensionis domos efformare coeperunt: estque hodie plures videre non ignobilis styli, puta militum habitaculum. Inter Christianorum fabricas eminent Catholici Episcopi Residentia, Catholicorum atque Graeco = Schismaticorum Scholae.

Turcarum Moschea sunt 33. in hac civitate, plus minusque elegantes; sed illa *Karagiusbegova* omnibus praecedit: hancve dicunt S. Stephani ecclesiae fundamenta praemere. Turcae habent scholas communales 23. dictas Mećeleb: nos autem unam, et Graeci pariter unam: partiales vero plures. Medicum habemus *unum* pro tota provincia residentem in Mostar ! ! pharmacopeam unam ! Hospitale nullam ! Diversoria minus commoda 10.

Officinas mercantiles ultra tercentas; et ab aliquibus annis nonnullas sat eleganter constructas. Mercatores potentiores nostra in civitate sunt Schismatici, tum turcae, catholici autem in numero minimo, et ceu novitii in negotio.

Ecclesiae nostrae antiquae, quantum ex traditione hausimus, *tres* erant in Mostar: S. Stephani, S. Lucae, cujus etiam hodie turris campanaria existens, commune horologium sustinet: et ecclesia cum Conventu Franciscanorum S. Antonii Patavini; ad Radobolja sub Hum. Est porro sub Vukodô, ad mediam noctem in suburbio *Podhum* moschea, quam recensent fuisse S. Annae ecclesiam: et ibidem proximum antiquum ponticulum, etiam hodie *pontem S. Annae* compellant. In proximo autem pago occidentali Iliići duae antiquae erant ecclesiae, una ad descensum Fontis *Babun*, S. Rosae Viterbiensis: cujus muri etiam hodie existunt, turcicae ser-

vientes moscheae: et alia in *Smrčenjaci* S. Mariae ad Nives, in rudus redacta. Graeci schismatici Mostar in *Suhodolina* habent Conventum exiguum antiquum; item ecclesiam etiam parvam; sed nova, quam aedificant a quatuor annis, sat est magna, et multi impendii molimen; styli autem minus clari. Nos autem Catholici, ad actuale servitium cultus, in Residentia habemus Oratorium, atque Sacellum (vide descriptionem Residentiae VI) et aliud publicum Oratorium in Vice — Consulatu Austriaco: novam quoque ecclesiam SS. Petri et Pauli Apost: in constructione habemus: Vide ejus mentionem Numero VI:) quae postulat, ut aliquid de illa proloquamur.

Nova ecclesia Catholica.

De ejus opportunissimo situ, et ejusdem acquisitione, dicto tetigimus numero VI. Est vero planum, catholico populo pro ecclesiae usu donatum longum, brachia 112. latum 112. omni tempore ab aquis irrigabile, ubi lubeat.

Terrae superficies faecundam habet naturam; sed ejus ima viscera, propter antiquas aluviones (de quibus infra) multigenia sabuleti strata exhibent.

In hoc igitur plano nostra nova ecclesia incoepta est aedificari anno 1866: die 7. Martii. Ejus longitudo (cum Sanctuario) est brachiorum 52: latitudo 26. Capella autem Sanctuarii longa est brachia 14, ampla 13. Ab oriente capellae adhaeret sacrarium, longum brachia 7, latum 7. Eidem capellae ab occidente assidet turris campanaria, longa brachia 5, lata 5. Stylus ecclesiae est Corinthius; et tota sacrae aedis longitudo ad sanctuarium usque, tribus constat *alis*: media magna, duabus autem lateralibus minoribus: capella autem suscepto suo arcu, distinctum debet habere fornicem. Externae alae quoque habent quatuor fenestras duorum brachiorum, cum dimido altitudinis, unius autem cum quadrante latitudinis; idem et media ala obtinebit. Capella duas fenestras, ac unam in medio stellam perforatam; item Sacrarium duas habet fenestras. Quinque

portas ecclesia habet, laterales ex adverso duas; in fronte autem tres; quibus singulis singulae insident magnae stellae.

Anno mox elapso, per septem menses continuos (me assistente) alae externae usque tectum in altitudinem superficialem brachiorum 10 1/2 elevatae fuere, et omnis circuitus, etiam Capellae, ac sacrarii, tumque turris ad eamdem altitudinem. Fundamenta ad tria brachia depressa, solidae quercus trabium premunt retia. Nunc jam instat ut media ala columnis, et arcubus imponatur, utque multum supra laterales emineat alas, turris quoque ut ad convenientem elevetur altitudinem; tumque omnia tecto reparentur.

Interim quousque descripta consurrexerunt impensi — sunt floreni 11,700. Ad quam summam, (una cum fundo) 2500 florenos Turcarum Imperatoris generositas contulit; reliqui autem sunt ferme omnes de collectis, alibi factis, deque a Propaganda Lugdunensi subministratis. Neque aliquis miretur quasi multum impendissemus; aut si a me intelligat *omne brachium quadratum* muri *quatuor* florenos cum *dimidio* constare, etiam ne miretur; etenim non habentibus nobis in loco ad manus nisi solam aquam, alia materialia difficulter, et a longinquo procurata, alioquin cariori solvenda sunt pretio. Si igitur magna summa insumpta est, etiam multo major insummenda erit, quousque ista perficiatur cathedralis. Verum ne cui in mentem subeat, nos uti ex necessitate magnam, sic etiam ex jactantia, nimis exornato stylo coepisse ecclesiam; ideoque tam magnam requiri summam; pro certissimo habeat: nos salvis soliditate, atque decentia, maximam in stylo constructionis simplicitatem servavisse: uti cuique inspicienti patet. Igitur ut et necessitati, et sacri cultus decori prospicere queamus, adhuc generositate benefactorum plurimum indigemus.

Schola Catholica

Sicut ecclesia cultui, sic schola mentium excultivationi pernecessaria erat. Hanc jam pridem ab Illus-

in Mostar.

simo: Barišić introductam fuisse superius dedimus. Sed quum Scholastica domus in Vukodô constituta pro pueris civitatensibus nimis distaret, Gallici Imperatoris Beneficentia, solicitudine autem actualis Ill. Episcopi Kraljević, in ipsa civitate ampla domus pro scholis empta est 1866. florenis 6, 022: de quibus 4500 gallicae debitores sumus beneficentiae: 1522 de nostris collectis expendimus.

Domus porro (nova) praeter subterranea, et adjectam domunculam, duo habet magna cubilia, quatuor autem minora, aream quoque amplam in primo plano; tectum vero de metallicae mixturae laminis. Masculi, et etiam faeminae istam frequentant Scholam, docente eos nostro Religioso, nulla praefixa solutione. Scholares sunt communiter circa septuaginta; et docentium numerum alioquin augeri exigunt, ut ipsi et convenientius edoceantur, et numero augeantur. In hac schola dives et pauper aeque nihil solvunt, omnibusque aequaliter porta patet. Schola ista tum nostram, tum alienam attentionem meretur: nam praeter quod nullos habet introitus communes, nulla etiam possidet media, quibus pauperibus libros procuret.

Episcopi solemnis Ingressus in Mostar.

Ecclesiae aedificatio, Scholae procuratio in hac civitate, post tot squaloris saecula, nostro utique sunt decori; Religionis autem Catholicae, absque dubio splendido triumpho. Verum etiam publicus atque solemnis Ingressus, quem die 13 Junii 1865 Illuss: et Revdss: Dominus Angelus Kraljević Episcopus, in hanc civitatem fecit, singulari addicitur triumpho. Jam a quatuor saeculis, ex quo civitas haec catholicorum ammisit libertatem, nostri Vicarii Apostolici, Episcopi, si quando in illam ingressi sunt, hoc sane ceu furtive, et nimis privatim; antiquusque turcarum phanatismus, tam altas nostra in corda timoris jecerat radices, ut publicum aliquando futurum Episcopi Ingressum numquam speraremus. Sed Suprèmus rerum, ac vicissitudinum Temperator, saepe supra omnem humanam praevisionem

spemque, magnos, ac stupendos parat eventus. Si te prioris turcicae rigiditatis, et die 13 Junii habuissem mansuetudinis spectatorem, nullum dubium qui dixisses — haec mutatio dexterae Domini —! Die igitur indicato, redeunte Illuss: Dno: post habitam Consecrationem , ex Stara Gabela, comitantibus sex sacerdotibus, et selecta populi turba equitum atque peditum, inter ferventissimae simul ac honestissimae laetitiae cantus, sclopetorumque ejaculationes frequentissimas, secus flumen Neretva ad metropolim civitatem, suamque Residentiam coeperat sex horarum iter. Verum circa vigesimam primam horam, in Zaton, distans duabus a Residentia horis, Vesirii officiales, honoris causa missi, Christianarum potentiarum Consules, atque officiales; electior demum civium Catholicorum turba avida Pastoris praestolabatur adventum. Is quum illis primam episcopalem impertiisset benedictionem, longo equitum, peditumque per planum *Bišće* disposito ordine sequebatur iter, obviante continuo, et multum crescente multitudine comitante. Atque sic ubi ad portam civitatis *Donja mahla supra Čekrk* ventum fuit, jam tres alii adspectaverant Sacerdotes, cum in ordinem disposita, superpeliceisque induta scholastica juventute. Tunc Episcopus ex equo descendens, episcopalesque vestes sumens, praecedente magna in hasta deargentata Cruce, ceroferariisque, turibulis fumantibus, et sacerdote sequente, pluviali induto, processio sacra ordinata fuit: cui media hora intineris conficiendi instabat. Inter sacros cantus processio lento gradiebatur gressu, sequente illam Episcopo, ad Residentiam usque. Coeremonia tum pia, tumque solemnis ac insueta, innumerabilem populi attraxerat multitudinem: confessionis religiosae nulla dignoscebatur distinctio: Catholici, Schismatici, Turcae, Zingari, Hebrei aeque concursi refertissimas effecerant plateas: omnis porta, fenestra omnis spectatoribus plena erat; muri atriorum, domorumque tecta copiosam gentis turbam sustinebant. In hac occasione vel ipsae tur-

cicae Faeminae, conditionis suae ceu oblitae, ex succlusis portis, exque apertis fenestris suae satisdabant curiositati. In toto processionali tractu, nihil vel minimum insolentis audire fas fuit, in omniumque vultibus attonitam dabatur conspicere laetitiam.

Sic igitur auspicatissime ad residentiale processio perveniens Oratorium, jam in illo, jamque in atrio, ac circa domum tam spissa consistebat multitudo gentis, ut revera admirareris. Decantatis igitur gratiarum actionibus, postque sermonem, pro prima vice Pastor suis ovibus Indulgentiarum pabulum impertiens, eisque pro filiali affectu grates referens, auspicatum ad proprias domos reditum ominatus est. Sic istam, breviter exaratam solemnitatem, confer, amate lector, cum illa tetrifera quam experiebatur Barišić Episcopus, in hac ipsa civitate, Residentiam dum fundare vellet: immensamque differentiam nega si vales. Prius Episcopus, etiam aliena veste tectus, hos inter concives, Religionis hostes, etiam de nocte insecurus erat; nunc autem pontificalibus indutus, securus de meridie gradiens, reverentiae obsequia pro ludibriis passim excipit. Haud multo pridem, ab hac ipsa civitate procul nobis quaerenda erant abdita loca, ubi vel privatum inter timores liceret celebrare sacrum; nunc jam vero sacro nostro turcicae personant domus cantu; neque est cujus excitetur ira . . .

Quod vero militarem apparatum nostrae civitatis concernit, is in fortalitiis nullus est: unicum enim est ad Vesirii, aut Kajmekan palatium, suggestum, in quo pauca tormenta bellica collocari possent. Est autem praesidialis militia, modo pluribus, modo minoribus millibus constans, habens quidem suum, et si levem apparatum, miserae plebis in jumentis hinc inde transferendum, enecatione fere omnium equorum. Inter pauca tormenta bellica in Mostar ab antiquo existentia, et de fortalitiis Blagaj devecta, est unum sat magnum cum ista inscriptione. « Maximilianus Secundus Imperator semper Electus, Archidux Austriae: Hungariae, Bohemiae Rex Dux Burgundiae MDLXIIII. »

Plura iste Imperator cum turcis bella gessit, nec scimus in quonam turcae dictum praeeripuerint tormentum.

Blagaj; (locus thesauri, vel pacifica silva; vel demum mitis climatis locus) Hercegovinae Ducum postrema sedes fuit. A Mostar est ad ortum, horis duabus, ad radices apricas montis Velež, ac in fundo boreali plani Bišće. Ex dicti montis radicibus assurgit saevus scopulus, altus plusquam sexcentis pedibus romanis, procero fonti fluminis *Buna* (turbans) insidens. In scopulo igitur isto, ceu in elevato et undique vix scandibili acervo, est per antiquum, adhuc in bono statu, solidum, de minoribus, fortalitium, tribus provisum cisternis. Priscis temporibus fortalitium hoc in plano ad scaturiginem, considerabilem defendebat civitatem Blagaj; nunc autem non nisi paucas domus, et unam moscheam habet. Usque ad duos retro annos, turcae in Blagaj bellica tenebant tormenta: ex quo est colligere, praerecitatum fortalitium etiam a turcis aestimari. Totum apricum pedimontium a Blagaj Mostar usque minus ferax quam amoenum est.

Buna ex Blagaj profluens intra meridiem ac occidentem in Neretva influit; sed antequam confluant duos recipit antiquae manus lapideos pontes: in Blagaj unum, et alium in pago dicto de Flumine *Buna*, viam in Stolac per Gubavica (leprosa) transmittens. Iste ultimus pons 9. arcubus constat, estque opus tum pulchrum, tumque solidum.

Prope istum pontem sunt possessiones quondam Alipaša Rizvanbegović: duo ejusdem palatia atque moschea ibidem non tam multo pridem aedificata, jam jam ruinas minantur: hoc est, male parta male dilabuntur . . .

Pagus *Buna* quam quam boreali expositus vento, multum tamen faecundus est vino.

Intra extremitatem occidentalem colliculi *Gubavica*, et extremitatem collis *Trtre* est angustissima vallis, extreme aspera, Narentae transitum praebens. Angustae

hujus vallis fauces *Zaton* vulgo nominatur: hoc est, quasi diceres *Submergens*. Et antequam Narentae, Iasenicae, et Bunae in unum confluxis conveniens per hunc locum trasitus pateret, iste locus alioquin dici poterat velut totalis causa, cur Bišće tumque Bilopolje, et omnia circa Mostar in plano, altis submergerentur aquis.

Quod porro dictae planities ultra quam per quinque horas longitudinis, exuberantissimis ab aquis occuparentur; fuerintque ceu magnae profunditatis lacus, etiam majores naves sustinens; hoc et stratum glabri fluvialis sabuli ubique alta congerie occurrens; et in multis elevatis circa planitiem rupibus, ferrei confixi circuli, navibus adligandis qui deserviebant, nitide testificantur. Cumque de hoc nemo sanus dubitare debeat; etiam inferrendum, actualem civitatis Mostar situm tunc temporis pariter aquis subjectum fuisse; atque proinde ipsam actualem civitatem neutiquam de antiquissimis esse. Hoc nos etiam magis confirmat, ut idemtidem repetamus: antiquissimam gentem ac civitatem *Humska*, in elevato *Hum* ad magnum lacum habuisse sedem: et actu existentia magnae arcis rudera *Novi in Hum* dictae civitati deffensioni serviisse, nihil obstat qui credamus. Sed quando, ac qualiter discisso *Zaton* lacus desierit esse, nihil certi novimus.

Duae occurrunt hanc rem concernentes sententiae, aut potius conjecturae: prima tenet, post multa ac multa tempora, Narentam proprio impetu sensim sibi per *Zaton* aperuisse viam: altera est: quemdam Graecorum Imperatorem, aut Egypti regem Ptolomaeum altam confregisse rupem. Verum penitius inspectus locus, et nulla scissionis exhibens signa, postremo recensitae traditioni non videtur multum favere: rupes etiam solidissimi lapidis, per quas, intra quasque Neretva magno transcurrit murmure, etiam priori sententiae non videtur subscribere; scilicet, aquam suo pondere solo montem lapidis duri discindere potuisse. Verum utut res

sit, *innundationes* in istis planis si antiquissimae fuerint, etiam dissicatio non adeo recens est. Etenim *famosa* nobilium Sepulchra, plurimum antiqua esse, certo novimus; cumque haec in planitiebus quondam innundatis passim occurrant, nec priora alluvionibus supponi queant; certum efficitur, exsicationem, quocumque modo operatam, pariter vetustam esse.

Interim planities Bišće, in qua nunc versamur, ad orientem, et meridiem inclinat duas horas longitudinis, unam autem latitudinis habet. Cordis figuram reffert, cujus cuspex est ad ingressum Mostar. A flumine Neretva, fere per medium obliquum seccatur; a flumine autem Jasenica plani meridionalis ora irrigatur. *Bišće* arboribus destitutum, magno boreali vento patet, ita ut subinde transitum praepediat; minima in parte a-agricolae culturae subest: quod utique dolendum, ubi in sumitate occidentali Jasenice scaturiginem habens, totum magnum spatium, inter Neretva et collem *Kobilovača*, commoda irrigatione faecundari posset.

Pagus Jasenica inter flumen sui nominis ac radices boreales collis *Nimačka* (Germanornm) et *Kobilovača* occupat: estque locus plurimae faecunditatis. *Rodoč* occidentalem partem Bišće habet: ex hoc pago tabachum praenobilis, singularissimi odoris est.

Illiići, atque *Cim*, amoenitatibus colliculorum, selectissimi vini productionibus mire deserviun; item Radobolje irrigationibus, inter primarias civitatis adjacentias computantur.

In primo pagorum est locus *Smrčenjak* (pinetum, vel potius locus juneperis consitus) in quo ecclesiam S. Mariae ad Nives fuisse traditio, ruderaque ferunt. In istis pagis pluribus in locis nobilium extantia sepulchra, etiam antiquos his locis delectatos fuisse, certo indicant.

Bilopolje (campus Albus) fors vel ideo appellatus, quod post dissicationem ex sabulo totus albesceret, prout hodie quoque multis in locis albescit.

Planum hoc, a media nocte ad meridiem inclinatum, a Mostar Selakovac usque, ad tres longitudinales horas extenditur; in latitudinem autem vix mediam horam exaequat. Bilopolje falcis similitudinem praesefert; cujus meridionale, ac occidentale concavum a Neretva scinditur; dorsum autem a montibus *Velež*, *Porimque* orientalibus, ac aquilonaribus circumflectitur. Romanos suum nunquam ultra hoc planum extendisse dominatum, communiter censetur. Pagi circa Bilopolje existentes singularis faecunditatis haud sunt; ex multis autem antiquis coemeteriis, circa hanc planitiem existentibus, antiquitus quoque copiosiorem fuisse actuali productionem non ambigerem.

Interim in Bilopolje pagis, sequentes principales habemus antiquitatis reliquias.

In *Suhodô* circulus magnus ferreus ab alta rupe pendens; plura quoque nobilium sepulchra sunt.

In Vrabčići Coemeterium *Kraljevine* (regalia) dictum; multa et magnifica sepulchra antiqua, et ad unum illorum lapidea crux tribus brachiis eminens.

In *Kuti* item circulus ferreus, et bina antiqua magnifica coemeteria. *Livac*, Livać parvum flumen habens; tumque amplae antiquae rudera arcis, atque magnatorum plurima sepulchra. *Potoci* (fluentes) a parvo flumine ibidem scaturiente; ad cujus proximitatem extant antiquae ecclesiae rudera, tumque magna sepulchra. *Potoci* ad apricas radices *Porim*, omnium in Bilopolje locorum praestantiorem occupant. Hic loci ex tant tres antiquae turres, quarum una nondum penitus in rudus redacta, *Ivan—Beg* vocatur, (hoc est Joannis—Nobilis) Ivan—Beg autem istum *generum* fuisse herois Georgii Skender—Beg dicti, multorum opinio est: item istum eumdem esse Ivan—Beg, cujus antiquum hodie Montis—Nigri incolae dominatum ex cineribus evocare vellent, etiam multi adjudicant. Interim praeter Ivan—Beg turrim, plurium ibidem fabricarum rudera extant; et etiam sacellum pulchrae elaborationis. Ferunt quosdam Dalmatas ex hoc sacello lapidem descriptum abstulisse

paucis retro annis, in quo, praeter alia, sequens annus 1480. signatus apparebat. In *Lišani*, pago perennibus fontibus multis proviso, multa, et magnifica reperiuntur sepulchra; etiam regia ex familia oriundorum stemmata referentia. Crucem pariter antiquam lapideam, sepulchralem, altam ad tria brachia ibidem est cernere. *Prigradjani* multa antiqua nobilium numerat sepulchra: in coemeterio autem catholico habitatores loci indicant sepulchrum sat antiquum, cujusdam ignoti Franciscani, aquis Narentae submersi, dum de Konjic iter ageret.

Čitluk ferme ex adverso ingressus fluminis Drežnica in Neretva: arcis rudera, ecclesiae, atque plurium aedificiorum habet.

Inter multa, in sepulchralibus lapidibus ibidem excisa, curiosa sunt quaedam visu.

Grabovica pagus ad 4 horas secus Neretva protractus, remotissimus autem a Metropoli; antiquitatis ferme nihil habet: est vero in eo magnae vis fons *Crnovrilo* (fons niger) qui etiam aestivo tempore plusquam ad tria brachia aquam in altum projicit.

In *Vojno*, atque inter Vojno et *Raštani*, sunt Famosi ferrei circuli, in alta rupe plumbo obfirmati. Sub isto pago a flumine Neretva Iliići versus, ad multam extensionem sunt carbones fossiles.

Hic etiam in Neretva occurit singularis canalis, dictus *Skakala*, (saltus). In plano, non quidem nimium inclinato ad meridiem, Neretva, ad centum quinquaginta longitudinales passus, inter duos scopulos, vix uno brachio invicem distantes, tantam alvei profunditatem nocta est, et quamquam sit magnum flumen, dummodo extraordinarie non redundet, totum ab illo canali absorbetur; ita ut ex uno scopulo ad alium sicco passu cuique transitus pateat. Hic proxime extabat antiqua rotundiformis turris magno, duplici solido muro cincta, transitu per schalam chocleae instar constructam. Anno elapso turris haec reparata, prom-

ptuariis pulveris pyrei deservit: antea autem praesidio deserviebat, ne cui inimico per *skakala* liber transitus pateret. *Žrvanj* est parvum manuale molendinum; hujus in Hercegovina frequentissimus usus est in domibus privatis; pro quibus, sicuti et pro majoribus molis eruibiles supra *Cim* in *Žrvnjovača* reperiuntur.

Parochia Mostar, uti jam alibi dictum est, ab antiquo cum illa de Gradac erat; estque Mostar a Gradac separatus 1849: a quo tempore et libros *Formarum* habet.

Loca autem administrata ab isto Parocho, relate ad metropolim sic se habent: ab ortu pagus Gnojnice atque Oppidulum Blagaj: a Meridie Buna, Jasenica et Rodoč: ad occasum Miljkovići, Iliići, Cim, Galac, Sovići; et intra mediam noctem atque occasum, tumque ortum et mediam noctem sunt omnes alii pagi, quos tibi tabella status animarum porrigit. Conterminat autem Parochia Mostar ab ortu cum illa Dioecesis Tribuniensis, de civitate Stolac (sedes) Dubrave: a meridie cum Gradnići Broćno: ab occasu cum Ljuti dolac in Blato, atque Gradac; a media nocte cum Konjic = Zasli vlje.

STATUS ANIMARUM

PAROCHIAE MOSTAR.

V. P. Antonius Luburić Parochus
V. P. Paulus Petrović Cooperator.
M. V. P. Antonius Karačić Magister Scholae; et Capellanus Consularis.

	LOCA	Domus.	Animae.	Distan.
FILIALES	Mostar Civitas	398	1715	
	Blagaj Opidum	5	20	ho. 2
	Buna	13	65	2
	Bakšim	9	68	— 1|2
	Bučić	4	30	

FILIALES

LOCA	Dom.	Anim.	Dist.
Borčine	2	7	1 4 1/2
Cim	31	240	1 1 1/2
Čitluk	4	20	6
Dračevo	4	17	7 1 1/2
Grabovica	9	43	8
Gornja-sela	2	6	6
Horlac	3	19	3
Gnojnice	20	80	1 4 1/2
Jasenica	33	221	1 4 1/2
Jasenjani	8	55	6
Iliići	20	184	1
Galac	4	51	2
Kuti	2	9	3
Livoč	3	21	2
Lišani	1	17	2
Miljkovići	5	35	1
Potoci	22	125	2 2 1/2
Podgorani	3	15	2 2 1/2
Planinica	15	85	2
Podgradjani	1	8	3
Ravni	3	41	4
Ričina	4	7	4
Rodoč	37	221	1
Raškagora	1	10	3
Raštani	7	51	1 4 1/2
Subidoh	1	17	1 4 1/2
Sovići	16	157	2
Vrabčići	10	83	2
Vojno	5	43	2
Viovići	4	16	1
Zalik	4	41	1
36	710	3900	91

Longitudo hujus Parochiae de Buna in Grabovica est horarum 10: Latitudo a Galac in Zalik horar. 2.

Coemeteria autem Catholica partim septa, et habentia sacella, partim autem non; sunt 22: praeter plura alia antiquata.

Alias recensitam impossibilitatem referendi acatholicos, nobiscum commixtos, hic vel maxime repeto, tum quoad civitatem, tumque quoad multos pagos, in quibus nullus de nostris est; qui aut occulte nobis referat alienae religionis cohabitatores.

Hic in civitate nulli diligentiae parcentes, vix approximativam statisticam, et velut furtive obtinere potuimus; turcae enim nostri non solum, sed alii quoque insanis suspicionibus laborant: igitur illorum statisticam non qualem vellem, sed qualem possum exhibeo, in sequente tabella.

FILIALES	LOCI	FAMILIAE			
		Turca:	Schis.	Zinga.	Hebreor
	Mostar	2200	500	120	18
	Blagaj	72	10		
	Buna	6	11		
	Bakšim	0	6		
	Borčine	6	6		
	Cim	2	0		
	Grabovica	7	0		
	Gnojnice	0	10		
	Jasenica	6	0		
	Jasenjani	6	7		
	Iliići	15	6		
	Kuti	5	6		
	Livaè	3	6		
	Lišani	5	1		
	Miljkovići	7	0		

FILIALES	Patoci	2	30	hic habent novam ecclesiam	
	Podgorani	15	15		
	Planinica	0	3		
	Podgragiani	12	20		
	Ravni	6	9		
	Rodoč	3	0		
	Raštani	2	8		
	Suhidoh	6	15		
	Sovići	—	6		
	Vrabčići	6	2		
	Vojno	4	3		
	Zalik	3	4		
	Podvelež	140	—		
	Zemlje	0	25		
	Dolac	3	—		
	Baćevići	0	18		
	Kozica	7	—		
		3549	733	120	18

Verum nostra in civitate praeter milites, et officiis addictos, multi sunt etiam de omni Religione servi, atque ancillae, quorum numerum haud est rescire: item plurimi alienigenae artifices, quorum pariter numerum ignoramus: estque sane civitas multum numerosior, quam judices ex subjecta statistica.

VIII.

PAROCHIA KONJIC

S. Joannis Baptistae,

Avvulsa a sua matrice *Podhum* anno 1839: a quo tempore etiam protocolla habet; sub nomine Capellaniae Localis in Zaslivlje; ubi quidam Catholici fundum gratis dederant solertiae P. Michaelis *Kabača;* qui ibidem satis amplam domum aedificaverat, et si minus aeconomice interne divisam. Verum, quamquam dicta domus pro tunc temporis, et in Parochiae extremitate, et in difficilis accessus loco constitui debuerit, anno elapso in *Konjic* fundus, domusque a quodam turca empta sunt, ex collectis alibi factis, pretio florenorum 1,206: ibidemque nunc parochialem trasferendi domum in votis est; militantibus pro hac causa multis rationibus.

Konjic, temporibus Bosnae regum nobile oppidum erat, adeo ut regni Comitia excipere mereretur. Sed neque inter turcicas possessiones ignobilem occupat locum; est enim in *Konjic*, tum *Mudir* tribunal, tumque *Kadi* judicium. *Konjic* undique fere altis collibus septus, penes profundum Narentae alveum hinc et inde exiguo extenditur tractu, dividente flumine oppidum quasi per medietatem longitudinalem, ab ortu ad occasum. Pro communicatione tum oppidanorum, tumque pro transitu viae regiae de Bosna in Hercegovinam, elegans, solidusque pons in medio oppidi usum praestat: quem a Falimiro Dalmatiae rege, 10 Saeculo aedificatum fuisse accepimus; quamquam turcae id nobilis operis sibi adscriptum vellent. Igitur in Konjic uti de antiquo nihil est praeter pontem, sic etiam ibidem aliquid magnifici frustra quaereres Sunt autem in Konjic Moscheae 4: quas dicunt esse in totidem ecclesiarum fundis, praeter extantia S. Eliae ecclesiae rudera, in Musala S Catharinae, tumque S. Joannis ecclesiae, ac Conventus nostri: de quo alibi diximus. Interim civilis Hercegovinae a Bosna divisio, facta anno 1832 est a

meridie usque ad dictum pontem; ita ut oppidani cis Narentam existentes, Hercegovinenses, ultra vero Bosnenses censeantur. Verum ecclesiastica divisio istam non servat metam; nosque, quemadmodum penes Mostar, hic quoque aliquot pagos habemus etiam ultra Narentam; uti in suo notabimus loco. Ut vero aliquid generatim de ista innuam Parochia, ipsa certe in populatione nostra de minoribus est, in servitio autem difficillimo de summe arduis. Etenim in tota ejus extensione topographica, nullibi est invenire vel minimum planum: continuis collibus, arctisque vallibus constat: quovis te conferas, ascendendum, aut descendendum jugiter tibi erit: cum quali autem vitae periculo, praesertim tempore hiemis, tu recogites. Interim isti montes, colles, vallesque communiter pingui argiloso abundant terreno, silvis, atque pratis, tumque fere innumeris sanissimis fontibus: atque ideo loca illa tot varietatum collibus viridantibus consita, multum amoena pro intuitu scias. Quod vero hujus Paroeciae feracitatem soli concernit, ipsa certe, spectata climatis indole, praestantissima est. Cerasa insignis qualitatis, pira, poma multiformis excellentissimi saporis, nuces, pruna demum, dicta gallica, et denique uvae, magnae incolarum sunt utilitati, atque delectationi, sylvis quoque magnis, haec unica adhuc est de nostris Parochiis quae abundet.

Pascuis quoque insignibus, item cerealibus universim Parochia haec bene provisa est.

Quod vero Religionem concernit, in nulla nostrae Missionis Parochia tam frequentes sunt pagi, prout in ista, in quibus nullus habitet Catholicus; sed omnes turcae, qui etiam schismaticos in istis locis numero superant. Interim hoc fortunae adscribendum est: quod mahumedani dictae terrae, religionario eorum phanatismo minime laborent, cumque nostris Catholicis concorditer viventes, etiam Sacerdotem Missionarium magna in veneratione habent: idipsum ibidem de schismaticis affirmare gratulamur. Hoc utrumque singula-

ritatis vel ex eo repetendum videtur; quod non spontanee, sed coacte anticatholica religio inter illos montanos intrusa fuerit.

Confinia hujus Parochiae, signanter ab ortu ad occasum, praeamplissima sunt; Nevesinje enim, et Parochia de Dubrave ejus conterminus est; a meridie Parochia de Mostar, Gradac, Rakitno; ab occasu Podhum; ab aquilone Kreševo et Saraevo. Sunt porro intra confinia hujus Parochiae multae antiquae arces; sepulchra quoque nobilium etiam multa, nec non quaedam ecclesiarum rudera.

Sic: Glogošnica in *Kaurskogrebje* multa habemus sepulchralia monumenta; et ex adverso ultra profluentem *Biela* arcis in colle rudera eminent. In *Zavne*, turcico pago, arx fuerat; in *Lug*, etiam turcarum villa, tum arx, tumque nobilium monumenta exstant. *Pokrojsko* a solis turcis habitatum, probata, excellentis ferri, metalla offert; *Dobrigošće* adjacens idem praestat; ac arcem antiquam cum magnificis sepulchris habet.

Oštrožac a turcis, ac schismaticis populatus; grandia habet monumenta sepulchralia; tumque moscheam, quondam S. Eliae Prophetae consecratam. In *Ribičići*, *Zadešine*, arces fuerant; sepulchra autem magnifica nunc extant; et unius ecclesiae rudera. *Čelebiići*, trium arcium rudera habet; et novam schismaticorum ecclesiam: cujus supra majorem portam est statua ex pulchro lapide, sanctum indeterminatum repraesentans; qui dum latino stylo exaratus esset, schismatici (alioquin etiam imperiti) inepto instrumento orientalem statuae formam tribuendi praesumentes, ipsam haud parum deturparunt. Statua porro dicta, tempore P. Michaelis Kobača in Donji = Čelebiići penes domum cujusdam *Haćim* Arnautović Schismatici, e terra eruta est: quam ubi primum, *Kobača* suadente, sacra veneratione coli coeperunt, quoad animalium infirmitates ceu prodigiosam experti sunt; hodieque experiuntur. Dolendum tamen ad pedes hujus statuae latinas aliquas extantes litteras significatum non referre . . . .

Oraovica locus conflictus (1849.) inter Mostarenses turcas, et Omer = Paša milites: in duobus locis antiqua habet coemeteria nobilium. *Turia* ferri metallis praeabundat = *Biela*, duas quondam habebat arces. Proprii nominis flumine gaudet, irrigationibus, ac molendinis opportunissimo. Fert (minus probabilis) traditio = Rakov = Laz = in Biela Caesarem Diocletianum caulas animalium ferocium habuisse: interque multa ibidem aedificiorum extantia rudera, putant incolae quaedam insigniora ecclesiam fuisse. Ex lapidibus sectis, qui quondam in Biela aedificia constituebant, vulgo putant pontem constructum esse. Montes, undique Biela circum cingentes, animalibus sylvestribus sunt abundantes: item ferri metallis, quin et auri in loco *Zvol. Borci* (pinetum) pauca habet antiqua sepulchra: et turrim, (nunc Adžović) turcae dicunt tempore Bosnae regis extitisse. Hic existunt diversoria pro viatoribus, et multa strata carbonum fossilium. Hic loci, et in sequenti *Kula* (1850 ad initium) Mostarenses turcae dum contra Omer = Paša armis dimicare vellent, superati cadunt. *Cikovo* a kula in Orientem; exiguus pagus, pauca antiqua sepulchra habet: et ultro penes Neretva *Baktiansko* polje occurrit, cum ruderibus = ecclesiasticis = nominatis. *Glavatičevo*: locus famosus propter copiosam piscationem piscium *glavatice* dictorum: et etiam propter pulchrum antiquum in Neretva pontem; tum propter moscheam. *Ladjanica* pagus ad flumen Krupac ac *Ladjanica*; in aliquo ulteriori in ortum progressu, secus Neretva, in *Gorička glavica* ecclesiae rudera, tumque magnifica sepulchra numerantur. Ultro quoque ad mediam horam alterum antiquum celebre occurret coemeterium, in loco dicto = Episcopalia = quo in loco quidam eminens scopulus, vulgo = Episcopus = vocatur, Biskup. Tradunt autem mahumedani incolae, locum non invanum = Biskup = vocari; quum Episcopus ibidem et commorationem, et Seminarium habuerit. *Dužani* unius ecclesiae rudera, ac nobilium aliquot sepulchra habet.

Ribari etiam hodie memoriam retinet Nobilis familiae *Kominović*, arcisque ibidem existentia rudera, komin vocant.

Kašić, ubi quondam argenti metalla depurgabantur, habet arcis rudera = *Šibenik* = hoc est ab hominibus de *Šibenik* in Dalmatia, qui ibidem circa metalla laborabant. Hic prope est Ceppa, locus multarum horarum deserti, ac fertilis pascuationis. Multis abundat antris, ac specubus, saepissime ab apibus populatis. In *Ceppa* putant, a flumine *Podvela* usque torrentem *Zvijezde*, auri metallum, cum albicante terra reperiri.

Proplov, hic locum habet, hoc est, aquae vis stupendus effectus; quo magnum collem per medium scindens, sibimet liberi fluxus aperuit viam.

Ab antro *Kornjača* Špiljane versus, in elevato scopulo arcis *Galat*, rudera supersunt.

Kornjača est civilis meta Hercegovinensis ac Bosnensis Vesiriatus. In *Dobačani* Familia *Helež*, non multis retro annis, Muhamedanismum amplexata est, quae fuerat postrema sequax deliriorum *Bogomili*. = Nunc vero sequuntur pagi Bosnensis actualis civilis potestatis, Vicariatus autem Apostolici Hercegovinensis.

Špiljani habet in tribus locis arcium rudera; sepulchra autem magnatum in pluribus locis; sed in duobus signanter magnifica. Špiljani etiam sine ferri metallis non sunt.

Ovčari recens pagus a catholicis populatus; antiqui nihil offert: nisi rudera arcis *Trešnjovac*. *Vrbljani*, *Tešanj*, atque *Konjine* arces possidebant: postrema haec adhuc multa moenia conservans, in elevatissimo scopuli cacumine, sub monte Prešljica, admirationem provocat. Extant quoque in hoc pago multa magnifica sepulchra.

Omolje: ferunt in hoc pago ecclesiam fuisse (cujus extant rudera) aedificatam, a quadam pia puella orphana Catharina; cujus facti descriptio lapidaria, supra portam majorem non multo priden interiit. Locus ubi fuerat ecclesia est *Breber* hodie dictus; et putant

incolae id provenisse a turcico = *bre! hei* = significante, quo saepius utebantur, dum ibidem quemdam Episcopum, et socios, martyrio affecissent. *Repovci* ab antiqua Christiana familia nobili *Repovac*; turcicam amplexata sectam, nuncve domina loci est, sub nomine *Bezi Repovici*. Aliquot nobilium sepulchra etiam hic extant. *Donjeselo* aliquot magnifica numerat sepulchra. Ab hoc pago ad sequentem iter faciens, ubi ex adverso *Oraovićkopolje* veneris, ex utraque parte ad Neretva invenies copiosos salsissimae aquae fontes.

Pokoište (requietio) quod hic Praenobilis Familia *Ostoić* aestivas caperet distractiones. Habet in suo circuitu duos exiguos lacus, hirudinibus abundantes.

Magnatum sepulchra neque hic desunt. *Dbar* (hercegovienensis districtus civilis) duas habebat arces, atque ecclesiam, cujus locus hodie quoque *ecclesia* dicitur. In monte *Tisovica* (aestivis temporibus, ob pascua, nunc habitari consueto) nostris temporibus ecclesiastica campana inventa est, librarum quadraginta circiter; dicuntque ibidem ecclesiam fuisse; a qua neque multum distant quaedam nobilia sepulchra.

E regione adversa *kosor* atque *konjic secus* flumen *Tešanica*, est locus hodie compellatus *Zlatar* (aurifex:) fert traditio ibidem copiosas latitare auri fodinas. *Zaslivlje* atque *Turia* non habentes nisi pauca antiqua sepulchra, arcem autem nullam, sed neque alicujus ecclesiae memoriam; nihil dubitarem istos pagos serius impopulatos.

Locus vinearum dictorum pagorum vulgo = Vitan = audit: fors a voce latina — vitis —.

Positio denique pagorum hujus Parochiae, relate ad oppidum Konjic, principaliores pagi Špiljani, ac Župa, cum suis complexivis ab ortu se habent; Biela, Borci, Turia, Zaslivlje a meredie: reliqui autem ad occidentem. A Borci ad unam exiguam horam, meridiem versus, secus regiam viam est *Lacus*, sine addito; estque et si non magnus, de majoribus tamen in Hercegovina; semperque mediocri profluenti subministrat aquas.

STATUS ANIMARUM

PAROCHIAE KONJIC

V. P. Michael Rozić Parochus

	LOCI	Domus	Animae	Distan.
FILIALES	Konjic Op. Mat.	7	35	h.
	Zaslivlje	27	159	1
	Oraovica	18	121	1
	Čelebiići	5	29	1 1/2
	Dbar	1	11	2 1/2
	Radešine	14	99	3
	Glogostica	5	31	6
	Zabrdje	20	146	3
	Turia	24	215	1
	Biela	22	144	1
	Župa	6	42	8
	Pakoište	3	19	2 1/2
	Donje selo	5	36	1
	Omolje	13	89	1 1/2
	Ovčari	8	65	1
	Repovci	8	59	2
	Špljani	11	69	2
	Dubravice	4	22	4 1/2
	18	201	1491	41 1/2

Longitudo hujus Parochiae est horarum 16: scilicet usque ad illa loca in quibus vel pauci reperiuntur Catholici; sed usque ad topographica Parochiae confinia, juxta *circuli* Konjic, ac Nevesinje divisionem, longitudo etiam 20. horas superabit: latitudo autem est ad 8. horas.

Coemeteria vero Catholica septa, habentiaque capellas, non nisi 2. sunt: 10. autem sine distinctis sepibus.

Quod vero animas Catholicas etiam in Konjic spectat, ipsas ob servitia plures esse quam positae sunt, certum est.

Turcarum ac Schismaticorum Familiarum, in konjiciensi Parochia existentium.

TABULA

LOCI	FAMILIAE	
	Tur.	Schis.
Konjic	180	
Oraovica	10	
Čelebiči	18	
Dbar	15	
Radešine	3	
Glogostnica	15	
Turia	2	
Biela	7	
Župa	140	
Ovčari	—	
Repovci	—	
Špiljani	—	
Dubravice	—	
Vrh	7	
Lug	20	
Čare	11	
Poprasko	6	6
Ravno	8	
Krstac	6	
Dobrigošće	9	12
Oštrožac	11	7
Ribići	8	
Biolimići	300	
	476	91

IX.

PAROCHIA RAKITNO

S. Joannis Nepomuceni.

Capellania haec usque ad annum 1846. Parochiae Seonica partem agebat; cumque tunc fuerit separata, ab illo anno etiam protocolla habet. Prior domus in Vrpolje erat; actualis autem domuncula est in *Poklečani*, Comunitatis de Širokibrig impensis, atque populi subventione facta, anno 1855.

Conterminat autem, ab ortu cum Gradac; a meridie cum Širokibrig atque Pašušje; ab occasu cum Seonica; ab aquilone cum Tricstani in Rama; item cum Konjic.

Planum Rakitno, vero sensu est planum, leviter ad ortum inclinatum; est longum duas horas, unam vero latum. A parte boreali altum habet collem *Štitar*; ab oriente vero ac meridie, tumque ab occasu minoribus circumdatur collibus. Aequor campi hujus tum fertilitate, tumque amoenitate se commendat. Unicum de minoribus habet flumen *Rakitnica*, qui quidem molendinis atque irrigationibus deservit: pisces quoque nunc porrigens, quos non multo pridem P. Paulus Milićević, in profluentem intulit. *Rakitno*, et *Rakitnica*, (locus sileribus consitus) fors a nimia copia sileris (Rakita) nomen traxit. Rakitno foeno optimo, cerealibusque, tum pecudum copia pluribus in Hercegovina antecellit locis; item in apibus.

Nostra ineunte aetate quidam nequam Rakitno incolae, innocentem turbam Zingarorum, (ut illi putabant; ast *Cincari*, ignotae religionis, ex vero erant) in sylvas abductam dire mactarunt: a quo tempore, multis successivis annis, Rakitno tempestatibus, atque grandinibus flagellabatur, quousque habitatores aliquem sacrificiorum numerum pro *Defunctis* offerri non curavissent.

Inter reliquias antiquitatis Rakitno numerat duarum ecclesiarum rudera, *Desnjovača* in *Sutina*; ignoti

Sancti; atque in Vrpolje S. Marci Evangelistae: Arcem quoque in Sutina habebat; sed alteram in Vrpolje valde insignem fuisse, rudera produnt; tumque tertiam Tribistovo versus. Nobilium etiam sepulchra, cum variis eorum stemmatibus reperiuntur copiosa: Sutina — Korita — Desnjovača — Poklečani — et in Vrpolje, duobus in locis. Rakitno rigidiori climati montano subesse, alias monui: quod etiam de proxime recensendis Parochiis aeque intelligas.

ANIMARUM STATUS

PAROCHIAE RAKITNO.

V. P. Raphael Radoš Parochus.

	PAGI	Domus	Anim.	Distan.
FILIALES	Poklečani	38	468	hor.
	Sutina	61	462	4|2
	Vrhpolje	53	373	1
	Dreznica	20	163	5
	4	172	1466	6 4|2

Longitudo hujus Parochiae a Dreznica in Sutina horar: 7. latitudo a Vrhpolje in fundum Sutina est hor. 3.

Parochia haec in sola Držnica 78. turcicas habet conviventes familias; catholicis minus infestas. In Držnica existunt adhuc muri ecclesiae B. M. Virginis. Ibidem Commitis Petrilj palatii rudera extant, tumque arcis de ejus cognomine, dictam hodie quoque = Grad Petrilj = Drežnica in immani profunditate jacet, undique praealtis montibus vallata; arcto excepto inter mon-

tes alveo currit. Planitiem inter montes, ac flumen exiguam habet; interim summe feracem, omni agricola productione etiamque uvis, ac ficubus.

Solum licet exiguum, superat tamen fertilitate, atque respective ad locum, multae genti porrigit sustentationem.

Descensus in Drežnica undecumque non solum salebrosus, sed revera etiam periculosus: ad duas enim integras horas descensus, plus tibi repere, quam incedere conveniet: sed tempore hiemali, ob nives in montibus, nulli descensus patet.

Montes eorumque antra circa Drežnica, sylvestribus animalibus, etiam ferocibus abundant; utilitate, ac damno habitantium mixtis.

Habitatores Drežnica multis annis, naturali arce montium defensi, mahumedanorum invasioni, atque sectae sese diu opposuerunt; cumque tandem cadere debuissent, turcicamque religionem amplecti, quisque talibus conditionibus fecit, ut suarum substantiarum domini manentes, etiam contributionibus, qua heroes eximerentur; in casu vero necessitatis, gratis militaria sumere deberent arma. Huic conditioni accessit, ut Drežnjaci in suis montibus rare caperent pulchritudinis avem *Falconem*, quem cum Imperatori Sultano dono misissent, Drežnjaci nova gratia redonati sunt, nihil in perpetuum contributionibus publicis conferrendi. Favor iste ad gubernium usque Ali Paša Rizvanbegović sartus, incolumisque conservatus, eo Vesirio interiit; atque sic illorum quoque conditio aliorum in Hercegovina coaequata est. In loco, uti diximus, et si faecundissimo, difficillimi tamen accessus, nihil mirum est antiquorum nobilium nulla aestimio digna sepulchra esse.

X.

PAROCHIA SEONICA

IN DUVNO: SSMAE: ASSUMPTIONIS.

Seonicae nunc subsistens parochialis domus, dum in Bukovica esset, multis ac continuis turcarum vexationibus, ac exactionibus vexata, anno 1806 in Seonica a P. Michaele Čuić translata fuit; atque ibidem in turcico fundo etiam nunc permanet; habita reaedificatione post infortunatum incendium anni 1825.

Domus actualis supra vinocellarium unico constat tabulato, oflerente utrimque octo cellas, atque Oratorium internum, cum adnexa culina, sub eodem tecto straminеo. Domus quidem identidem periculo incendii exposita est; sed ejus interna divisio apprime bene disposita; in qua Defunct. Barišić Episcopus, quinque prioribus a divisione annis commoratus est. Verum in Duvno non modo Parochiam, sed etiam Episcopatum perantiquum esse certo accepimus; ast ubinam Parochia ante Bukovica suam haberet Residentiam, non est qui porrigamus.

Interim antequam particularia hujus enodemus Parochiae, quaepiam vel leviter tum de *Duvno* generatim, tumqne de singularibus ejus locis praelibanda veniunt. Igitur nunc in regione Duvno versamur; quod sub tali denominatione accurate tres hodie comprehendit Paraecias = Seonica = Županjac = atque Šuica =

Hodiernum Duvno, sic in complexu acceptum, ab antiquissimis temporibus gloriosum, omnique sub respectu praepotens fuisse, documenta historica neminem versatum dubitare sinunt. *Delmini*, *Dalminii*, *Dalmae*, *Dalmi*, et consimilibus nominibus appellatae antiquissimae Civitatis; postea vero *Duvni*, et *Duvno*, tantam fuisse excellentiam, ut totius Dalmatiae caput praenobile, ei-

dem quoque aeternum relinqueret nomen; hoc non parum gloriae est. Verum nihil perfecte gloriosum, nisi etiam aeternum; sic neque praenobilis Domina Duvno Civitas, quae licet diutissime heroice dimicans, gloriosa victoriarum intexeret serta, Romanisque timendum suum reddidisset nomen; adfuit tamen tempus, in quo Fortitudinis civitas, non tam aliena vi superata prosterneretur, quam suis onusta victoriis caderet, cadensque ita confringeretur, vix dignoscibilem relinquens locum, ubi quondam Duvno fuit. Scipioni Nasica haec gloria, gloria si est, servata fuit, ut de *magna* ac *Celebri* (Duvno) exiguam faceret urbem. Verum tamen antique, tam collossalis civitatis, esto ferro ac igni in rudus redactae, rudera ipsa minus copiosa ibidem esse, hoc mirum haud parum est. Etenim praeter multa hinc inde Fortalitia, (de quibus singillatim inferius) nihil ferme habes, ubi magnae civitatis locum indigites.

Cum igitur *magnam* fuisse urbem certo credamus; rudera autem exigua prostent; quid superest nisi ut concludamus: magni Delminii domus ut plurimum de lignis fuisse, etiam quo ad partes murum constituentes; atque sic post ignem aut nihil, aut parum superfuisse. Hac in suppositione duobus confirmamur, primo: quod in capite planitiei Duvno, ubi Delmium censetur fuisse, carbones terraque exusta passim appareant: secundo: quod etiam hodie (fors antiquo insistentes usui) duvnenses, eorumque vicini, etiam ubi minus necessitas urgere videtur, ex trabibus domorum muros componere amant: alias enim si de lapideis in Duvno propugnaculis sat abundantia, etiam a strage manserunt rudera, de civitate ex lapidibus etiam mansissent.

Itaque totus antiquae civitatis Duvno splendor hodiedum non nisi in cineribus est.

De reliquo, hujus Districtus praestantias singulares, apud Illustrem Farlati legere poteris.

Denominationi vigenti *Duvno* variae tribuuntur etymologicae deductiones.

1. Duvno; *o* mutatum in *u*, debuisseque fieri = Dovno = hoc est, *locus pietati deditus*.

2. Dubovno = *audaces*, *magnanimos* procreans.

3. Duvno a verbo usitato = dûnut = id est vehementer, et cum impetu flare: atque ideo *Duvno* significaret locum ubi impetuose dominantur venti.

Duas primas significationes duvnensibus alienas esse minime adjudico; ast istam tertiam Duvno plenissime convenire res facti est. In Duvno enim sylvis penitus destituto, tum in plano, tumque in circumvicinis montibus ac collibus, tantus ventus fieri consuevit, ut in tota Hercegovina in proverbium trasierit, ubi vehementiorem ventum flare contingat: « Kako je dû« nulo, kô na Duvnu! » *Quam impetuose flat, ut in Duvno!* Hinc fit in Duvno, ut ventus non modo nives impellens, iter saepissime reddat periculosum, et subinde impossibile; sed etiam ipsam terram radens, arenamque conglomerans, et in altas assurgere columnas cogens, magna damna, maximamque molestiam causet. Qua propter aliud nationis proverbium = Duvno Zlatno guvno = *Duvno aurea area:* minus sane hodiedum habet locum: sique duvnenses vellent antiqui proverbii veritate potiri, sane illos aporteret strenue inseminationibus, ac implantationibus arborum operam navare: alias = Duvno golo guvno = *Duvno area nuda;* propter ventum, auctum frigus, imminutasque serotinas pluvias. Magis itaque conduceret ejus futurum erigere statum, quam ejusdem exactas in pulveribus quaeritare glorias: sed jam aliquid de isto districtu recenseamus.

Planitiem Duvno, sat rigido climati subjectam, intra ortum ac mediam noctem, item intra occasum, atque mediam noctem, suam obtinere longitudinem, quatuor horarum, res facti est: latitudinem autem maximam hujus plani semialtera hora constituit.

Pars occidentalis ad orientalem leviter inclinata, ipsa est fundus actualis oppidi Županjae, censeturque

etiam antiquitus caput fuisse totius regionis; estque ista pars et amoenior, et faecundior quam illa orientalis. Planities descripta undique circumobsternitur colliculorum corona, majoribus vero ab aquilone, inter quos maximus est Lib.

Totam istam planitiem aliquando irrigabilem fuisse, habitantium mens est; quam maxime confirmari putant nonnullis ferreis circulis, in collium scopulis confixis; ad quos naves adligari expediebat. Tale opinamentum traditionale etiam confirmari videtur, quod reapse sine irrigatione plani, ab antiquis Duvno feracitas singularis minime decantari potuisset. Infirmatur autem opinio ex eo, quod Duvno actu nullum habeat tale flumen, cujus aquae, irrigationibus sufficerent. Facti hujus objectionem duvnenses alia declinant traditione: insigniores scilicet fontes ab hostibus praeclusos fuisse; signanter coriis boum: quae an plus fabulosi quam veri spirent, ipsi viderint. Alii autem et fors verius ferunt, post quemdam horrendum terrae motum, flumen in Capite Duvno ad semel penitus desiisse. Interim Duvno, et si montana regio, planitiem suam tam vastam, multiformibusque colliculis consitam, valde amoenam oculo offert; superatque abs dubio, etiam hodierna amoenitate, feracitatem.

Productiones principales in Duvno sunt cerealia, foenum excellens, multorumque armentorum usus. Circa agrorum hortorumque excultivationes, sunt minus solliciti: non enim solent magni ducere, quam bene terram sementi praeparaverint, sed quam multum sementis in inexcultam terram deposuerint: atque utinam etiam aliorum compatriotarum nostrorum plurium consimilis vacua non esset jactantia!!! Ciclamen tuberosum, et granum turcicum (kukuruz) in Duvno per religiosos, atque gubernium, vix nostris istis temporibus introduci potuerunt.

Sed nunc primam ab Oriente in Duvno Parochiam Seonica prosequamur. Ipsa ab oriente contermi-

nat cum Rakitno: a meridie cum Raškopolje: ab occasu cum Županjac; et ab aquilone cum Rama. Pagus *Crvenice* a Seonica ad ortum manet.

Kovači, Omerovići, Cebora, Brisnik, Tomići, Mrkodô, Bukovica, Bučići; ad meridiem: Omolje, Kongora, Borčani, Lippa, Mandino selo, partem similiter occidentalem, atque nordicam occupant.

Seonica Fontem *Alibegovac* insignem habet; turcicarumque duarum rudera moschearum.

Crvenice, flumen parvum *Miljacka* habens, item ignotae ecclesiae rudera; etiam ab una de majoribus protegebatur arcibus -- Skenderia. -- Intra colles *Jaram* atque *Ostrc*, est via antiqua, in duro incisa silice, ad quingentos passus; ubi excellentem perennem fontem invenire est.

Ad fortalitii situm magna extat antiqua cisterna; in qua aliquot retro annis, pastor quidam, ceu soleam mediocrem, argenteam adinvenit monetam, in Imoschi venditam.

Circa fortalitium innumera sparsa sunt sepulchra plebis; hoc est militum ibidem occisorum a Romanis; uti et traditio audit. Nobilia quoque multave sepulchra in Crvenice existunt.

Bučići rudera ecclesiae S. Eliae habet; ad quam tantum videtur pertinuisse terreni quantum hodie quatuor numerosis colonorum familiis sufficere potest; totum enim hoc terrenum -- Crkvine -- vocatur: et sepulchra nobilium neque hic desunt.

Bukovica locus nunc parvi fontis *Bagarića*; antiquitus autem quod hinc proflueret fluvius Duvno irrigans; quodque praeclusus in Četina suas deposuerit aquas, localibus habitatoribus referre lubet.

Ančići pagus ab antiquisssima familia Ančić, a quibus etiamnum pagus inhabitatur, terris sibi per turcas direptis. Ecclesiam habebant -- Ognjene Marie; scilicet, S. Mariae Magdalenae: quae carnali, tumque

spirituali nimio exarsit igne. Fuisse autem ecclesiam S. Magdalenae hinc colligo. Nos in officii Directorio habemus haec duo consecutiva Festa (quondam de praecepto utrumque) S. Eliae et Mariae Magdalenae.

Hoc posito, en quomodo a nostratibus etiam ipse interrogatus fui: « Sveti Ilia, i Ognjena Maria: od o- « vih svetacah, Otče! Koji je žešči ? » *Sanctus Elias, et ignea Maria, de istis, Pater! sanctis quis magis ignitus ?*

Mrkodô duas in suo districtu habebat ecclesias ; S. Praxedis unam; (dictam vulgo; *Sveta Oprlia* alteram Apostoli Petri.

Huic multum addixerant terreni; totum illud scilicet, quod in *Brišnik* ac *Cebora* hodie tres turcae Beg possident : scilicet Capetan de Ljubuški, Teskeredjić, atque Adjialibeg a Travnik: a quibus etiam illa terrena *Crkvine* inscribuntur; hoc est — ecclesiastica. Iste locus possidebat sat amplam arcem. In *Ančići*, (cujus immediate mentionem fecimus) est quodam stupendum antrum, a natura ad quamdam templi similitudinem formatum; in quo diebus festis multa populi catholici centenaria sacro adesse solent.

In remotioribus angulis hujus specus adsunt gurgites, aut parvi lacus, perennem optimae qualitatis porrigentes aquam. Est prope quaedam magna crypta, cui insidentem lapidem quidam dejicientes, ac sepulchrum aperientes, in eo reperierunt duos falcatos gladios; duos ex auro anulos, duoque honoris insignia ad formam stellae conflata. Sunt denique etiam duarum arcium rudera in Ančići.

Cebara in duobus locis arcis rudera; in tribus autem praemagnifica nobilium sepulchra habet. Sub hoc pago sunt quidam fonticuli ; qui tribus diebus antecedentibus *Anuntiationis* Festum, tribusque subsequentibus, macri piscis tantam multitudinem emittere constanter consueverunt, ut corbibus velut hauriri possint, et reapse hauriuntur.

Omerovići, multis antiquorum aedificiorum ruderibus, plurimisque nobilium sepulchris consitus cernitur Supra hunc pagum pendebat ex rupe magnus ferri circulus, quem quidam Jurčević extractum, in vomerem convertit. Eidem pago insidet stupendum antrum, famosum non solum penes nostrates, sede etiam apud Bosnenses: et turcae, saepissime invisendi specum causa adventitare solent, nec non etiam superstitionis mahummedanae exsolvendi vota. Causa autem stuporis non a magnitudine antri, sed ab omnis generis vestigiis tum hominum, tumque animalium, in subjecta arena efformatis procedit. Nocturno tempore conventus iste incedentium, ac reptantium convenire solet; cujus omni die si deleveris vestigia, omni altero mane idemtidem repetita invenies. Imo aliqui tentarunt rem, illatis intus, perque totum pavimentum constratis paleis concisis, ut nempe viderent quid futurum esset. Altera autem die abeuntes, antrum invenerunt usque ad ultimam micam mundatum, vestigiis consuetis arenae impressis extantibus ; paleis autem ad aliquam ab ingressu distantiam, in unum cumulum conjectis. De isto facto communis in Duvno notitiae, quis quid veri profari sciret? Hu ates christiani nimphas; turcae autem amicos spiritus ibidem habitare putant.

Kovači pagus supra magnam aquarum voraginem (ponor) situatus. Vorago et si magno hiatu donata, non tamen semper confluentes ex Duvno aquas absorbere potest, ut eas in *Bušku blato* exmittat: tumque temporis in ipsa voragine horribilia audire est velut tonitrua, totumque collem magno tremore concussum, veluti eversionem minari. Kovači unius maximae arcis rudera conspicit; sepulchra item cum plurimis stemmatibus, ac imaginibus copiosa numerat. *Privala* (collis, et via communis in Buškoblato) duas quondam habebat solidas arces: sepulchra quoque insignia ibidem multa sunt: in quorum uno praetendunt, Janković Stanislai viscera condita esse, post quam in Duvno a Turcis occisus occubuisset. Ve-

rum sanior opinio aliorum censenda est, qui a Žapanjac *Kolo* versus, in uno sepulchrorum, *Janković* vocato, Janković quoque tumulatum fuisse tenent.

Žbanica fons insanae ac periculosae aquae; a qua *Stipanići* versus, rudera extant cujusdam permagni aedificii: et tum hic, tumve ad fontem, nobiliam sepulchra plurima sunt.

Mandino selo, (a quadam principe famosa Magdalena plura videtur habuisse fortalitia; et antiquae regiae Delminii) viae residua adhuc cernuntur.

Lippa (tilia) duobus famosissimis fontibus gaudet; estque fere undique locus antiquis arcium ruderibus cinctus; sepulchris autem magnatum veluti consitus. Ecclesiam quoque hic fuisse certo tradunt; ast titularis nulla est recordatio.

Kongora, ad egregium fontem *klisac* ignotae ecclesiae rudera habet, quod *kod Jele* vocant: hoc est ad *abietem:* hodie existentem. Supra hunc pagum, majus omnibus fortalitiis de Duvno, unum fuit in *Lib* promontorio. Hic plurimum reperiuntur antiquitatis multigeniae res. Fortalitia quae totum hoc *promontorium* occupabant, igni exusta fuisse, locus ipse testatur. Penes majorem inibi arcem, est quaedam plana *area*; in qua nunquam nives, aut gelu subsistere possunt.

Borčani, offert partem fundamentorum civitatis, lateres ac tegulas in copia, terrae exustae mixtos. Tribus retro annis, supra hunc pagum, unum nobile cubile infra rudera, tumque fornicem detegere licuit.

Sepulchris magnatum non caret Borčani.

Omolje cui tres antiquae insident arces; sepulchra autem nobilia plura numerare licet. Locum quoque ecclesiae ignoti titularis habet; dictum *Crkvine.*

STATUS ANIMARUM

PAROCHIAE SEONICA.

R. P. Philippus Ančić ex Discretus Custodiae, Parochus.
V. P. Bonaventura Kvesić, Socius Parochi.

FILIALES	PAGI	Domus	Animae	Dist. hor.
	Seonica Res.	24	194	0
	Crvenice	27	238	1|2
	Omolje	24	243	4|4
	Borčane.	29	238	4|3
	Kongora	30	72	2
	Lippa	44	120	2
	Mandinoscio	15	86	2
	Kovači	9	34	2
	Omerovići	5	34	2
	Cebora	4	35	2
	Brišnik	46	294	2
	Tomići	47	154	1 2|4
	Mrkodoh	47	300	1 4|4
	Bukovica	39	374	1|2
	Bučići	43	296	4|3
	15	370	2990	22

Longitudo hujus Parochiae a Lippa in Crvenice est duarum horarum cum dimidio: latitudo autem ab Omolje in Brišnik horae unius Habet porro Parochia, cum Capellis 10. catholica coemeteria; 7. autem sine sacellis. Turcarum domus intra fines Parochiae sunt 20 Schismaticorum 24.

XI.

PAROCHIA ŽUPANJAC

S. MICHAELIS ARCANGELI

Separata a sua Matrice Seonica Anno 1829: sub nomine Capellaniae Localis *Mokronoge;* quae talis etiam perstitit usque ad annum 1861. Quo tempore faventibus occasionibus, Religiosa Communitas de Širokibrig in Oppido Župan jac pro transferenda parochiali domo fundum acquisivit, florenis 100. Anno itaque 1861 egregius P. Franciscus Primorac, sua singulari dexteritate, accedente populi concursu, in Župan jac novam Parochi domum, (morte praepeditus), ferme terminatam, sacerdotibus, ac populo reliquit. Est porro domus ista tum solida, tumque pro schola et pro quatuor sacerdotibus honestis cubilibus provisa.

Verum antequam Primorac primum fundamentalem domui supponeret lapidem, ipsum ecclesiae adjacenti jam supposuerat P. Philippus Ćorić: quae demum perfecta fuit solertia Patris Petri Knežević et populi pio juvamine, non ordinario: anni 1865. Cum igitur populus ecclesiam longam brachia 30. latam 15. jam perfectam videret, etiam campanam, vel unam ipsi addicere gestiebant; quam proprio aere etiam emerunt. Cum vero Illus. D. Vicarius Apostolicus 1866 sacra in Duvno Visitatione fungeretur, praecitatam quoque Campanam solemniter consecravit. Atque sic ista campana, et si non est prima de illatis in Hercegovinam, post quatuor captivitatis saecula, de consecratis tamen prima est. Parvum actuale oppidum *Župan jac* antiquae Delminii Civitatis locum occupare, et si signa minus certa occurrant, ego sane inficias non ibo: ast ipsum oppidum esse illam *parvam urbem*, a Scipione Nassica factam, post magnae eversionem urbis, nullatenus assentiri possum. Etenim praeter quod apud Farlati, ex

relatione ultimi Duvnensis Episcopi legam; hunc vel ideo sua patitum sede non fuisse, quod in Duvno veniens neque domos, neque gentem invenisset: est etiam cuique perspectum, actuales oppidanas domunculas recentioris aetatis opus esse.

Quod vero nomen *Županjac* attinet, a sede *magni Župan*, a quibusdam deductum, tali opinioni non contradicam; utpote non improbabili tempore Illyricae dominationis. Qui etiam a nobili Familia *Županović* Županjac deductum vellet, mea pace id faciat.

Županjac oppidum in amoena parte plani jacet, intra boream et zephyrum, media hora suam extendens longitudinem; quadrantem autem horae latitudinem. Turcas, Zingaros, Schismaticos, et Catholicos habitatores Županjac habet. Usque mox elapsum annum in Županjac *Mudir* atque *Kadi* residebant. Turcae ibidem habent moscheas duas, sacerdos quoque graeco-schismaticus suam ecclesiam, cum residentia, et schola pro utroque sexu. A Županjac ad septentrionem sunt rudera magnae arcis; locusque cum fonte, ubi ecclesiam S. Joannis fuisse, tradunt, traditionemque etiam turcae confirmant, qui omni anno recurrente Festo S. Joannis Baptistae, nondum orto sole, ceu pro medicinalibus ablutionibus ad fontem convolant. Item intra zephyrum et boream alia etiam magna rudera jacent, S. Marci sub nomine: ubi quotannis camporum benedictio fieri consuevit die S. Marco dicata.

Istis a ruderibus ad austrum semi alterae horae tractu, agger, aut moeniorum fundamenta continuatim sternuntur; et idipsum ex altera ad austrum parte, ad semi horam observare est, usque ad collis summitatem, superantem *Ostrožac;* ubi et antiquae viae residua cernuntur; multaeque antiquitatis res reperiuntur. Ad eurum infra oppidum est antiquum magnatum coemeterium, dictum *Latinum:* hocve specialitatis habere videtur; quod non *graecum*, uti communiter similia sepulchra, sed latinum dicatur.

Županjac favet: Šnica in *Stržaj* effuens, et *Oštrožac* a borea supra Županiae fontem habens, ex ibidem ferme obturato lacu a Regina Tauta; quae sic dicitur duynense planum ab inundationibus liberavisse. Ad ostium Oštrožac fontis est magnum saxum quadratum; quo dimoto aestivis temporibus, major aquae copia scaturire solet: timent autem incolae penitus revolvere lapidem, ne nimia aquarum copia planum occupare possit. Est demum traditio aquas Oštrožac per ductus toti antiquae civitati necessitatibus occurisse. Verum praeter dictas aquas, Županjac fruitur etiam aquis *Blažuj*, multisque aliis localibus fonticulis, optimae qualitatis. Est demum *Župunjac* sat vigorosae mercationis locus.

Mokronoge, ad profluentem Šnica, insignem quoque fontem *Vučac* habens. Sed quondam castella defensioni loci erant; Livno versus *tria*, ad Šnicam autem alia *tria*. Hic penes Šnica in rupibus ferrei circuli confixi cernuntur: qui adligandis navibus alioquin deserviebant.

Eminovoselo fontem insignem = aquam puellae, Divojačka voda, possidet; tumque magnificam turrim, nondum dejectam, *Jankova* kula dictam: est vel ideo probabile istam turrim Stanislai Janković fuisse.

Emin Familia Catholica vicinias pagi omnes possidebat, quum turca Hercegovinam subjugaret. Verum pater familias veritus, ne sibi, juxta turcicum morem diriperentur bona, *Kadi* quodam usus est, ut a Sultano *Firmano* obtento, *Emin* possessiones incolumes manerent sibi.

Kadi, ex tonsione capillorum patrinus, spondet Emin amico patrino, dum Constantinopoli rediret, optatum adlaturum Ferman; prout etiam attulit: sed *quale?* immediate ab ejus perlectione Emin suspendio enecandi; bona vero ejus omnia ad fiscum transferendi: quod et executus est. Emin rebellionis insimulato nota. Sic perit, qui turcae credit!

In Eminovo selo, multis cum incisionibus, multa existunt nobilium sepulchra, locusque ab ecclesia dictus *Crkvine*. Hinc ad *boream* est mons *Buhovača*, a pagensibus de *Buhovo*; quibus quondam Sultanus firmani vigore dictum montem in perpetuum praemii gratia dederat.

Verum cum ab immemorabili, *Buhovčani* pro proprii gregis aestivis pascuis dicto potirentur monte; serius contigit, ut ipsis erriperetur, contributionibus pascuationis adnexis.

Blazuj pagus, tumque superius recordatum flumen inde scaturiens: duo habebat fortalitia; et magnatum sepulchra multa habet.

Vukovine, catholicum coemeterium: item antiqua plurima sepulchra; in quibus multi armati equites comparent; cervi, capreae, scuta, nimphae; et similia. Hic loci magna ecclesia fuit honoribus Divi Hieronymi aedificata. In Šaica infra fluente, extat pulcher lapideus pons.

Supra hunc ad parvam distantiam locum in festo graeco-schismaticorum Petri, atque Assumptionis M. V. famosae nundinae fieri solent; concurrentibus multis undique millibus hominum: quae nundinae si in oppidum transfererentur, magno sane suo id fieret emolumento. *Vučkovine* denominatae sunt a praenobili familia *Nemanović*, cui natus fuerat filius *Vučko*: (lupus) ab isto autem prognati Vučkovići dicti fuerunt. Anno 1506. Vučkovići plures in Davno erant; cumque ultra turcicum jugum ferre non possent, in varia sub Venetae Reipublicae loca confugerunt: tumque venetarum militarium copiarum primis adscripti ducibus, erga turcas vere fuerunt lupi Vučkovići, ultra quam in *quindecim* conflictibus illos strenue debellando.

Lug pagus, ecclesiae *trium regum* rudera habens; item unius magnae arcis atque perpulchra plurima nobilium, sepulchra multiformibus incisionibus imaginum, ac ornamentorum decorata.

Kuk, unicam quondam habebat arcem.

Sarajlije; plura habet nobilium singularia sepulchra, cum imaginibus, quarum nec a procul est capere sensum: arces quoque quatuor erant aliquando hunc defendentes locum. Habet fontem hiemalem, qui pisces, bonae qualitatis, in immensa copia efferre consuevit.

Letka, non nisi duo nobilium habet sepulchra, sed vere magnificae nobilitatis digna. Supra pagum duorum rudera arcium extant, cum reliquiis antiqui Delminii viae. Hunc inter pagum ac Sarajlije, est pulcher ponticulus a Catholico Marco Baćak aedificatus.

Vedašić, de pulchrioribus pagis: duarum arcium praesidio quondam gaudebat; et aliquot magnatum sepulchra nobilissima habet. Hoc in pago 17. retro annis quidam pagensis anulum unum ex mundissimo auro, et pretiosis lapillis invenit, et a quodam dalmata, miseram exsolutionem *trium lirarum* austriacarum accepit; *dalmata* autem pro eodem divendito anulo, neque *bis* mille florenis argenti contentus fuit.

Oplećani, tres magnas habebat arces; ecclesiam quoque, et multitudinem nobilium ibidem sepulchrorum.

Serdjani, *sex* magnificarum arcium rudera habet; plurium item aedificiorum veterorum. Ferunt, quod ab hoc pago ad *Lib* usque, antiqui Dalminii moenia essent.

Rašťani, tam supra, quam infra magnarum arcium ruinis veluti obruitur. Ad inferiorem pagi partem putant magnum fuisse palatium Officiorum civilium, atque criminalium: quodque palatii istius continuatio usque ad Mandino selo pertingeret. Hic fuisse ecclesiam S. Nicolai, certum est. Nuper enim annorum in hujus ecclesiae ruderibus schismatici sigillum invenerunt, cum in medio Sancti Nicolai imagine, atque hac, cyrillicis litteris exarata, inscriptione: = Pečot Svetog Nikole = Schismatici hujus sigilli se legitimos haeredes aestimantes, in ecclesia Nicolai nunini aedificata, reperto illo utaulur sigillo; jure alioquin non aequo. In hoc quoque pago plurium nobilium sepulchra, multiformibus incisionibus insignita reperiuntur.

Est omnium in Duvno traditio: quod irruentibus turcis nemo Christianorum in Duvno manserit; quodque eorumdem restitutio, post tres emigrationis annos, a franciscanis peracta fuerit.

In colle Vran = baba, (nigra = vetula) sunt quaedam magna sepulchra, in quorum uno sunt plures agni, atque haedi sculpti. Istius facti extraordinarii traditionalis explicatio sequens est. = Erat quaedam vetula pecuaria famosissima, dives, atque superba, quae suos numerosos greges, signanter in monticulo indicato pascebat: cumque jam in Februario sui agni, haedique bene succrevissent, tempestas tamen immineret nivis, et grandinis; audacter ei insultans vetula edixit = suorum agnorum, haedorumque jam dura cornua, cujuscumque tempestatis rigorem superare posse = Verum horibilissimam tempestatem, tantum frigus subsecutum est, ut non modo totus vetulae grex periret, quin et ipsa vetula glacie constricta interiit.

Opportune itaque ejus in sepulchrali lapide agni, haedique excissi sunt; atque locus proclamatus est = Vran = baba. = Residentialis domus Županjac = Stipanjići = Ošanica = Podgaj = Kolo = a meridie, et occidente habet; reliquos autem pagos a parte aquilonari. Conterminat vero Parochia ista cum Seonica ab euro: cum Buskoblato = Grabovica ab austro: a zephyro cum Šuica, et a borea cum Rama.

STATUS ANIMARUM

PAROCHIAE ŽUPANJAC.

V. P. Joannes Bagarić Parochus.

	PAGI	Domus	Animae	Dist. hor.
FILIALES	Županjac Res.	72	164	
	Kolo	23	190	2|2
	Podgaj	17	112	1
	Jošanica	4	15	3|4
	Stipanići	48	365	3|4
	Blažuj	16	76	1|3
	Eminovo polje	14	84	2|2
	Mokronoge	17	82	1
	Lug = kuk	8	81	1
	Sarajlije	25	254	—
	Sargiani	5	52	1 4|4
	Oplećani	6	25	—
	Vedasić	24	184	1 4|4
	Letka	42	144	1
	Vučipolje	2	12	1 4|2
	15	293	1939	12

Longitudo hujus Parochiae est horarum duarum cum dimidio; latitudo autem duarum horar.

Decem habet catholica coemeteria, ferme omnia sine sepibus. In Oppido cohabitant turcae, zingari, atque schismatici: in pagis quoque turcae et schismatici; sunt circiter in tota Parochia domus turcicae . 120
Schimaticae 240
Zingaricae 30

XII.

CAPELLANIA LOCALIS ŠUICA SANCTI ANTONII PATAVINI

Avulsa a sua matre Župan jac 1864: a quo tempore etiam protocolla possidet. Pro emptione fundi hujus domus, ex collectis alibi factis 154. floreni impensi sunt: domus vero conferrente populo, cura Patris Knežević, atque Paschalis Radoš, aedificata est; quatuor habens cellas, inter de ligno muros.

Conterminat ab oriente cum Parochia Rama, a meridie cum Župan jac = cum Livno = Vidoši, ab occasu: et cum Kupres ab aquilone.

A domo Capellani ad austrum, sunt rudera insignissimae arcis = Stržaj = dictae etiam = Ungarac grad =.

Ex eo quod Divus Hieronymus, Stridonii in Confinibus Panoniae ac Dalmatiae se natum fuisse scribat; plures opinantur, Stržaj mox dictum, reapse locum natalem fuisse praeclari Ecclesiae Doctoris Hieronymi. Hujusmodi opinamento, nihil habeo solidi quod objiciam; habeo potius ut adhaeream: nomen enim antiquae civitatis Stržaj a Stridonio haud nimis dissonare videtur: confinia autem illac, per montes, Panoniam, interque Dalmatiam fuisse, Historici omnes nos docent: igitur si non certum, probabilissimum est, accurate in Stržaj Hieronymum lucis coepisse usuram.

Stržaj in Šuica, antiqua civitas, de principaliоribus in Illyrio; quam, ante turcarum adventum traditio adserit, suum habuisse principem, et quadraginta millia habitantium. De ejus fortalitio, et aliis, recole superius dicta. Penes istam localem, licet splendidam de Stržaj traditionem, ego Divi Hieronymi, in Catalogo, verbis innixus, vix crederem Stržaj unquam nobili

oppido aliquid majus fuisse: etenim si quando tam magna fuisset civitas, quî vis Hieronymum istud splendoris suae originis non modo non notavisse; quin et *oppidanae* addixisse humiliationi! Quid parro ista exuberans traditio pro se adferet, si vel locum ipsum magnae ineptum civitati fuisse observaverimus?

Major itaque tum nobis, tumque Hieronymo accederet honor, si cum eodem fassi fuerimus, illum in oppido licet parvo Stržaj, magnum tamen ecclesiae Doctorem prodivisse. Ceterum Stržaj, antequam a turcis occuparetur, vel ipso Hieronymo vivente, multo pridem a Gotis demolitum fuisse, ejusdem Hieronymi testimonio indubiam adhibere fidem, sanae rationis debitum est. Et mehercle qui vagas vulgi traditiones indubiae Hieronymi narrationi anteferret, ipse se decipi studio quaereret.

Ungarac grad, etiam historico non caret fundamento: Hungarorum scilicet dominationis his in locis, et in *Stržaj* singularis arcis reaedificationis. De sub hujus famigeratae arcis pedibus, poetico (ut ita dicam) ex antro flumen *Šuica* profluit; ibidemque molendinis, tque machinis ad seccandos de arboribus asseres, egregie deservit: tum etiam bonos porrigit pisces. Mons *Malovan*, a media nocte assidens, abietum, et fagorum proceribus arboribus dives est. Planities in Šuica parva est, trium, nempe, quadrantum longitudinis, duorum vero latitudinis; ast pulchritudine, et faecunditate, parvitatem extensionis egregie supplet; in frumentorum, atque excellentis foeni abundantissimis productionibus. Planities ista quasi per medium a via regia trajicitur: suntque ibidem viatorum necessitatibus *Sex* diversoria, *Han*.

De antiquis in Šuica ecclesiis, nihil ferme accepimus traditum: Sepulchra autem magnatum habet in diversis locis: sed unum solum, in plano magnificum; dicitur esse Mariani, ex sorore filii, Michaelis Tomić, famosissimi turcarum insectatoris; comite etiam Mariano.

STATUS ANIMARUM

CAPELLANIAE ŠUICA.

V. P. Paschalis Radoš Cap. Loc.

	PAGI	Domus	Animae	Dist. hor.
FILIALES	Šuica M.	28	250	0
	Bogdašić	14	108	4|2
	Malovan	3	28	3
	Rilić	1	18	3
	Šarampov	30	221	4|4
	Baljći	3	23	2|2
	Galićić	7	125	4|4
	7	86	773	8

Longitudo hujus Capellaniae est horarum trium; unius vero latitudo. Coemeteria catholicorum 7; de quibus tria tantum sepes, et sacella habent.

Turcarum domus intra fines hujus Capellaniae circiter sunt 15. Schismaticorum 13.

XIII.

PAROCHIA GRABOVICA

IN BUŠKO BLATO

SANCTISSIMAE ASSUMPTIONIS.

Haec Capellania Parochiae *Vidoši* partem faciebat usque ad annum 1828: a quo tempore etiam formarum libros habet. Ab initio domus Capellani in eodem Pago Grabovica sub *gomila* erat: actualis autem (ligneis muris constans) tum cisterna, atque pro vinocellariis fornix, populo auxilium dante, a P. Joanne Iveks constructa fuit. Habet sibi novitus adjunctam ecclesiam supra fornicem, longam brachia 27, latam, 12, quae populi succursu, ac Patr. Thomae Jurić solertia aedificata est.

Grabovica ad suos pedes habet planitiem, tam pulchram et magnificam, ut consimilem vix ullibi invenias: cujus protensio usque in *Kraina* pertingit. Frumentis, et maxime foeno abundat. Planities laudata, et si continua usque Kraina, in diversis tamen locis diversas quoque nomenclationes recipit; sub Grabovica autem *Buško blato* vocatur. Hanc perhibent, planitiei partem lacum fuisse perpetuum, quousque regina quaedam magnum non curavisset aggerem fieri, a media nocte ad meridiem, tribus continuis horis. Septem brachia latitudinis agger habet, — Kraljičina prispa — (reginae agger) prohibetque de sub Livno aquis in *Buško blato* ingressum. In toto magno plano vel unum exiguum colliculum frustra desiderares. Ejus inclinatio est ab occasu, ac media nocte, meridiem versus; verum admodum levis; atque ideo saepius aliqua pars aquarum in plano etiam aestivo tempore persistit. Praeter circumstantes monticulos, torrens vehementissimus *Ričina*, de Duvno aquas demittens, *Buško blato*

maxime replet. Anno 1847. *Buško blato* hiemali tempore redundabat aquis, cumque superveniente nimio frigore congelavissent, geluque nivibus conspergeretur nos ibamus, etiam incquitando, de una ad aliam oppositam partem, per medium, ceu parvi maris.

Prisoje, *in Maljevine*, rudera extant ecclesiae ss.mae Assumptionis: et supra Grabovica S. Marci Ev. Kazaginac ad 50 brachia quaedam magnifica extenduntur rudera, dicta vulgo *Han*; sub quibus ruderibus sunt continui fornices, supra basque plurima plebis sepulchra.

In *Grabovica* penes aquas *Mukižnica* arcis rudera: item in *Korita*; et demum in *Renjići*, extant. Hoc in ultimo pago etiam multa existunt nobilia sepulchra; et in quibusdam incisiones manifestant, paranimphos ibidem cecidisse, occasione traductionis sponsae. *Korita* atque *Prisoje* nobilium numerant sepulchra; et in hoc postremo est locus ruderum turcicae moschaee. Catholicum coemeterium in Korita vocatur *Nakića*, ob nobilem virum Nakić, cujus ibidem distinguitur sepulchrum.

In Grabovicensibus finibus, ad pagum *Brišnik gornji*, est vallis plani fundi areae instar, exactissime rotunda, undique ab intus planis specubus, ceu complanato muro, ad decem altitudinis brachia circumvallata; ita ut qui deorsum esset, sine scala minime rerum ascendere posset. Istam in vallem, nostra aetate nequissimus turca Ponjavić, latronum caput, viatores et mortuos, et vivos projiciebat: uti etiam nunc eorum per vallem dispersa ossa testantur. Hinc ad parvam orientalem distantiam, est unum insigne *Antrum*, (Grabovička pećina) ad triginta altitudinis brachia habens; vacuitatis vero plusquam pro 3000 capiendarum avium. Silva etiam immensa calcarium stilicidiorum, desuper pendentium haud parum est stupenda.

Conterminat Grabovica Parochia ab ortu cum Raškopolje; cum Studenci a meridie: ab occidente cum

Livno: et cum Županjac a septentrione. Pagus Dobrić ad ortum est a matrice: Korita = Bukova gora = Kazaginac = Renjići = Raševljka = ad meridiem: Liskovača ad occidentem: Prisoje = Podprivala = Vrilo ad boream.

STATUS ANIMARUM
PAROCHIAE GRABOVICA.

V. P. Thomas Jurić Parochus.

	Dom.	Anim	hor.
Grabovica Mal.	31	242	
Dobrići	33	265	113
Korita	13	138	1|3
Bukova gora	12	130	1
Kazaginac	12	129	2
Renići	8	72	1 1|3
Raševljka	11	86	1 1|3
Liškovača	8	91	2
Prisaje	57	489	1
Pod privala	10	58	1 1|3
Vrilo	19	160	1 2|2
11	214	1882	13

Longitudo hujus Parochiae, a Vrilo, in Kazaginac, est horarum trium, cum dimidio: latitudo, a Grabovica in Liskovaca, horarum duarum.

Coemeteria Catholica septa, suaque habentia sacella, sunt *quinque*. Nullam turcicam habemus familiam fixam in hac Parochia: Schismaticas veor 5.

XIV.

PAROCHIA ROŠKOPOLJE

S. JOANNIS BAPTISTAE.

Est de antiquissimis in Hercegovina parochiis : ast ob combustionem antiquae domus, protocolla non habet nisi ab anno 1773. Haec Parochia, (quemadmodum protocolla testantur) insignis religiosae virtutis habuit Parochum P. *Simonem Pilipović* a *Seona*, districtus *Gradačka* in Bosnia.

Is ante annum 1770, in conventu Franciscanico *Sutinska*, in Bosna, Seraphicam Religionem professus; studiisque praelaudabiliter in Italia absolutis; *tres* de viginti annos, (Litterae Circulares Ad. R. Patris Augustini a Varcš, Ministri Provincialis Bosnae Argentinae: diei 6 Septembris 1802) divino ardens zelo, in Missione postquam serviisset; identidem, de superiorum venia in Italiam se contulit, vitam cum Christo absconditam ducere cupiens, anno 1778. in Recollectionis Conventum S. Mariae Magdalenae *Ripatrasani* convolavit: in quo quum omnibus singulari splendore virtutum, viginti continuis annis praeluceret, die 9 Maji 1802 sanctorum opetiit mortem, in eodem asceterio. (Litterae P. Guardiani *Loci*, Egidii a Colle S. Viti, ad P. Provincialem Bosniae 1802). Litterae nunc citatae, utpote, tot annorum testimonio innixae, quaeque ultimorum P. Simonis annorum vitae seriem continent, omni exceptione majores sunt: ac proinde nihil mirum, si dicti Patris a Seona Beatificationis Processus jam agi coepit.

Septuagesimo anno vitae suae, Religionis autem 50 P. Simon Pilipović a Seona, obiit: quem Deus faciat nostrum fieri protectorum in Coelis !

Roškopolje parvam habet planitiem, sed amoenam; et etiam fertilem.

*

Tres habet egregiae aquae fontes = *Lepuv*, = *Močila*, *Vranjače*. Ab ortu mons *Zavelim*, multorum ditatus fontium capia, praeclarisque pascuis ferax, assidet.

Confinia hujus Parochiae ab oriente sunt cum Pošušje; cum Studenci a meridie; cum Aržano ab occidente; et ab aquilone Seonica, cum Buškoblato. Actualis domus, solida, aedificata fuit circa annum 1828 · ab Admodum Rendo: Dno: Thaddaeo Čalić. Duas ecclesiolas haec Parochia habet; in Roškopolje unam longam 16. brachia, latam 8. alteram in pago *Vinica:* utramque anno 1858, populo adjutore, commendabilis sollicitudo aedificavit P. Petri Kordić.

Penes illam Roškopolje etiam campana occurrit; procurata a laudato, eodem anno: quae licet magna non sit, est quidem *prima* de restitutis in Hercegovinam ; tumque temporis magnam videbatur *turcis* molestiam sua pulsatione causare . . . . . ,

Prope montem Zavelim antiqua erat ecclesia S. Joannis — et ab hac ad meridiem arx eminebat. Sub pago vero *Hambar* moscheae rudera existunt, ubi perhibent prius S. Eliae ecclesiam fuisse. Hic prope etiam duae fuerant arces; una de iis *Mošnjača* dicta.

Vinica, dictam novam ecclesiam habet, Nativitatis B. M. V. longam 17 brachia; latam 8. fontem insignem — Vlašića česma — et versus Aržano antrum, omnino bonis provisum aquis. possidet Sepulchra singularia in hac Parochia reperiri non mihi constat. Hambar ac Radoši sunt ad orientem pagi: Krnjin, ac Vinica ad austrum :- alii autem ad boream.

STATUS ANIMARUM
PAROCHIAE RAŠKOPOLJE.

V. P. Stephanus Naletilić Parochus.

PAGI	Domus	Anim.	Dist.
Raškopolje M.	30	369	0
Hambar	19	168	1/4
Radoši	4	42	1/2
Vojkovići	23	191	1
Zaljuće	8	72	1/2
Krnjin	8	62	1/4
Vinica	90	795	3
7	182	1699	7

Longitudo Parochiae hor. 4: latitudo autem hor. 1. Coemeteria Catholica, septa, suasque habentia capellas sunt tria. Turcarum familia nulla est: Schismaticorum vero sola 1.

XV.
PAROCHIA POŠUŠJE
IMMACULATAE CONCEPTIONIS B. M. VIRGINIS.

Etsi determinare non valeamus praecisum tempus; Parochiam tamen Pošušje de antiquioribus esse, certo nobis traditum est. Priscos hujus Parochiae Parochos,

diutius in abditis silvis supra *Batin* habitavisse, idipsum rudera, tumque Cisterna, dicta *Fratruum*, testificantur. Postea vero miseram domunculam stramine tectam in *Osoje* Parochos habuisse, recens recordatio est. Domus porro, solida, duobus constans planis, in qua actu Parochi morantur, in Jukića mahla, anno 1822: aedificata fuit a P. Hieronymo Maroević; populo sibi egregiam operam praebente. Protocolla existentia in hac domo, sunt ab anno 1736.

Pošušje, (dissicatum) multa, et consueta exhibet signa, quod quondam magnis innundationibus pateret. Et reipsa; nisi *Živcus quartus*, supra *Vîr* ad *Ričice*, rupes discindi curavisset, etiamnum Pošušje magna ex parte sub aquis esset. Planities Pošušje quatuor horas, cum dimidio longitudine durat; unam vero horam latitudine: et ab ortu ad occasum ferme insensibilem in clinationem habet. Topala, potius = Topila (facilis successu, principalis est torrens planitiem totam, ab una ad aliam longitudinalem extremitatem, fere per medium frequenter irrigans. Brina, ac Ričina, etiam torrentes sunt; ex borealibus monticulis, ad planum non sine notabili noxa, praecipitantes. A colle orientali *Vranić*, per continuam jubam *Radovan* collis, planities Pošušje ab aquilone ad *Žavelim* usque cingitur: a meridie autem depresso a colle *Gorička strana* septum est.

Planum Pošušje, multiformibus colliculis, ac silvulis donatum, valde amoenum se exhibet: ast ob fluminum irriguorum carentiam, incertae faecunditatis est. Fontes quidem plures habet; sed accedente siccitate protracta, minus sufficientes. Ubique sub alveo Topala, ad exiguam profunditatem est habere aquam vivam; et habitatores aliqui vix tandem sapere coeperunt, effossis hinc inde puteis, aestivis necessitatibus.

De antiquis in Pošušje ecclesiis *tres* tantum certo commemorantur: Gradac, ignoti titularis, = Rastovača = *Crkvina* S. Antonii Abbatis = Ričina = Beatae

Mariae Virginis = Assumptae. In *Gradac* ecclesiae campanas ferunt circa 80. annos pridem inventas, schismaticis sub Imoski venditas occulte fuisse. Ibidem supra ecclesiae locum praemagnificae arcis rudera copiosissima extant; et lapides elegantis scissionis. Numismata, arma, et alia plura antiqua, hic loci saepius eruuntur.

Tria in Gradac sunt nobilium magna, ac singulariter magnifica coemeteria.

Batin (locum internum significans, lingua arabica) famosum suo de nomine puteum habet, ad viginti cubitorum profunditatis, excisum ferme ex integro, in mollis lapidis visceribus. Potentum sepulchra duobus in locis numerat.

In *Osoje* ad antiquae domus Parochi locum, *cerasa*, *prunaque* non ignolibia procreantur, a Religiosis alioquin ibidem implantatae arbores: quod est firmissimo argumento; etiam in aliis de Pošušje locis idipsum fieri posse, dummodo incolae laboriosorum Patrum vestigia praemerent. In hoc argumento etiam ultro confirmamur; in Čitluk, ad torrentem Ričina, si etiam num antioquae vineae cespites observare placuerit: quin et contiguus pagus *Vinjani* (vina producens) an putas quod de procreatione vini, minus recte vocatur?

Prope locum antiquae ecclesiae, et praecise ad torrentis ripam, sunt aliquot nobilium, vere nobilia mausolea: et ad parvam borealem distantiam, in medio regiae viae, est perennis fons, dictus -- Česma -- cujus aquae, laudabili opera P. Eliae Skoko, ad unam scaturiginem compositae sunt. *Vir*, *gurges*: et dum innundaretur Pošušje, vere *gurges* debuit esse) singularis faecunditatis pagus: pluribus in locis nobilium sepulchra, rarae magnificentiae habens: ac in situ -- Glavica -- arcis praegrandis rudera copiosissima, cum quibusdam adhuc integris, arcubus videns admiratur. Sunt hic etiam turcarum moscheae rudera, aliquotque eorumdem ignobilia sepulchra.

Zagorje (Postsilvalis locus) faecunditate commendabilis: duo antiqua fortalitia habebat; in quorum ruderibus antiquaria frequentius occurrunt.

Jukića mahla, in colle *Radovan*, magna arx, multaque civilia aedificia locum obtinebant.

Raštovača (quercinetum) quinque in locis splendidae magnificentiae nobilium sepulchra recenset: et in *Ivovik* fortalitium, in rudus effectum. In *Sobač*, ac *Staropolje* nobilium sepulchra, hocve in postremo collossalis rudera arcis; in qua antiquae monetae, anuli, armaque subinde adinveniuntur.

Vučipolje (campus lupi) *in Musliića klanac*, est fortalitium in ruderibus; duoque antiqua nobilium coemeteria; nec non carbones fossiles, binis in locis. In *studena* vrila (fontes frigidi) reliquiae extant antiquae laterum *Fabricae*.

Conterminat Parochia haec ab oriente cum Širokibrig = cum Gorica = Medvidovići = a meridie; cum Ričice ab occasu; et cum Rakitno ac Raškopolje, et Seonica, a media nocte.

Quoad pagos, Residentia sic se habet: ad orientem Rastovaća, = Broćanacque adstant: ad meridionalem directionem = Gradac — Batin = Osoje: = Čitluk = Vir = Zagorje occidentem capiunt: Tribistovo = Sobač, ab aquilone adstant. In Pošušje, praeter singularem diligentiam P. Eliae Skoko Parochi, quoad sacram tum domi, tumque in singulis pagis suppellectilem; is etiam anno mox elapso, totam domus possessionem solido circumcinxit muro; brachiorum--1600. Ibi quoque materialia, pro nova proxime struenda ecclesia coepta sunt praeparari: *pridem* a P. Elia Skoko facta est cisterna ibidem.

STATUS ANIMARUM

PAROCHIAE POŠUŠJE.

R. P. Philippus Čutura Discretus Custodiae, Parochus

R. P. Elias Zelenika, ex Discretus Custodiae, Normalium Professor
V. P. Georgius Jurić Socius Parochi.

FILIALES

PAGI	Domus	Anim.	Dist.
Jukića mahla Res.	46	301	0
Raštovača	88	624	1
Bročanac	56	537	2
Gradac	70	467	3
Batin	35	354	1
Osoje	42	322	2|2
Čitluk	52	364	1|2
Vinjani	50	371	1
Vir	60	406	3
Zagorje	35	220	3
10	554	3966	15

Catholicorum Coemeteria, in hac Parochia, septa, suumque habentia sacellum sunt 10: et Religio est tantum Catholica.

Longa Parochia est a Zagorje in Gradac horas 7: lata a Residentia in Batin horam 1.

XVI.

PAROCHIA GORICA

S. Stephani Protomart:

Sub titulo capellaniae Localis avulsa a sua Matrice Pošušje 1831: a quo tempore etiam libros matriculares habet. Angustus fundus pro hac domo parochiali datus

fuit a Catholica Familia Krnjić: domuncula autem paleis tecta, et muro minime cementato, aedificata fuit a P. Stephano Karlović, de Kreševo. Dictam domum ruinam minantem, auctualis deserens Parochus, ad ecclesiam in Confraternitatis parva domo habitans, posibilitatem expectat, ut ipsi conveniens extruatur domus.

Gorica mitissimo gaudens climate, est ad apricas extremitates magnae planitie; quae a Proložac usque *Baran*, per *sex* horas longitudinis; ad semialteram autem latitudinis horam protenditur· Habet porro iste magnus campus tum a naturali pinguedine terrae, tumque ab aquis de hieme innundantibus, feracitatem grandem; majorem quoque habiturus, ubi flumine *Vrljika* (alias Radava) circumducto aestivis irrigationibus donaretur Duos lacus, *Proložko jezero*, ac *krenica* praelaudatum habet planum: flumen unicum *Vrljka:* fontes autem plures, hinc inde consitos: quae omnia simul supta, planum Gorica amoenissimum reddunt.

Quatuor pagos habet Parochia Gorica; unum suo de nomine ad occidenem = Sovići = atque = Grude, ad ortum: et Dubrava = ad meridiem. — Gorica = Sovići = Grude = sub continuato colle *strana*, ad borealem plani extremitatem sternuntur: *Dubrava* (nemus) est in medio plani, in loco ubi, etiam mea memoria, summae celsitudinis, ac grossitici silvae erant: nunc autem, ob indiscretissimas excissiones, tumque succensiones, nihil de silvis est; quae aeconomica ad ministratae manu, medietati missionis nostrae sufficere patuissent. Nil igitur mirum, si Parochia Gorica summa lignorum penuria conficitur; et etiam ex terreno Dubrava, procreandis frugibus ineptissimo, si minus excipit frumenti, pariter mirum non est: actiones enim non bonas, alioquin sequitur poena.

Conterminat porro Gorica: ab ortu cum Grude, ad Ružići pertinens = a meridie etiam cum *Ružiči*, atque *Runovići:* ab occasu cum *Medvidovići:* et ab aquilone cum Pošušje.

Gorica (silvula) arcis rudera habet: et in antiquo coemeterio penes ecclesiam, plusquam bis centum magnatum sepulchra habebat: quorum magni lapides, ferme omnes, novae ibidem aedificatae ecclesiae muro inserti sunt. Ad partem borealem adjacentem coemeterio fuerat quondam magnum oppidum: in cujus ruderibus unum *balneum*, ex diversi coloris lapillis, affabre resectis (mosaico) circumstratum inveni 1856. Etiam in medio magni coemeterii, Gorica antiquae S. Stephani ecclesiae rudera diu illachrymata est; vivacissimam conservans erga sacrum locum devotionem. Ex dissitis quoque locis, ad exsolvenda pietatis vota, disjectos sacros lapides osculaturi convolabant; ruderaque circum circa genibus nudis obibant.

Loci igitur, universalis ac viva veneratio vigebat; cui politicae circumstantiae tandem faventes, anni 1856 novam S. Stephani ecclesiam incipere datum fuit. Ego ipse, qui per *triennium* hujus ecclesiae aedificationi praefui, minus vero exponere possem, quo ardore goricensis populus concurrebat, ut quocyus perfectam ecclesiam viderent.

Et quum multa strenui populi hic contexere denegetur, hoc vel unicum excipies.

Ad finem anni 1858 ecclesia in omnibus, *stratu* excepto, terminata erat. Sed tabulas lapideas nisi de *Osoje* in Pošušje; ad duas cum dimidio horas, pessimae, ac praeruptae viae, habere impossibile erat. Quid igitur? singula persona ubi genuflectat in ecclesia, lapideam tabulam procurare debebat; prout et revera procurarunt; laeti, in humeris ac dorso, tum masculi, tum feminae *centum quadraginta*, et usque *sexaginta libras* ponderis ferentes. Ex tali facto, collige, quid de aliis populi adlaborationibus concludas. Utinam vel medietatem goricensium fervoris ubique reperire fas esset, certe sub arboribus etiamnum celebrare non adigeremur. Interim antiqua ecclesia, semel, atque iterum per franciscanos reaedificata, parvula erat; puta 15. bra-

chiorum longitudinis, cum circulari capella altaris majoris, fornice armata. Nova vero ecclesia est longa 38: 18. lata: et capellam altaris, nunc angulatam, pariter sub abside habet. Decem fenestras ista habet ecclesia.

Altare unicum majus terminatum, habens quoque magnam S. Stephani statuam: item duo pro altaribus assignata loca, etiamnum perfici expectant. Huic ecclesiae 1866 (me exorante) clarissimus Dominus Joannes Francović de Flumine (Rieka) magnificas Viae Crucis immagines, Venetiis apposite expictas, generosus transmisit. Decori ecclesiae, atque vel aliquae reparationis sustentationi, etiam Confraternitatem, suos habentem articulos, vexillum atque cappas, constituere adlaboravi: ipsa vero Confraternitas proprio aere, ac fatigio, etiam domum Confraternitatis prope ecclesiam tunc temporis construxit.

Inter pauperrimum goricensem populum, si quaeras: ecclesia sat vasta, quibus mediis aedificata fuerit; primum pro responso habeas: Franciscum Josephum, Austriae Imperatorem munificentissimum, ad humiles Coaedificatoris preces 1500. submisisse Florenos: reliquam vero haud parvam summam, scias integram a multis particularibus benefactoribus porrectam fuisse: quemadmodum et pro campana; quam P. Petrus Kordić anno 1850 procuravit.

Post terminationem ecclesiae, circa eamdem, populus ipse propriis impensis, ut et ecclesiae, et suorum corporibus humatis consulerent, magnum. muro cementato, cinxerant coemeterium, quadratum; habens 600. brachia circuitus.

Expositione, pulchritudine, et collocatione, frustra alibi consimile coemeterium quereres. Prope coemeterium a meridie, sunt famosissimi Fontes *Stûble.*

Sovići in *Krstina* habebat parvam arcem: nobilium vero sepulchra pluribus in locis numerat. Sub *Vlašići*, ad puteum ex meridie, *laterum fabrica* quondam fuit; et in *Bobanova draga* plurium magnorum aedificiorum rudera existunt. Fontes *Sovićke Stûble* etiam excellunt.

STATUS ANIMARUM

PAROCHIAE GORICA

V. P. Marcus Herzeg Parochus.

FILIALES	PAGI	Domus	Animae	Dist. hor.
	Gorica Matrix	53	327	
	Sovići	131	996	2|2
	Grude	62	468	4|1
	Dubrava	9	76	1 2|1
	4	254	1867	7

Longitudo hujus Parochiae ex Gorica in Grude *Cerre*, est horarum 3: cum dimidio: latitudo autem a Sovići in Dubrava horae unius. Coemeteria Catholica septa, et habentia capellas, excepta Gorica, sunt 3. In hac Parochia Schismatici desunt; turcarum vero familiae habitantes sunt 2.

PAROCHIA RUŽICI.

S. JOANNIS BAPTISTAE.

Ružići Parochiam, de antiquissimis esse in Hercegovina, tum historiae fragmenta, tumque traditio docent: sed quoad protocolla ejusdem, etiam hic nefasto subdimur casui, scilicet, infra annum 1778: matriculares non habendi. Praeter actualem in Ružići commorationem Parochorum; in tribus aliis Parochiae locis eosdem, ubi plus, ubi minus habitavisse, constans traditio est: scilicet, in aspero, et abdito colle *Malić*; (in quo cister-

nam de suo nomine reliquerunt) in *Police*, et in *Drinovci*. Verum de Police ferunt, non solum fuisse Parochi domum, sed etiam parvum Franciscanorum Conventum, dictum hodie quoque locum = Fratarski Manastir = fratruum Monasterium. Quoad *Drinovci* in collis extremitate ad planum, sacerdotalis domus, tumque ecclesia S. Lucae perhibentur fuisse. Multa ibidem solidorum aedificiorum capiosa extant rudera: inter quae in fornice quodam, medio retro saeculo, incola quidam, in solida cista, totum sacrum sacerdotalem apparatum detegens, occulte in Imoski, cuidam sacculari, levissimo vendidit pretio. Verum venditor ille, tumque sua familia, postquam continuis partialibus flagellis multos per annos exagitaretur, opinatus de *sacrilegio* id fieri, P. *Marianum Miletić*, tunc temporis Parochum, consuluit; a quo, quum plura sacra pro defunctis solvendi honus suscepisset, et exequeretur; flagella quoque in illa familia desierant, ad tempus: attamen de illa familia Herkapić hodie nullus est. Antiquae domus in Ružići (etiam num pro culina deserviens) muros quidem cum cemento habet, ast tectum ex stramine: actualis solida domus, anno 1836. a P. Bonaventura Kraljević aedificata fuit: est ad duos tractus: et interne, anno 1854 a P. Philippo Ćorić laudabilissimo modo disposita fuit; cui idem etiam *vineam* tum novitus aquisivit. Est domi nova cisterna, solertia P. Andreae Šaravanja 1858. aedificata: Stabulum quoque ac faenile magnum et solidum, 1859 P. Petri Bakula cura consurrexit: horreum autem a P. Šaravanja jam coeptum, P. Philippus Čutura 1864. solida structione complevit.

Quod vero positionem, non solum pagi Ružiči, sed omnium etiam aliorum Parochiam hanc constituentes spectat, valde aspera loca occupant: atque ideo de amoenitate hujus Parochiae, nihil fere est quod referam: ast faecunditate, signanter in tabachi procreatione, famosisima est inter omnes.

Drinovci tribus in locis fortalitiorum rudera habet; in pluribus autem magnatum sepulchra.

Adstat *Lacui Krenica*, qui singularibus piscibus abundantissimus est : tanto enim adipis ejus pisces continent, ut comodissime et torreri et assari possunt sola sua pinguedine praeconditi. Aliquando contingit, hoc in lacu magna ceu tonitrua fieri ; postque protractum obscurum mugitum, piscium mortuorum tantam multitudinem innatare, ut revera horreat homo : quod facile explicatu haud videtur ; quidquid de vulcanicis exhalationibus fiat.

Hoc in pago, propter multas rationes, anno 1865. ex *collectis* fundus emptus est, florenis 77 futurae ibidem Capellani Localis domui aedificandae deserviturus.

Blaževići, arcis rudera, atque multa, ac magnifica nobilium sepulchra numerat.

Dragićina, duas quondam magnificas arces habebat; S. Marci ecclesiam : sepulchra autem potentum plura recenset.

Tihaljina, flumen de nomine habens, item *Jakšenica*, ac *Nezdravica*, unum insigne habebat fortalitium ; ecclesiam S. Eliae Prophetae (cujus etiam hodie muri sat eminent;) multoque magnifica magnatum admirantur sepulchra : item reliquias antiquae Romanorum viae, quae Naronam ducebat. In Tihaljina adsunt quidem multa molendina majoris ponderis ; ast stante aquarum copia, et loci opportunitate, plurimae ibidem perutiles macchinae sagaces condere possent.

Supra fontem Tihaljina, versus *Ploci*, est magnum, atque famosum antrum, facilis accessus ; quod plura millia ovium tegere posset. Ferri metalla, et carbonum fossilium Tihaljina possidet; item pro apibus singulare pabulum.

Ploci (solearum locus) lapideas tabulas excellentes domibus tegendis porrigit. Sub hoc pago ad fundum magni plani est principalis aquarum vorago, *Jama*: a nostratibus, ac austriacis, aliquot retro annis, ampliori haustu donata; verum, nondum sufficienti ; ut tempestive campus ab aquis liberetur.

In Ružići et *Vlake* plures horrendae voragines dantur: quae quidem depraessis in planitie Gorica aquis, aquas enormiter absumunt; ast elevatis in plano aquis, ex dictis voraginibus etiam cum impetu regurgitare solent. Singulares sunt in Ružici *specus Kamenice;* qui aut nulla, aut parva adhibita opera, pro puteis ac cisternis egregie deserviunt. Egregiam pro muro arenam fossilem Ružići offert: item ferri metalla.

Pagi hanc Parochiam constituentes sic se habent, quoad Residentiam, sat bene meditullium tenentem : Ab ortu = Vlake = Boraina = Cerovido = Pogona Vlaka = a meridie Tihaljina = Zaside = Brdo = ab occasu : Sebišina = Ploci = Bovani = Drinovci — Kongora = Blaževići: = ab aquilone — Alagovac = Krištelica = Grude = Višnjica = Dragićina. — Conterminat autem haec Parochia : ab ortu cum Veljaci = Čerinque = a meridie cum Slivno = cum Runovići, ac Gorica ab occasu, et cum Širokibrig a borea.

STATUS ANIMARUM

PAROCHIAE RUŽIĆI

V. P. Marianus Zovko Parochus.
V. P. Laurentius Sesar Soc. Par.

FILIALES	PAGI	Domus	Anim.	Dist.
	Ružići Res.	58	431	0
	Police	44	105	3|1
	Seline	26	180	3|1
	Tihaljina	113	864	2
	Zaside	7	46	3

FILIALES

PAGI	Domus	Anim.	Dist.
Brdo	18	146	3 2|1
Sebišina	11	52	3 2|1
Ploci	11	122	2 2|1
Bovani	12	101	2
Drinovci	92	662	2 2|1
Kongora	1	5	2
Blaževići	9	83	1 2|1
Alagovac	17	125	1 2|1
Krištelica	4	28	1 2|1
Grude poljem	21	139	1 2|1
Grude brdom	23	223	3
Višnjica	22	133	2 2|1
Dragičina	43	269	1 2|1
Pogana Vlaka	24	162	1
Cerovidô	4	30	1 2|1
Boraina	6	39	2
Vlake	1	37	2 2|1
22	550	3997	42

Longitudo hujus Parochiae a *Sebišina* in *Vlake* est horarum 6, latitudo a *Grude brdom*, in *Zaside* est pariter horarum 6.

Coemeteria catholica, septa, suaque habentia sacella in ista Parochia, sunt 12: Familia turcica, aut schismatica nulla datur intra fines hujus Parochiae.

XVIII.

PAROCHIA VELJACI

S. Eliae Prophetae.

Parochia haec, priscis temporibus, sub nomine Parochiae *Ljubuški*, vel *Ljubuška*, denominabatur: et est de antiquissimis in Hercegovina.

Verum post eversionem Conventus nostri in Ljubuški, quantum scire possumus, Parochi (nunc de Veljaci) primum in *Vojnići* habitabant, quorum domus igni combusta, fornicem, hodie quoque conspiciendum reliquit. Hinc Parochi in *Sipovača*, turcico occupato fundo, aliquot annis, dominorum molestias tolerarunt.

Tandem circa annum 1837 P. Michael Rozić, populo plurimum juvante, actuali in Veljaci fundo empto; ibidem excitavit domum, paleis tectam (hodiernum stabulum) in cujus una parte sacerdotes, in alia autem altare, ac domui necessaria stabant. Tandem etiam ista molestia domus rusticae aliquando liberari convenienbat; quod et perfectum fuit a P. Philippo Ančić: qui populo egregie juvante, actualem solidam domum 1846: solers aedificavit: in qua praeter Oratorium, sunt sex commoda cubilia. Libri Formarum hujus Parochiae pertingunt usque ad annum 1785.

Ejus pagi orientem versus, sunt: = Vitina = Proboj = Grabovnik = Vašarovići = Otok = ad meridiem = Šipovača = Occidentem versus — Vojnići = Dole: et ad aquilonem: Klobuk = Šilievišta. = Confinat autem ab ortu, cum Humac = a meridie cum *Orâ*; cum = Zavojane et Ružići = ab occidente: et a media nocte cum Širokibrig, atque Čerin.

Haec domus parochialis, atque altera in Humac, sat magnam, et egregiam planitiem intra se habent. A *Klobuk* ad *Široka* usque planum hoc quatuor horas lon-

gitudinis abunde habet: latitudinis vero a *Radišćići* in *Banja* sub Vergorac, pariter horas quatuor. Tihaljina atque Vriošnica, sunt flumina, planitiem istam egregie irrigantia.

Nullam nostra in Missione planitiem sine meritis collaudavi: hanc autem dictam *Ljubško polje*, vel *Podljubuški;* jure ac merito debeo multis numeris omnibus aliis anteponere.

Hic tria illa concurrunt, quae sola solum vere faecundum facere queunt: *terrae pringuedo;* aquarum constans *irrigatio;* et clima *mitissimum:* omnis etiam angulus plani hujus, aut jam abundantissime producit; aut sane, adhuc extensa aquarum deductione (facillima) producere posset. Hinc qui principali loco *Ljubuški* nomen indidit, optime rem expressit; scilicet: *Amabilis locus*. Et vere etiam *amabilissimus*, rectissime diceretur, sive ejus feracitatem sive amoenitatem campi consideremus.

Et ut etiam melius hujus aequoris campi aestimium percipias; itidem tibi in memoriam reducam: nos in Hercegovina, maxime ob siccitatem, frequentes annonae penurias pati: ast sub Ljubuški campus, cum ardoribus veluti strenuus athleta, vel tunc maxime contendit, quum illi summas exerunt vires; ut idem quo acrius urgeant, iste multo abundantius pabula proferat.

Norunt bene hercegovinenses, neque unquam obliterabunt anni, quam saepe misera conficerentur fame, planities ista antequam palustribus non liberaretur silvis; et antequam rivi non pervaderent glebas; et norunt pariter quantis postea potiti sunt utilitatibus. Verum ne penitus maneat irrecordatum summae utilitatis opus, haec paucis habe.

Flumen Mlade (Novae) dictum, cum non multo pridem, post terraemotum ex magna scaturigine *de novo* prosiliisset, totam pretiosam planitiem, perennibus innundabat aquis; in quibus palustres ignobiles herbae, ac silvae crescentes, vix tenuissimam incolis porrigebant u-

*

tilitatem, penes etiam aerem corruptissimum. En igitur ferme haesterna die, quid Subljubuški erat ! ! ! *locus stagnantium*, et *putridarum aquarum*; immensam *culicum* multitudinem procreantium: hoc Ljubuški erat. Sed faxit Deus Optimus, optima quaeque illi, quo auctore ab aerumnis liberati, tot, tantisque repleti sumus bonis ! Anno 1833 Augustissimus Austriae Imperator, suorum sub Vergorae in plano utilitati prospicere volens, rem cum *Sultano* condictam, exequi constantissime curat: alvei, nempe, *Mlade* effossionem, ejusque aggerationem. Et utinam turcae permississent Imperatorem plene suis in hoc labore intentis potiri) ! Interim dicta epocha, effossio, atque aggeratio, ad duas horas cum dimidio, factae fuere.

Idem tardius in *Blatca* = *Rastnik* executioni datum, ad 360. brachia; planum tandem ab aquis liberatum, arationi cessit; et diu expectato, magno juvamini. Post praelaudatum beneficium, est commemoranda etiam *Orizae* inseminatio, hoc in solo plano ab Alipaša Rizvanbegović coepta 1841: quae non levi utilitate continuatur. Tandem anno 1866. novus de *Mlade* ductus aquae *Rastok* irrigans, laudem utique promeretur. Itaque haec sola plenities est, quae coloni etiam minores sudores ampla recompensat ubertate. Planitiem de qua agimus, jam dixi ipsam inter duas nostras domus parochiales = Veljaci, ac Humac = reperiri; priman sumitatem occidentalem: alteram vero ad orientalem longitudinalem: verum, nunc adiungo, confinia duarum dictarum Paraeciarum transverse planum per medium dividere; uberiore manente occidentali parte. Pars meridionalis longitudine minus ampla, austriacae dominationi subest. Colliculis planum non caret; et etiam undique, mediocres sibi adstant circum circa colles; ad quorum radices, communiter sunt habitantium domus.

Nunc aliquid speciatim de hujus Parochiae rebus.

Mlade ad novum lapideum magnum, ac pulchrum pontem, populi beneficentia factum 1865. erant anti-

qua rudera ecclesiae s. Eliae Prophetae: supra haec rudera 1863. P. Gregorius Skarić, populo concurrente, novae ecclesiae muros coepit: in longitudinem brachiorum 27. et 14. in latitudinem.

Hinc ultra Mlade, ad coemeterium *Vitina*, antiqua erat ecclesia, S. Stephani Protom: honoribus aedificata; de qua multa laborati etiam marmoris frusta adinveniuntur.

Utvica prope Vitina, ubi nunc plura conspiciuntur rudera, ferunt ibidem Monasterium cum ecclesia fuisse, titularis hodie ignoti. *Utvica*, est amarae recordationis pro Catholicis, utpote locus, in quo 1832 dum pro Capitanio de Ljubuški adacti, ac decepti dimicarent, et in conflictu a capitanio proditorie, aut certe effeminate desererentur, multi in illa strage insontes perierunt, per manus turcarum, Ali Paša Rizvanbegović causam agentium .

Klobuk, (*pileus*; aut *bulla* consueta assurgere nimio cadente imbre) sic denominatus a sua figura, collis ex plano, alto assurgentis; et undique, velut foeni acervum recisi, et valde praecipitis. Singulare *Klobuk* hoc est ut multum elevatus, et cum nullo colle a se majori conjunctus, fontibus multis perennibus, etiam ad sumitatem gaudeat. Inter asperas rupes collem istum efformantes, est quidem terra ubique argillosa ; nihilo saecius fontium ascensus non sic facilis explicatu est. In cacumine, aliquantisper complanato, collis hujus ecclesiae omnium Sanctorum rudera extant; cujus major ara adhuc integra conservatur.

Grab in *Kostenica*, *Juričovac*, quondam, *Mali veljaci*: ecclesiam S. Joannis Baptistae, atque monasterium fuisse certo tradunt: quemadmodum pecuniam, atque ceram multam, circa haec rudera in terram depositas fuisse. Et quoad ceram, in adjacentibus arvis aratores saepissime de illa, etiam majora frusta reporiisse, res probati facti est.

Hic loci etiam magnatum, ac popoli antiqua sepulchra plura extant.

Borje, atque *Gračina*, in-circulo *Klobuk* praemagnifica, atque multa nobilium sepulchra cernuntur : id ipsum in *Mlade*, prope S. Eliae ecclesiam : sic pariter in *Gorica* de Veljaci, et in *Velika* Šipovača.

Arcis antiquae, in tota hac Parochia unius tantum est recordatio in Orahovlje.

STATUS ANIMARUM

PAROCHIAE VELJACI

R. P. Antonius Duspara, Diseret. Custodiae Parochus.
V. P. Paulus Petrović Soc. P.

	PAGI	Domus	Anim.	Dist.
FILIALES	Veljaci	80	494	0
	Šipovača	21	243	1
	Vojnići	50	295	1 2|1
	Dole	27	163	2 2|1
	Klobuk	107	666	1
	Šiljevišta	23	137	2
	Vitina	120	695	1
	Proboj	27	163	2
	Grabovnik	34	278	1 2|1
	Vašarovići	52	365	1 2|1
	Grab	75	297	1
	Otok	28	220	1
	12	645	4027	16

Longitudo hujus Parochiae a Šiljevišta in Proboj est horarum 4 : latitudo autem ubivis ad tres horas

Coemeteria Catholica in hac Parochia, suis, cum sacellis 7. In solo pago Vitina turcicae domus, 27 : in Otok Zingarica una, Schismatici autem hic non existunt.

XIX.

PAROCHIA HUMAC

S. ANTONII PATAVINI

Avulsa a sua matrice Veljaci 1855 : a quo tempore etiam protocolla habet.

Conterminat ab ortu cum Gabela, atque Gradnići: a meridie cnm Vid, atque Strugovi: ab occidente cum Veljaci: a media nocte cum Čerin, atque Širokibrig.

Humac, ab Oppido Ljubuški ad meridiem media distans hora, in colle modicum supra planum elevato, sub expansissimo orizonte, manet: decem minutis habens distantem profluentem *Mlade*. Terrenum ecclesiasticum in quo nunc domus est, procuratum fuit ab Illuss: Domno: Kraljević tunc Parocho in Veljaci 1850 — et domus supra antiquum fornicem, qui ibidem reperiebatur solide constructa fuit a P. Josepho Cigić, primi in Humac Parochi, circa annum 1858: cui etiam populus laudabilissimo auxilio fuit. Dictus Pater antequam in domum se reciperet, multa incommoda vorare debuit. Est vero domus ista longa brachia 18: lata 14: quatuor cubilia habens; tertiam domus partem Oratorio occupante; et fornice pro vinocellario deserviente. Antiquiori domus fundo 1866 : alter adjectus est, florenis 1100. Collectionis pecunia emptus; scopo ibidem novum Conventum Studii, aut Seminarii excitandi; pro quo pariter ex Collectis multa materialia praeparata, fabricationi jam inceptae, et progredienti impenduntur. De climate universim sub Ljubuški do-

minante, jam superius innui; neque superest ni ut porrigam, in Humac auram etiam magis conducentem physicae sanitati, prae illa in Veljaci. Humac, et vicinias ejus, antiquis in aestimio fuisse, circumstantia magnifica rudera haesitare non sinunt. Sunt etenim duae lapidaee tabulae, latinis exaratae litteris, hic prope, ultra flumen erutae; in quibus et si omnia ordine legere denegetur; illud tamen nitido colligere est; lapides illos Romanorum templo, *vetustate corrupto, columnis et porticibus adjectis a Romanis Consulibus restaurato*, positos fuisse. Lapides porro recensiti, nostrae domus frontispicio inserti sunt. Sed ibidem, in loco *Gradčine* (magnae arces) plurimi existunt lapides, perita manu elaborati; tum aggeres, aedificiorum divisiones, lateres imbrices atque tegulae magna in copia.

Pontis quoque pervetusti bases ibidem se offerunt; et Romanorum antiquae viae, etiam aliquos milliares lapides habentes, reliquiae passim occurrunt. Itaque Humac, suis cum viciniis, etiam ab antiquis magni habitus fuit. De Veljaci quod tetigi, hic quoque reitero: in istis duabus Parochiis, numismata, anulos, deorum simulacra, arma, et id genus, pluries, ac pluribus in locis inventa fuisse. Et ne oblivione tectum maneat; hoc quoque notare lubet: de nobis senioribus in Missionis negotio, nullum sane esse, qui vel aliqua antiquitatis exceptas, ad Conventum non miserit; quidam etiam plura frusta, laudabilissimae conservationis gratia. Quod notatum, illis inprimis ingestum vellem, qui franciscanos, ceu inutile pondus terrae nihil nisi culinaria curare putant: sed nos ad subjectam Parochiam redeamus.

Ljubuški, oppidum; locus nedum hujus Parochiae capitalis, imo et totius Districtus *Mudiratus*: talis quoque a remotis temporibus videtur fuisse: cujus quidem aetimolagicam jam dedimus significationem; nunc autem, et *Parvam salonam*, *Ljubuški*, dictam fuisse commemoro. Oppidum hoc, sub supercilio, ad mediam horam, elevati collis apricum occupat declivium, sat ripidi a-

scensus. Ejus longitudinalis extensio ab ortu in occasum, semi horam itineris occupat; in latitudine autem neque quadrantem. Inter ejus dispersas domos nulla est quae aliquid elegantis praeseferat. Mercatorum levioris armaturae officinae plures equidem sunt; ast pro viatoribus nulla commoda offert.

Dolendum de ignavia turcarum habitantium, qui hoc in oppido vere splendescere possent, et non nisi universim in pauperie tabescunt.

Mudirii Residentia, atque Judicis Kadí decoratur Oppidum Ljubuški: suntque in illo tres turcicae moscheae, atque duae scholae. In summitate asperrima collis, oppido supraeminet arx, solide constructionis, cum suis turribus irregularibus. Arx ista a turcis repetitis vicibus restaurata, atque aucta fuit; sed ejus primordia antiqua nimis censentur. Est in illa turris, cum ergastulo, = *Herceguša* = dicta; ac ideo a Stephano Herceg reputatur facta. Positio fortalitii nimis strategica est; ast turcae non videntur id curare; quum in toto sat vasto fortalitio non nisi solum *quinque* minora bellica tormenta conservent. Oppidum Ljubuški circa 500 turcicas numerat familias; schismaticas ad viginti: quae 1864. ecclesiolam sibi ad oppidum aedificarunt.

De catholicis familiis nunc 71. habemus, ast paucis retro annis nulla plane fuerat: tam malevolo animo isti turcae erga catholicos affecti erant!.

De antiquitatibus autem Religionis nostrae in Ljubuški, rudera extant duarum ecclesiarum: S. Antonii, nec non S. Catharinae Virginis et Martyris, cum sibi adnexo franciscanorum Conventu; a turcis igni combusto: uti alias monstravimus. Sunt quoque in Ljubuški bina nobilium antiquorum coemeteria. Radisčići: rudera arcis habet, nomine = *Krvnice* = (sanguinariae) apud quam magnam quondam stragem contigisse tradunt, ideoque *krvnice* nominari. *Zvirići* inominatae arcis rudera intuetur. Denique magnatum magnifica sepulchra sequentibus in locis reperiuntur = Studenci = Vita-

tina = Biača = Luke = (in meridionali conspectu Ljubuški:) karamanovine, prope pontem = Črveni grm in Sobač = Rudnice = Radiščići, in *quatuor* locis = .

Positio locorum relate ad Humac est sequens. Ab ortu Studenci = Ligat =: a meridie Vitaljina = Stupica = Zvirići = Teskera = Ardomelje = Biača —: ab occidente = Podprolog = Crvenigrm = Lisice =: et a borea Ljubuški. =

STATUS ANIMARUM

PAROCHIAE HUMAC.

R. P. Andreas Šaravanje Parochus.
V. P. Andreas Knezević, Soc. Par. et Scholae Magister.

FILIALES	PAGI	Domus	Anim.	Dist.
	Humac Resid.	67	374	0
	Radiščići	107	610	1
	Ljubuški Opp.	71	390	2|4
	Ligat cum Ljubuški			1
	Studenci	55	399	2
	Vitaljina	26	137	2|4
	Stupica	14	84	2 2|4
	Zvirići	16	178	2
	Teskera	14	90	3|4
	Ardomelje	14	154	1
	Crveni grm	48	351	1 2|4
	Pod Prolog	29	180	2
	Lisice	38	265	1
	Biača	27	198	2
	14	520	3407	18

Longitudo Parochiae hujus a Studenci in Radiščići est horarum 3: latitudo a Radiščići in Podprolog pariter horarum 3.

Coemeteria catholica, septa, et suas capellas habentia in hac Parochia sunt 10.

Schola Normalis 1: in Humac.

Turcicae, atque Zingarorum Familiae sunt circa 530: Schismaticorum autem ad 30: in tota hac Parochia. Interim, prouti non semel innui, hic quoque repeto: Statisticam hic quoque porrectam, non solum quoad acatholicas, vero multum inferiorem esse, sed etiam quo ad ipsas catholicas personas, servitiis deditas.

Qui adhuc expositis in tota nostra Missione turcarum Familiis, alias adjugeret 1000; nondum earum numerum exacquaret: et sic schismaticorum, qui 200. adderet, adhuc inferior esset.

Adducat itaque Deus Missionariorum, etiam majori diligentiae, opportuniora tempora; ut quoties Visitationis sacrae causa, sui numerum gregis exhibere exactissime contingat; toties quoque aliarum religionum sequaces pariter exacte recensere possint neque ullus contentetur illo, quibusdam in usu = *sunt* = sunt plures = multi = plurimi = Dantur = vel similibus indeterminatis: dum de achatolicis loquuntur.

Atque hic, praefixae brevitati; vel invitus haerens, etiam de Paraeciis sermoni finem adjungo: dolens alioquin, quod neque ipsum materiale tempus, neque alia plura minus faventia, uberiorem esse patiantur.

Ceterum jam pridem dicta, dum de nostri fundatione Conventus agerem, identidem Lectoris considerationi substerno, scilicet: non solum nos, istis recentioribus annis, in *Širokibrig* plura fecisse, imo et in *aliis locis* etiam plurima.

Huic comprobandae veritati, non tam mea brevis relatio, quam ipsa operositatis monumente extantia, invicte deserviunt. Verum, relate ad innumerabiles Missionis necessitates, adhuc subsistentes, et si multa a no-

bis facta, ipsa pauca esse, concedo; ast non nos mediis defuisse, sed nobis media; in hoc sane nullam nos habere culpam, multum gloriae est: fecimus quae potuimus, servi inutiles sumus. De reliquo, dum nos seniores Missionarii, animo quidem integro, ast viribus fracti, junioribus, successoribus nostris Religionis, patriaeque nostrae sagaci amori facta, faciendaque commendamus, generosos Benefactores (quibus etiam per orationes publicas, et Sacrificia Missae omni die Sabbati pro Benefactoribus, quae offerri decrevimus, sumus gratissimi) ad pias opitulationes, iteratis precibus prosequimur.

Neque aliquis putet, nobis solo parato aere opus esse; omnia quippe apud nos, quae condita sunt, multis adhuc indigent partibus perficientibus. Hinc libri cujuscumque generis, alibi aut minus necessarii, aut etiam superflui, nostrae indigentiae peroptime mederi possent: id ipsum sentiendum quocumque de genere suppellectilis sacrae, pro ecclesiis tum factis, tumque inceptis: scilicet: ubi omnia, prout apud nos, de novo exordiuntur, omni quoque concernente rerum genere, indigentiae mederi opportunum est.

Noverint igitur benefactores, etiam extra pecuniam juvamen nobis gratissimum fore.

APPENDIX.

Serius a me habita, hac in Appendice recipies.

DE AD RUŽIĆI PAROCHIAM PERTINENTIBUS.

Markovište in Ružići, supra Nikić, traditionem, nomen *gradina*, atque existentia rudera confirmant; scilicet ibidem non ignobilem fuisse arcem. Id ipsum, ex adverso, ad habitionem Vranjčši similiter intellige, nempe, de antiquae existentia arcis. In eodem pago est locus *pavičevine*, magni conservans palatii rudera; in quo, ferunt comitem famosum Paulum Mikulć, a latronibus, dolosa via occisum fuisse, suasque omnes substantias domesticas ablatas. In Malič, supra actualem parochialem domum, est maximae profunditatis vorago, dicta *Zvonanara* (campanaria): et putant tale sortitam nomen ob *duas campanas* in eadem voragine reconditas, dum turcae eas rapere, et confringere molirentur.

In Seline est magna multitudo nobilium sepulchrorum, cum magnifica varietate stemmatum, atque aliarum insculptionum. *Turnjak* famosus fons ab ipsis pagensibus quondam obturatus fuit, ob turcarum molestias, et cujusdam vaferrimi latronis Roša Arambaša. *Kod Topale*, in planitie sunt quatuor nobilium praemagnifica sepulchra; variis etiam hominum imaginibus circumornata, existente quoque in uno sepulchrorum magnifico vexillo: paranimphos ex latronum insidiis hic cecidisse, localis traditio audit. In *Cerovido* sunt arcis rudera, dicta *Bandića grad;* a familia etiamnum existente *Bandić*, quae quondam in dicta arce fertur, suam exercuisse dominationem.

Grude in *pivčevo gebje*, (galli coemeterium) duorum duellum referentium, sunt bina magnifica sepulchra; in quorum uno putant reconditum *Pivac* cognomine dictum: cujus familiae nondum sunt extincta germina. Sub *krištelica*, pariter nobilium aliquot, sepulchra cernuntur. Penes *Ćorluke* in Grude magnifici alicujus aedificii habundant rudera.

In Blaževići est famosa *abissus Vrbina:* in quo loco, universalis traditio adserit, pecorariam cujusdam praedivitis domini Gavan domum habuisse; oves vero ubi nunc est magnus Krenica lacus, et agnos in loco minoris lacus, *mala krenica*. Verum, cum dicta familia Gavan multis opibus summam, junxisset superbiam, ab eo qui superbis resistit, ipsa tota cum omnibus suis substantiis non modo ad terram prostrata fuit, sed imo in ipsa viscera terrae detrusa. Die enim quadam ,domum Gavan advenerat quidam aegenus, extrema extenuatus fame; qui dum divinum adlegavisset amorem, a superba domina domus cibo aliquo refici supplex exorabat. Ast domina postquam omnis generis injuriarum in ignotum pauperem profudisset verba; eumdem ut etiam magis sperneret, smucidi, et durissimi panis crustae frustum nacta, hunc prius pede conculcatum, ipso quoque pede pauperi manducandum projecit.

Pauper vero discendens, haec dominae edixerat verba = Quod quum non fecisset misericordiam, ipsam neque habitura esset =.

Quo dicto, non modo ibi loci, sed ubicumque aliquid fuerat de Gavan substantiis, eodem temporis momento terra absorbuit, magnis voraginibus apertis. Atque sic putant, non modo in supradictis tribus locis, sed etiam ad Lacum Proložac, item ad alterum penes Imoski, et ad tertium in Borci Gavan substantiias abissa petiisse. Sunt etiam multo plura relatis, quae populus hercegovinensis de Gavan punitione texere consuevit; sed me substantiam traditionis tetigisse, satis putabo. Pauperem porro recensitum vulgus adserit recte Christum fuisse.

Drinovci supra domum *Vrcan*, sunt reliquiae magni fortalitii; in quo antiquitates non sunt infrequentes repertu: suntque inibi sex subterranea magna, solidissima abside donata. Hic prope est etiam sepulchrum cujusdam sacerdotis Presbyteri. Prope *Plavilo* extant rudera ecclesiae, titularis ignoti.

In Tihaljina, praeter alibi indicatas fontes, sunt duo singularis denominationis = modro oko (oculus ceruleus) et Bartulovo vrilo: (fons: Bartholomaei) quem praedicant singulariter medicinalem esse.

Soldatuša (militaris) vorago est in Bile kuće; in quam quinque milites Napoleonis primi, a quibusdam Ančići nequam injecti sunt vivi.

Mukaš Fortalitium ibidem, tradunt a Stephano Herceg aedificatum fuisse. Etiam in summitate Malič magna arx fuit antiqua.

In Markova glavica, sub Jakšanica; magnificae arcis copiosa rudera existunt.

In Bašine njive (Barbarae campi) Ecclesia S. Nicolao dicata extabat: penes quam multa magnatum magnifica sepulchra cernuntur.

In Kordića Grebje (Kordića coemeterium) sunt stupenda, simul ac plura nobilium sepulchra, crucibus signanter abundantia; idem quoque in Jelinačko polje (cervorum campus) videre est.

De ad Duvno spectantibus.

Ubi nunc moschea est ad Stržaj ibidem fuisse ecclesiam S. Pauli, habitatores Šuica affirmant; item alteram sat magnam fuisse ecclesiam ad locum ruderum *Bara*, ignoti tamen titularis, incolae depredicant.

Fons *Jankovac* a *Stanislao Janković* suum censetur accepisse nomen, dum ibidem Janković turcas expugnando suo cum exercitu substitisset. Hic putant Aethiopem a Mariano consobrino Michaelis Tomić occicum fuisse, eo quod Aethiops proditorie Michaelem in Doljani occidisset.

Putant loci incolae, locum Šuica ab aethiopis dicti

humatione, pluries extraordinariis tempestatibus flagellatum fuisse. A Šuica Duvno versus, tribus in locis magnatum occurunt sepulchra.

Est quoque locus, multis consitus ruderibus; *Koljače* (jugulationis locus) in quo potentis familiae *Gućak* personae a turcis jugulatae perhibentur.

Sub Letka *Mrko* = *čelo*, antiquae ecclesiae etiamnum sufficiens quantitas murorum existit; item crux una magnifica, ac circum circa multae extensionis rudera. A *Letka* Županjac versus, ultra Suicam magna sacra aedes fuit, tribusque constabat alis.

Hujus ecclesiae lapidibus, ferunt, turcam Verušić in Županjcu fortalitium aedificavisse. In coemeterio catholico *Oplećane*, est una crux, collosalis, quam dicunt esse multis cyrillicis litteris descriptam. Supra Vedašić in Ljubuša, est catholicum coemeterium; in quod, et in ejus proximitatibus, ad jactum sclopeti, nemo unquam recordatur grandines cecidisse imo, inter alios, quidam Antoniu Križanac, (mortuus duodecim retro annis) 120. annorum vitae suae postquam exeggisset, toto suo tempore in praecitato loco grandinem numequam cecidisse, sed etiam a suis antenatis eamdem veritatem constanter confirmatam accepisse, omnibus ingerebat. Posita hac quodammodo miraculosa observatione, dicto in coemeterio sancti alicujus corpus quiescere, incolae recte concludunt.

BIBLIOGRAPHIA

quorumdam Religiosorum Hercegovinensium, qui vel aliquid typis vulgarunt a divisione Hercegovinae a Bosna

ANGELUS KRALJEVIĆ

Razgovori Duhovni s' pripravom Osobitom za Uprav Izpovidit se: etc. Romae = Typis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide 1860.

Idem. Grammatica Latino = Illyrica etc. Romae; typis quibus supra 1863.

Idem. Schematismus Custodiae Provincialis Hercegovinae etc. Ragusii — Typis Martechini 1863.

PETRUS BAKULA

Breve Compendio Sacro = Istorico, sulle Vicende della regolare = Missionaria Custodia, e Vicariato Apostolico di Erzegovina etc. Ragusii 1853: Typis Martechini.

Idem: Pisma Sveto izkazna od Ercegovačke Redovničke Čuvo-državi etc. Ragusii 1853: Tipis Martechini.

Idem: I Martirii nella Missione Francescana Osservante in Erzegovina etc. Roma Typis Monaldi 1862.

Idem = Pravo Mudroznanje, Za Svakog Čovika = Spalati Typis Antonii Zannoni 1867.

Idem: Schematismus topographico = Historicus Custodiae Provincialis, et Vicariatus Apostolici in Hercegovina : Spalati, Typis Antonii Zannoni 1867.

PASCHALIS BUCONJIĆ

Govor u Slavu SS. Cirila i Metoda = Romae: typis Tiberianis 1863.

DISPOSITIO

Religiosae Familiae, Provincialis Custodiae Hercegovinae, in secunda Intermedia Congregatione, rite et canonice celebrata, die 25 *Aprilis* 1867: *in Conventu SS. Assumptae in* Široki-*brig.*

Familia Conventus.

R. P. Matthaeus Ćorić Guardianus, ex Discretus Custodiae, Vice Praefectus fabbricae et Parochus.

Adm. R. P. Nicolaus Kordić, ex Custos Provin: Pater Spiritualis.

R. P. Petrus Knežević, Discretus Custodiae, Examinator, et Custos Sacrarii.

R. P. Paschalis Buconjić S. Theol. Lector Glis: Examinator ac vice Praefectus Studiorum.

R. P. Aloysius Radoš Philosophiae Lector Glis: Secretarius Custodiae, Secundiarius Novitior: Magister et Examinator.

R. P. Elias Skoko, bis Ex Discretus Custodiae, Pater Spiritualis.

R. P. Philippus Ćorić, bis ex Discretus Custodiae, Pater Spiritualis.

M. V. P. Antonius Karačić, Vicarius Conventus, Inspector Infirmorum, et Socius Parochi.

M. V. P. Martinus Mikulić, Magister Novitiorum, Professor Humaniorum et Concionator Festivalis.

M. V. P. Franciscus Bašadur, alias Dobretić, Instructor Juvenum, Chori moderator, Instructor famulorum in Doctrina Christiana, et Magister Coeremoniarum.

M. V. P. Petrus Soldo, Concionator Dominicalis alternative et Socius Parochi.

M. V. P. Paschalis Ćužić, Concion. Dominicalis, alternative, et Socius Par.

V. P. Gregorius Skarić, Socius Parochi.
V. P. Elias Jukić, Socius Parochi.
V. P. Michael Nikolić, Socius Parochi.
V. P. Joannes Vasiljević, Professor Scholae Normalis.
V. P. Stephanus Vuletić, Cappellanus in Campis, inde Socius Parochi in Conventu.

Sacerdotes Studentes S. Theologiae.

Pater Hieronymus Karačić et P. Georgius Vekić.

Clerici Professi Studentes, S. Theologiae

Fr. Laurentius Soptić et Jacobus Kraljević.

Clerici Professi Studentes Philosophiae

Fr. Franciscus Ćorić: Fr. Gregorius Gavran: Fr. Simon Musić: Fr. Thomas Hrstić: Fr. Michael Čuljak: Fr. Petrus Božić: Fr. Philippus Sivriić: Fr: Marcus Grbešić: Fr. Gregorius Jovanović: et Fr. Blasius Barbarić.

Clerici Novitii Humanioribus Studentes:

Fr. Angelus Nuić: Fr. Antonius Čutura: Fr. Jacobus Vasiljević: Fr. Gregorius Dragićević: et Fr Franciscus Berkić.

Laici Professi.

Fr. Georgius Budimir; et Fr. Jacobus Markota. Juvenes Saeculares pro Ordine et futuro clero eformando, formaliter recepti, atque expensis Conventus sustentati, in educatione ecclesiastica hoc anno, solumodo sunt sequentes: Grammaticae Auditores.

Josephus Vasiljević, Simon Vasiljević, Stephanus Pašalić, Lucas Dragićević, Matthaeus Brkić, Martinus Primorac, et Stephanus Buconjić.

Plures adhuc Juvenes initium litteris dantes, sustentantur a sacerdotibus in Cura animarum extra

*

Conventum: deficientibus mediis sustentationis in Conventu.

Saccrdotes in Cura Animamarum extra Conventum.

MOSTAR IN CURIA EPISCOPALI.

A. R. P. Petrus Bakula Lector Genlis: S. Theologiae, ex Secret. Custodiae, bis ex Discretus Custodiae, ex Custos Provlis: Vicarius Genlis: Episcopi, (ejusdemque de voluntate, Mostarini Sacrae fabricae Director:) in Convent: Praefectus Studiorum.
R. P. Nicolaus Šimović S. Theolog: Lector Generlis: Secretarius Episcopalis, et Examinator.
V. P. Antonius Luburić Parochus.
V. P. Augustinus Zubac Professor Scholae Normalis.
V. P. Michael Rubić, Socius Parochi.

Ljutidolac in Blato = Capellania Localis.

V. P. Mathaeus Bulić Capell. Localis,

In Čcrin = Capell. Localis.

V. P. Marianus Miletić, Capellanus Localis.

In Gradnći.

A. R. P. Andreas Karačić Lector Jubilatus, olim provicarius Apostolicus in Bosnia, Parochus.
R. P- Josephus Cigić, Professor Scholae Normalis.
V. P. Augustinus Skoko, Socius Parochi.

Gabellae

V. P. Martinus Ljubić Capellanus Localis.

Humae sub Ljubuški.

R. P. Andreas Šaravanja olim Magister Novitiorum, iteratis vicibus Professor Humaniorum, Secretarius Emeritus Custodiae, et ejusdem Actualis Discre-

tus, Examinator, Rector Seminarii in Constructione, Fabricarum Inspector, ac Parochus.

V. P. Andreas Knezović socius Par. et Prof. scholae Normls.

In Veljaci.

R. P. Antonius Duspara olim Magister Novitiorum Actualis Discretus Custodiae, Parochus et Examinator.

V. P. Paulus Petrović, Socius Parochi.

Gorica.

V. P. Marcus Herceg, olim L. Glis Philosopliae, Parochus.

In Pošušje.

R. P. Philipus Čutura olim Mag. Novit. professor Humaniorum, actualis Discretus Custodiae, ex Guardianus, Examinator, et Parochus.

R. P. Elias Zelenika, ex Discr: Custodiae, Normalium Magister.

V. P. Georgius Jurić Socius Parochi.

In Roško = polje.

V. P. Stephanus Naletilić, Parochus.

Grabovicae.

V. P. Thomas Jurić Parochus.

In Županjae.

V. P. Blasius Jerković Parochus.

V. P. Lucas Begić, Socus Parochi, et Prof: Schol: Nor:

Šuicae — Capell. Localis.

V. P. Paschalis Radoš, Cap: Localis.

Seonicae.

R. P. Philippus Ančić, bis ex Discretus Custodiae, emeritus Guardianus, Parochus.

V. P. Bonaventura Kvesić, socius Parochi,

In Rakitno.

V. P. Raphael Radoš, Porochus.

In Gradac.

V. P. Simon Martinović, Parochus.
V. P. Joannes Bagarić, Socius Parochi.

In Ružići.

V. P. Marianus Zovko, Parochus.
V. P. Laurentius Sesar, Socius Parochi.

In Konjic.

V. P. Michael Rozić, Parochus.

Sacerdotes extra Missionem.

PP. Elias Leko, ac Philippus Čovic; in Hungaria, pro negotiis Missionis.
P Franciscus Milićević, sub Zavojane in Dalmatia, Capelanus.

NOTA

Hujus Schematismi impressio, jam praecesserat aliquot foliis Religiosae Familiae dispositionem, habitam die, ac anno quibus supra: idcirco praemissae huic Tabulae standum est, pro quorumdam Patrum nova dispositione, diversificante ab illa priori suo loco praeimpressa.

INDEX PERSONALIS

INDE

Religiosorum juxta prior

Nomen et Cognomen	Patria	Annus nativitatis
Nicolaus Kordić	Sritnice	19 Martii 179
Elias Skoko	Rasno	30 Mart. 180
Andreas Karačić	Crnač	17 Mart. 180
Angelus Kraljević	Čerigaj	28 Dec. 180
Philippus Ančić	Mostar	10 Mart. 180
Philippus Ćorić	Jare	27 Dec. 181
Petrus Knežević	Deževice	8 Aug. 181
Matthaeus Ćorić	Glavice in Skop.	27 Oct. 181
Petrus Bakula	Batin	14 Maj. 181
Josephus Cigić	Dobrkovići	13 Jun. 181
Simon Martinović	Vidovići	26 Oct. 182
Georgius Budimir	Vîr	19 Nov. 183
Petrus Kordić	Sritnice	14 Jun. 182
Elias Zelenika	Gradac	1 Jun. 182
Thomas Jurić	Bukovica	24 Jun. 182
Michael Nicolić	Kreševo	25 Jul. 182
Andreas Saravanja	Ćrnač	10 Apr. 182
Matthaeus Bulić	Gradnići	8 Sept. 182
Elias Jukić	Jukića Mahla	21 Sept. 183
Gregorius Škaro	Županjac	13 Jul. 183
Philippus Čutura	Rastovaća	11 Apr. 183
Marianus Milletić	Dobro-selo	16 Maj. 183
Paschalis Buconjić	Drinovci	2 Apr. 183
Michael Rozić	Sritnice	24 Mart. 183
Laurentius Sessar	Rujan	12 Mart. 183
Joannes Vasiljević	Medju-gorje	21 Nov. 182
Martinus Ljubić	Crnač	30 Oct. 183
Antonius Duspara	Mamići	21 Mart. 183
Raphael Radoš	Rakitno	5 Mart. 183

ERSONALIS

tem ingressus in ordinem.

nduitionis		Professionis		Primitiarum		Servitii in Missione
Oct.	1807	15 Oct.	1808	22 Aug.	1817	49
Mart.	1823	9 Mart.	1824	3 Aug.	1828	35
Mart.	1823	9 Mart.	1824	19 Sep.	1829	20
Mart.	1823	9 Mart.	1824	6 Jan.	1831	36
Apr.	1824	5 Apr.	1825	31 Jul.	1833	34
Jul.	1828	14 Jul.	1829	15 Mar.	1834	30
Mart.	1832	4 Mart.	1833	16 Mart.	1839	24
Sept.	1832	4 Sept.	1833	17 Aug.	1839	28
Sept.	1833	4 Sept.	1834	7 Oct.	1839	21
Apr.	1836	25 Apr.	1837	15 Apr.	1843	23
Feb.	1840	22 Feb.	1841	17 Jun.	1848	19
Nov.	1839	19 Nov.	1839			
Feb.	1841	22 Feb.	1842	10 Dec.	1848	19
Maj.	1842	31 Jul.	1843	10 Dec.	1848	19
Feb.	1841	22 Feb.	1842	20 Mart.	1847	17
Oct.	1843	16 Oct.	1844	1 Nov.	1850	17
Oct.	1843	16 Oct.	1844	22 Dec.	1849	17
Oct.	1843	16 Oct.	1344	14 Oct.	1849	17
Apr.	1847	28 Apr.	1848	1 Nov.	1854	13
Apr.	1847	28 Apr.	1848	13 Jul.	1856	12
Jan.	1848	25 Maj.	1849	22 Dec.	1855	11
Jan.	1848	25 Maj.	1849	17 Dec.	1853	7
Oct.	1851	10 Nov.	1852	20 Dec.	1856	6 mens.
Oct.	1851	10 Nov.	1852	25 Mar.	1855	8
Oct.	1851	10 Nov.	1852	5 Dec.	1856	6
Jan.	1852	18 Jan.	1853	6 Martii.	1855	8
Jan.	1852	18 Jan.	1853	11 Apr.	1857	10
Jan.	1852	18 Jan.	1853	1 Dec.	1857	8
Nov.	1852	6 Mart.	1854	19 Mart.	1861	6

Nomen et Cognomen	Patria	Annus nativitatis
Paschalis Radoš	Seonica	3 Jul. 18
Blasius Jerković	Vidovići	6 Aug. 18
Philippus Čović	Ljuti dolac	28 Maj. 18
Stephanus Vuletić	Kazaginac	5 feb. 18
Marcus Herceg	Humac	26 Nov. 18
Elias Lekić	Ledinac	10 Mart. 18
Aloysius Radoš	Seonica	1 Jul. 18
Petrus Soldo	Crnač	18 Mart. 18
Antonius Luburić	Radiščići	13 Maj. 18
Jacobus Markota, Laic.	Kručevići	1 Jul. 18
Franciscus Milličević	Ogragenik	10 Oct. 18
Marianus Zovko	Lisse	9 Maj. 18
Stephanus Naletilić	Crnač	4 Aug. 18
Nicolaus Simović	Zvirovići	25 Apr. 18
Bonaventura Kvešić	Rasno	14 Feb.
Georgius Jurić	Crveni - grm	1 Apr. 18
Paschalis Ćužić	Mokro	24 Jul. 18
Augustinus Skoko	Rasno	21 Nov. 18
Lucas Begić	Gradac	21 Oct. 18
Michael Rubić	Županjac	21 Feb. 18
Andreas Knezović	Sovići	30 Jun. 18
Joannes Bagarić	Bukovica	28 Jan. 18
Antonius Karačić	Crnač	10 Oct. 18
Franciscus Bašadur	Mostar	21 Maj. 18
Paulus Petrović	Klobuk	1 Feb. 18
Augustinus Zubac	Gradnići	19 Apr. 18
Martinus Mikulić	Ružići	15 Jan. 18
Georgius Vekić	Doljane	20 Jun. 18
Hieronymus Karačić	Crnač	12 Nov. 18
Clerici		
Laurentius Sopta	Dužice	5 Maj. 18
Jacobus Kraljević	Čerigaj	20 Sept. 18
Clerici		
Franciscus Ćorić	Goranci	14 Sept. 18

Inditionis	Professionis	Primitiarum	Servitii in Missione
Nov. 1852	16 Nov. 1853	10 Sept. 1857	7
Nov. 1852	16 Nov. 1853	24 Feb. 1859	8
Nov. 1852	16 Nov. 1853	4 Dec. 1859	5
Nov. 1852	16 Nov. 1853	30 Oct. 1859	7
Nov. 1852	16 Nov. 1853	29 Maj. 1858	6
Jun. 1853	13 Jun. 1854	9 Oct. 1859	5
Jun. 1853	2 Jul. 1855	14 Sep. 1862	7
Jun. 1853	13 Jun. 1854	19 Sept. 1857	7
Jun. 1853	13 Jun. 1854	13 Mart. 1857	8
Jul. 1853	27 Jul. 1854		
Mart. 1855	15 Mart. 1856		
Mart. 1855	15 Mart. 1856	21 Dec. 1861	5
Mart. 1855	15 Mart. 1856	2 Jun. 1860	5
Mart. 1855	15 Mart. 1856	3 Nov. 1861	2
Aug. 1856	15 Feb. 1858	17 Jan. 1864	2
Aug. 1856	2 Apr. 1859	1 Nov. 1866	6 men.
Aug. 1856	25 Jul. 1859	17 Mart. 1866	5 men.
Aug. 1856	19 Aug. 1857	21 Sep. 1861	1
Aug. 1856	19 Aug. 1857	26 Maj. 1864	2
Aug. 1857	25 Aug. 1858	18 Oct. 1863	6 men.
Aug. 1857	25 Aug. 1858	4 Apr. 1863	1
Aug. 1857	25 Aug. 1858	30 Apr. 1865	1
Aug. 1857	25 Aug. 1858	12 Apr. 1863	2
Aug. 1857	25 Aug. 1858	17 Dec. 1864	2
Jan. 1859	30 Jan. 1860	15 Feb. 1866	1
Jan. 1859	30 Jan. 1860	28 Oct. 1865	6 mens.
Jan. 1859	30 Jan. 1860	19 Dec. 1863	1
Sept. 1861	30 Sept. 1862	9 Dec. 1866	
Sept. 1861	30 Sept. 1862	22 Dec. 1866	
	Vota simplicia professi		
Sept. 1861	24 Sept 1866	——	——
Sept. 1861	15 Mart 1866		
	Vota simplicia professi		
Maj. 1863	13 Maj. 1864	——	——

Nomen et Cognomen	Patria
Gregorius Gavran	Rastovača
Simon Musa	Klobuk
Michael Čuljak	Klobuk
Thomas Hrstić	Grab
Petrus Božić	Blizanci
Philippus Sivrić	Medju-gorje
Marcus Grbešić	Dobrkovići
Gregorius Jovanović	Surmanci
Blasius Barbarić	Dragićina
Clerici	
Angelus Nuić	Drinovci
Antonius Čutura	Rastovaća

Annus nativitatis		Inuitionis		Professio votorum simpl.	
7 April.	1847	13 Maji.	1863	13 Maji	1864
4 Dec.	1848	31 Jan.	1863	11 Sept.	1865
1 Oct.	1848	31 Jan.	1863	11 Sept.	1865
1 Aug.	1847	31 Jan.	1863	11 Sept.	1865
4 Feb.	1849	24 Apr.	1865	24 April.	1866
6 Apr.	1848	24 Apr.	1865	24 April.	1866
7 Sep.	1848	24 Apr.	1865	24 April.	1866
1 Jan.	1849	24 Apr.	1865	24 April.	1866
6 Jun.	1849	24 Apr.	1865	24 April.	1866
		Novitii			
0 Nov.	1850	24 Sep.	1866		
0 Sep.	1850	24 Sep.	1866	—	

TABULA

Vicariatus Apostolici et Missionaric

	Numero
Vicarius Apostolicus, Episc.	1
Provincialis Custos	1
Residentia Episcopi	1
Conventus Novus	1
In constructione pro studiis	1
Conventus antiqui destructi	3
Idem incerti	8
Ecclesiae Novae	7
Eadem in constructione	5
Oratoria pubblica nova	7
Oratoria Domestica	8
Ecclesiae antiquae dirrutae	85
Sacerdotes universim	57
Clerici professi	12
Laici professi	2
Clerici Novitii	4
Juvenes ad ordinem destinati	8
Servitio Conventus addicti	12
Scholae Normales	4
Linguae latinae in Conv.	1
Linguae turcicae Mostarini	1
Humanitalis in Conven.	1
Philosophiae Generale in Con.	1

SYNOPTICA

Franciscanae Custodiae in Hercegovina

	Numero
Theologiae generale in Con.	1
Domus Parochiales	19
Eadem in constructione	2
Coemeteria cathollica	189
Capellae in coemeteriis	162
Civitates	1
Oppida	3
Pagi aut villae	267
Catholicorum Familiae	6822
Catholicorum Animae, in sola nostra missione	50,016
Catholicorum animae in tota Provincia Herceg.	76,422
Turcarum familiae	4966
Turcarum animae	24,830
Schismaticorum familiae	958
Schišmaticorum animae	4990
Zingarorum familiae	158
Zingarorum animae	790
Hebreorum familiae	18
Hebreorum animae	90
Summa familiarum .	11,653
Summa animarum .	80,726

TABULA

Sacerdotum tum Saecularium, tumque Franciscanorum, quorum corpora quiescunt in sequentibus Coemeteriis Hercegovinensibus.

ŠIROKIBRIG

P. Ambrosius Simunović.
P. Joannes Martinović.
P. Nicolaus Jeličić.
Fr. Paschalis Bojčić.
P. Michael Šlišković.
P. Elias Maroević.
P. Jacobus Križanac. (a)
P. Joannes Crnjac.
Illssmus: Domus. Raphael Barišić Eppus:
P, Nicolaus Anić.
P. Elias Vidošević.

a) Pater Jacobus Križanac, oriundus in Duvno, nostrae communis Matris Provinciae Bosnae Argentinae filius; post Hercegovinae a Bosnia divisionem, ad nos confugiens, exactisque nobiscum annis 6 etiam ultimum diem vitae suae nostras inter manus claudere sibimet jucundissimum visum est.

Die enim 17 Septembrim 1852 postquam de Veljaci maxime infirmus, ad Širokibrig transferri desideriis potiretur, Sanctissimis Sacramentis morientium munitus, inter ommium Confratrum lachrymas, universae carnis viam ingressus est. Praedictus Pater sanctorum simplicitati, alias certe non ordinarias virtutes jungens, magna ommium nostrum admiratione, atque spirituali aedificatione vixit: tantamque in pio populo sui opinionem reliquit, ut ejus sepulchrum veluti Beati passim veneretur.

ČERIGAJ IN PODJELA

P. Lucas Dropuljić.
P. Elias Musa.
P. Paulus Budimir.

BUHOVO

P. Marcus Škegro.
P. Gregorius Pranićević.

TRN

Dom: Marcus Papković.

CRNAČ DONJI

Dom: Michael Vuletić.

GRADAC

F. Marcus Dobretić.
P. Lucas Čović.
P. Joannes Zubac.
P. Michael Kujundćić.

BROTNJO IN VIDOVIĆI

Dom. Joannes Vidović.

GRADNIĆI

P. Bonaventura Miačević.
P. Jacobus Bošnjak.
P. Michael Kobača.
P. Franciscus Kopić.
P. Franciscus Kraljević.
P. Antonius Čutura,

KOVAČICE IN MEDJUGORJE

Dom. Valentinus Vasiljević.
P. Jacobus Vasiljević.

VELJACI IN ŠIPOVAČA

P. Jojephus Greljić.

VRULJAŠ

P. Augustinus Nikolić.
P. Gregorius Dragićević
P. Angelus Primorac.

RUŽIĆI IN RADMILOVAC

P. Angelus Glavaš.
P. Gregorius Pinuv.
P. Joanes Duić.
P. Bonaventura Kraljević.
P. Laurentius Sopta.

DRINOVCI

P. Simon Bakrač.

GORICA

P. Michael Duić.
Dom: Petrus Gianpo.
P. Augustinus Mriić.
P. Angelus Vlašić.

POŠUŠJE IN GRADAC

Fr: Bernardinus Begić subdiaconus.

KOD = RIČINE

P. Stephanus Ćorić.
P. Antonius Vrcić.
P. Marcus Škorić.

MARTIĆA = KRIŽ

P. Lucas Šerko.
P. Elias Leko.

VIR

Dom: Marcus Budimir.

ROŠOKO = POLJE

P. Bonaventura Kmetović.
Dom: Thaddaeus Čalić.
P. Elias Janjlć.

GRABOVICA

Dom: Gregorius Grlić.

RAKITNO

Fr: Anušić.
Dom: Jacobus Perković.

SEONICA

P. Andreas Barić.
P. Matthaeus Šekimić.
P. Antonius Alaupović.
P. Paschalis Kvesić
P. Josephus Vrljić.

MOSTAR IN ŠOINOVAC

P. Joannes Šoić.
P. Philippus Olovčić.
P. Gregorius Mandić.
P. Gregorius Živanović.
P. Antonius Dežić.

KONJIC

P. Michael Kobača.
P. Michael Rozić.

SUICA IN KOLAKOVO GREBLJE

Dom: Joannes Kolak.

ŽUPANJAC IN VUČKOVINE

P. Franciscus Primorac.

IN PODGAJ

Dom. Georgius Dilber.

NOTA

Quondam, et neque adhuc sunt 80: anni a quo aliqui de nostris juvenibus, apud privatos, aut in dalmatico Illyrico Collegio, pro saecularibus Presbyteris instrui cessarunt. Isti *Slavicum* servabant ritum; et promiscue cum Franciscanis populo ministrabant: (de quibus a 20. annis nullum habemus) et sunt de istis inter mortuos in Tabella relati.

NOMINA

hujus Custodiae Provincialis, ab anno

Nomen et Cognomen	Dignitatis gradus
Michael Rozić	Capellanus
Angelus Boban	Clericus prof.
Antonius Čutura	Emerit. Novit. Magis.
Paschalis Bojčić	Clericus prof.
Elias Maroević	Lector Philosophiae
Laurentius Soptić	Vicarius Contus
Michael Slišković	Ex Def. et Guard.
Elias Leko	Parochus
Marianus Krešić	Clericus prof.
Jacobus Križanac	Ex Def. et Mag. Nov.
Franciscus Kraljević	Clericus prof.
Augustinus Marić	Cap. localis
Gregorius Dragićević	Parochus
Angelus Primorac	Parochus
Paschalis Kvesić	Discr. et Par.
Joannes Crnac	Guardianus
Josephus Vrljić	Capellanus
Franciscus Primorac	Parochus
Raphael Barišić	Ep. Azoti et Vic. Ap. Hercegovinae
Nicolaus Anić	Con et Capellanus
Angelus Vlašić	Instructor Juv. et Con. Festiv.
Marcus Zlomislić	Clericus profes.
Elias Vidošević	Bis Custos Prov.

FRATRUM

1840: *pie in Domino Defunctorum.*

Obitus		Locus	Annus		Sepultus
Annus	Dies		Ætatis.	Relig.	
1846	6 Oct.	Zaslivje	53	34	Dûbje
1847	23 Jul.	Romae	22	6	S. Barthol.
1848	22 Aug.	Brotnjo	40	24	Gradnići
1850	27 Nov.	Široki-brig	21	5	Široki-brig
1851	23 Apr.	Široki-brig	47	25	Široki-brig
1851	11 Jun.	Ružići	37	19	Radnjilovac
1851	24 Jul.	Široki-brig	63	47	Široki-brig
1851	9 Oct.	Pošušje	29	14	Martića križ
1852	21 Jun.	Ferrariae	24	5	Ferarriae
1852	17 Sept.	Široki-brig			Široki-brig
1853	7 Sept.	Asculi	21	5	Asculi
1853	10 Dec.	Goricae	51	32	Goricae
1858	25 Jun.	Veljaci	44	27	Kerpusevac
1859	14 Aug.	Veljaci	51	35	Kerpusevac
1860	13 Mar.	Seonicae	56	36	Seonicae
1860	11 Jun.	Široki-brig	42	19	Mekovac
1861	27 Feb.	Seonicae	52	29	Seonicae
1862	27 Maj.	Županjac	36	17	Vučkovine
1863	14 Aug.	Široki-brig	67	46	Širokibrig
1864	23 Feb.	Široki-brig	44	19	Mekovac
1864	3 Mar.	Goricae	26	11	Goricae
1864	9 Aug.	Venetiis	23	6	Vineae Ven.
4867	17 Apr.	Široki-brig	65	41	Mekovac

ERRORES			CORRECTI
Folio	Linea		
4	6	— et nostra	ex nostra
6	5	— 19 Jannuar: 1087	29 Decembris 1807
11	1	— edissere	edisserere
14	8	— aud kossak haud	aut kossak, haud
15	2	— etiam Lienensem	etiam Livnensem
ibi:	7	— Igitur ei si	Igitur et si
ibi:	34	— illum repoto	illam repeto
18	37	— creetaeas	cretaccas
ibi:	40	— indigitabimur	indigitabimus
19	19	— Jasanica = Jušica	Jasenica = Tušica
ibi:	20	— Lodjaniea	Ladjanica
ibi:	21	— Suica	Šuica
ibi:	34	— Vronjaee	Vranjače
20	21	— Jutor	Tutor
ibi:	5	— saliginosis	salsuginosis
ibi:	13	— Prosoje	Prisoje
21	4	— copia 1 o 4	copia tanta. ut vere
ibi:	7	— lapidum, sui	lapidum, sunt sui
ibi:	13	— procedente a prima	procedente. Ista prima
ibi:	23	— post partem	post pontem,
23	26	— kimam	Himam
ibi: in marg.		— Status psycologicus —	physeologicus
27	24	— (Novin Lib:	Norin: lib
28	6	— In Jialjina	In Tiahljina
ibi:	23	— Conventum in recdos	in rudus
31	4	— Macarensis praeerat	Macarensi
33	19	— obtinet auditum	obtinet annutum
36	34	— nunquam concesisse	nunquam concessiset
37	25	— suis Ordinis Conventus	sui Ordinis
38	20	— Huc consolati	Huc convolati
39	3	— quamque modo	quocumque modo
47	32	— observantiones provinciae	observantiores Provincias.
48	13	— Viklošević	Vidošević
50	22	— lectis ternii	lectisterniis
51	29	— consimili laetitia	consimilis lactitia
52	6	— nisi tum in gratia	nisi tum in Italia
53	17	— habet qnique	habet quippe
ibi:	26 et 7	— ubi aliquos . alios . lege	— aliquas ; et alias

54 . . 14 — aliqui supponuntur alioqui; supponuntur
ibi: . . 17 — nastralibus tequlis . nostralibus tegulis
ibi: . . 30 — cnstitisse reputes . constitisse ne reputes
ibi: . . 9 — Unciorum . . . . . unciarum
ibi: . . 13 — minus foecendns . . minus foecundos
56 : . 8 — cxperuisse vires . . . exeruisse vires
58 . . 38 — et Jese sic . . . . . et sanc sic
64 . . 32 — Tota scala . . . . . Ista scola
65 . . 7 — ad unicum contiguum = et unicum
ibi: . . 15 — magnum marum . . magnum murum
ibi: . . 16 — ae Scholam in hortum . . ac scalam in hortum
66 . . 18 — et quibus a iis et quibusvis aliis
67 . . 8 — populi angustiae . . . populi augustias
ibi: . . 34 — catholicae familiae 12 . . . catholicae familiae 120
69 . . 7 — gratiam et . . gratum, et perantiquum
70 . . 16 — Ugarići habens . . . . Uzarići habens
ibi: . . 17 — Jurčinovici . Bukovo . Turčinovići . Buhovo
ibi: . . 21 — Okloji . . . . Oklaje: idem alibi lege.
71 . . 2 et 3 — Uzorići . . Šarampuyo . . Uzarići Šarampovo

NOTA

In hoc ipso folio, post ultima verba lincae 10.mae — insculpti — sequens insertum frustum postpositum est, scilicet: pagina 73. post lineam — 14. In hoc ipso coemeterio et. usque ad folii finem: quo terminato debuisset subsequi — In utroque pago Crnač et.

71 . . 18 — duabus gaudet . . planis . . duobus
ibi: . . 33 4 — Povranić, Olaloje, Lises . . Podvranić, Oklaje, Lisse
73 . . 27 — nobilitatis insigna . . . . . insignia
74 . . 11 — locum depingentes . . . . . lacum
ibi: . . 23 silvas continuas Irtre . . . . . Trtre
76 . . 9 — inter coem et viam . Coemeterium et
ibi: . . 11 (Čarato) . . . . . (Čarak)
77 . . 29 — terriculae angulo . . turriculae angulo
78 . . 14 — in pago Com . . . . . in pago Cim
ibi: . . 16 — persecutionem diclinantes . declinantes
ibi: . . 18 — Podivaz . . . . . Podivač
ibi: . . ibi: — confieerant . . . . . confecerant
79 . . 9 — Vlajnići . . . . . Vlasnići
80 . . 2 — ex pectora dum sibi . expectandum sibi fuit
ibi: . . ibi: — vireque colligeret . . viresque colligeret

82	. . 14	— istis in artibus . . .	istis in partibus
ibi:	. . 23	— procuratione vini	procreatione
83	. . 10	— Pridem quaque	quoque
ibi:	. . 25	— avulsa 1863	avulsa 1864
ibi:	. . 29	— Druzići	Amžići
84	. . 1	— Jrtre	Trtre
ibi:	. . 13	— larga 15 . . .	lata 15. idem lin. 15
ibi:	. . 21	— nullum terrae spatium . .	multum etc.
ibi:	. . 25	— in regione haud existenti . .	existentis
86	. . 4	— ex cujus compendis .	ex cujus compedis
ibi:	. . 18	— manum habens dirigentem . .	habenas dirigentem
ibi:	. . 20	— mutus vir prostat	nudus vir
ibi:	. . 35	— Affert cellulas	offert
ibi:	. . 15	— a remotioribus locis occurrebant . .	concurrebant.
ibi:	. . 24	— quo bis, aut ter . .	quod bis, aut ter
ibi:	. . 30	— ex arbore cerpentes	carpentes
90	. . 30	— Sužanj	Služanj
91	. . 4	— distanti a fonte	distantis
ibi:	. . 7	— nobilis genere	nobiles
ibi:	. . 10	— et anuli in Kerlovac	Karlovac
93	. . 3	— kruska (pyrus)	kruška (pirus)
ibi:	lin: ultim:	= in continuo	in contiguo
94	. . 20	— a fonte Šurmanci . .	a fonte. Šurmanci
96	. . 10	— Gabellum flumen . .	Gabellam, flumen labit
ibi:	. . 11	— Gasovčići	Tasovčići
ibi:	. . 24	— sedeislum	sedeislam
ibi:	. . 25	— citra flumen krupa . . .	ultra flumen
97	. . 7	— ac in terra supra Struge . .	ac in turri
98	. . 7	— Stara = Gabella — omnia . .	omnia illa etc.
ibi:	. . 20	— Cruići	Crnići
ibi:	. . 21	— Citra Narentam	ultra
100	. . 6	— Dolaz	Dolac
102	. . 32	— labor manus nobilis . .	minus nobilis
104	. . 9	— multum abssen	abessem
iai:	. . 11	= toophum	tophum

Alios quoque errores, facilioris correctionis, non citatatos, aut aliquos fors etiam non inspectos, Lectorum benignae perspicatiae committimus.

INDEX

Revisorum testimonia . . . . . pag. 3.
Facultas Custodis Provincialis . . . . . » 4.
Curia Episcopalis . . . . . » 6.
Curia Custodialis . . . . . » 7.
Amico Lectori . . . . . » 8.
Brevis Descriptio Vicariatus Apostolici, et Custodiae Provincialis . . . . . » 13.
Extensio topographica Provinciae . . . . . » 14.
Descriptio topographica ejusdem . . . . . » 17.
Clima, et qualitas soli . . . . . » 18.
Montes principaliores . . . . . » 19.
Flumina . . . . . » ib.
Lacus . . . . . » ib.
Fontes principaliores . . . . . » ib.
Torrentes . . . . . » 20.
Pontes insigniores . . . . . » ib.
Sepulchra gentilitia, et acervi . . . . . » ib.
Viae regiae . . . . . » 21.
Gubernium civile . . . . . » 22.
Religiones . . . . . » 23.
Status physologicus . . . . . » 24.
Indolis, et genium . . . . . » ib.
Devotio . . . . . » ib.
Conditiones civiles . . . . . » ib.
Conditiones aeconomicae . . . . . » ib.
Ritus, et linguae usus . . . . . » 25.
Religio Catholica, et Franciscani Conventus in Herc. » 26.
Vicariatus Apost: in Herceg: Origo . . . . » 29.
Episcopi Mostarienses . . . . . » ib.
Episcopi Duvnenses . . . . . » ib.
Vicarii Apostol: in Hercegovina . . . . . » 34.
Origo Custodiae Provlis in Erceg. . . . . » 35.
Decretum S. C. Propagandae Fidei . . . . . » 37.
Et aliud, Articulos systemationis Custodiae, ac Vicariatus continens . . . . . » 40.
Custodes Provles in Hercegovina . . . . . » 47.
De Origine novi Conventus in Herceg. . . . » 49.
Conv. Eccl. et aliorum conventualium Descriptio » 53.
Disciplina Domestica . . . . . » 56.
Scholae . . . sustentationis defectus . . . . » ib.

801010

Introitus Conventus . . . . . .
Novae Episcopi Residentiae Origo . . .
Tempus Fundationis Residentiae . . . .
Descriptio topographica loci . . . . .
Descriptio Residentiae, et aliorum . . . .
Episcopalis Residentiae influxus . . . . .
De Parochiis in Specie . . . . . .
Širokibrig Parochia . . . . . .
Capellania Localis Ljutidolac . . . . . » 74.
Parochia Gradac . . . . . » 78.
Broćno: Nota . . . . . « 82.
Gradnići in Broćno Parochia . . . . . » 89.
Gabella, Capellania Localis . . . . . » 96.
Parochia Mostar . . . . . » 101.
Nova Ecclesia Cathollica . . . . . » 106.
Schola Cathollica in Mostar . . . . . » 107.
Episcopi Solemnis Ingressus . . . . . » 108.
Parochia Konjic . . . . . » 120.
Parochia Rakitno . . . . . » 128.
Parochia Seonica . . . . . » 131.
Parochia Županjac . . . . . » 140.
Capellania Localis Šuica . . . . . » 147.
Parochia Grabovica . . . . . » 150.
Parochia Raškopolje . . . . . » 153.
Parochia Pošušje . . . . . » 155.
Parochia Gorica . . . . . » 159.
Parochia Ružići . . . . . » 163.
Parochia Veljaci . . . . . » 168.
Parochia Humac . . . . . » 173.
Appendix de posthabitis . . . . . » 170.
Bibliographia . . . . . » 183.
Dispositio Religiosae Familiae . . . . . » 184.
Index Personalis Religiosorum . . . . . » 190.
Tabula Synoptica . . . . . » 196.
Tabula Sacerdotum, quorum corpora quiesunt in hercegovinensibus Coemeteriis . . . . . » 198.
Nomina Fratrum hujus Custodiae, qui ab anno 1840. in Dno obierunt. . . . . » 202.
Errores Correcti . . . . . » 204.
Index rerum . . . . . » 207.

FINIS.

Die 20 Maj 1867.

BX 3645 .Y8 B6 1867 IMS
Franciscans.
Schematismus
topographico-historicus cust

LIBRARY
Pontifical Institute of Mediaeval Studies
113 ST. JOSEPH STREET
TORONTO, ONT., CANADA M5S 1J4